

CONFLICTE I
DESENVOLUPAMENT
ELEANOR O'GORMAN

INSTITUT
CATALÀ
INTERNACIONAL

PER LA PAU

EINES DE PAU,
SEGURETAT I JUSTÍCIA
#16

ELEANOR O'GORMAN

CONFLICTE I DESENVOLUPAMENT

El desenvolupament compta

INSTITUT
CATALÀ
INTERNACIONAL

PER LA PAU

#16

Aquest llibre ha estat editat en PDF i ePub seguint criteris de sostenibilitat.

Els llibres de la col·lecció «Eines de Pau, Seguretat i Justícia» volen ser, sobretot, un suport útil per a les persones que, amb diferents graus d'implicació, se senten compromeses amb el treball per la pau. Amb aquesta col·lecció volem posar a l'abast del públic llibres curts, clars i pràctics, llibres que proporcionin tant una visió crítica de les relacions internacionals i els conflictes en el món actual com orientacions i guies per a l'activisme en favor de la pau i la justícia; tot un repte que esperem assolir posant a mans dels lectors i les lectores les traduccions d'obres de reconeguda qualitat i també de producció pròpia.

Aquesta col·lecció està codirigida per Tica Font, Rafael Grasa i Elena Grau.

© Eleanor O'Gorman, 2015

© Institut Català Internacional per la Pau, 2015

© Pepe Ventura, per la traducció

Títol original:

Conflict and Development. Development matters, 2011

Autora: Eleanor O'Gorman

Disseny gràfic: Arianne Faber

© il·lustració de la coberta: Arianne Faber

Realització editorial: líniazero edicions

Col·lecció «Eines de Pau, Seguretat i Justícia»

Institut Català Internacional per la Pau

C. Tapineria, 10, 3a planta

08002 Barcelona

www.icip.cat

Dipòsit legal: B27923-2015

Aquesta obra està sota una llicència Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 2.5 Espanya de Creative Commons. Per veure'n una còpia visiteu <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/es/>. Es permet la còpia, distribució i reproducció d'aquesta obra sempre que sigui sense ànim de lucre, se n'acrediti l'autoria i es mantingui la nota de llicència.

Eleanor O'Gorman viu a Cambridge i treballa com a experta independent en estratègia i com a investigadora en desenvolupament, conflictes i seguretat internacionals. Assessora, entre d'altres, de les Nacions Unides, el govern del Regne Unit, el govern d'Irlanda, la Comissió Europea i l'Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic. O'Gorman té una àmplia experiència sobre el terreny en països afectats per conflictes, com la República Democràtica del Congo, Libèria, Sri Lanka i el Timor Oriental. Doctora en Ciències Socials i Polítiques per la Universitat de Cambridge, anteriorment ha estat professora d'estudis del desenvolupament a la Universitat d'East Anglia i ha ocupat el càrrec d'assessora principal de polítiques del Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament (PNUD) a Nova York i Brussel·les. Actualment és investigadora principal associada al Gender Studies Centre i investigadora associada al Departament de Política i Estudis Internacionals de la Universitat de Cambridge, i participa com a experta en reunions i fòrums internacionals.

SUMARI

Agraïments	8
1. conflicte i desenvolupament internacionals al segle XXI: una panoràmica	10
2. La cobdícia, el greuge i la pobresa: la política en l'anàlisi de conflictes	33
3. L'ús dels marcs d'anàlisi de conflictes	62
4. Les polítiques de cooperació i l'arquitectura del conflicte i el desenvolupament internacionals	86
5. Les dones, la pau i la seguretat: la generització del conflicte i el desenvolupament internacionals	117
6. Els estats fràgils i els límits de la construcció de la pau i la construcció de l'estat	144
Acrònims	169
Bibliografia	173

AGRAÏMENTS

Aquest llibre és el producte de molts anys de treball sobre els aspectes acadèmics, polítics i pràctics de la guerra i el desenvolupament. Deu molt a moltes persones que he conegut, amb qui he treballat i que m'han inspirat, de molts indrets d'arreu del món. Sovint amb modèstia i sense reconeixement, han intentat canviar el món d'unes persones atrapades en el conflicte violent i les seves conseqüències. Vull expressar el meu agraïment per Helen Yanacopulos per animar-me a plasmar sobre el paper part dels coneixements i els dilemes que amaga aquesta tasca. Els defectes d'aquesta obra són només responsabilitat meua. També m'agradaria agrair a Tamsine O'Riordan i Jakob Horstmann, de Zed Books, el seu assessorament editorial i els seus consells, i a Kate i a Mike Kirkwood el seu suport en el procés de creació. També vull donar les gràcies al departament de drets de Palgrave Macmillan per ser tan amables de permetre'm reimprimir el diagrama del capítol 3, procedent de *The Structure of International Conflict*, de Chris Mitchell.

Així mateix, dono les gràcies tant al Centre d'Estudis de Gènere com al Departament de Política i Estudis Internacionals de la Universitat de Cambridge pel refugi intel·lectual que m'ofereixen i per l'oportunitat de vincular la comunitat acadèmica i la comunitat política. Gràcies també al Murray Edwards College (anteriorment New Hall) de Cambridge per proporcionar-me un entorn acadèmic i de suport que es remunta als estudis de doctorat que hi vaig fer. En particular, estic en deute amb els estudiants de doctorat de la Facultat d'Estudis sobre el Desenvolupament de la Universitat d'East Anglia, Norwich, que van assistir al meu curs experimental sobre «Conflicte, intervenció i desenvolupament» durant el període 1994-1997, quan vaig començar a bastir el meu pensament sobre aquestes qüestions. Ha estat una experiència gratificant (i en part surrealista) trobar-me'n alguns en llocs inesperats de tot el món!

Els col·legues i amics següents m'han encoratjat i donat suport, de diferents maneres, durant tot el procés de creació d'aquest llibre, i vull que sàpiguen que ho aprecio molt: Piera Beretta, Mónica Brito Vieira, Jude Browne, Stephen Chan, Deirdre Collings, Anne Considine, Barbara Cullinane, Veronica Foody, Ameerah Haq, Pierre Harzé, Chris Hill, Stine Jacobsen, Maria Mc Loughlin, Leo Mellor, Jonathan Moore, Mike McGwire, Robert Patterson, Rafal Rohozinski, Isabella Rossa, Uli Spies Barnes, Elsa Strietman, Sophie Turenne, Jim Whitman i Helen Yanacopulos. Vull fer una menció especial de Keith Webb, que, com a professor i pensador sobre la naturalesa i l'impacte del conflicte violent, fou una gran font d'inspiració i tingué part de la culpa que jo empengués aquest camí després de finalitzar un màster en Anàlisi de Conflictes Internacionals a la Universitat de Kent, a Canterbury. També vull donar les gràcies, en particular, a la meua meravellosa germana, Mae O'Gorman Clarke, que donà format als capítols, es barallà amb els quadres de text i m'acompanyà durant els últims dies de redacció del manuscrit. També vull agrair al meu pare, en John, i al meu germà Ger per animar-me durant el procés d'escriptura del llibre. Gràcies a la meua extensa família, tant propera com llunyana, pel seu esplèndid suport. Com en tots els projectes vitals, hi ha tanta gent que hi influeix que demano perdó si m'he oblidat d'incloure algú en aquesta llista, inevitablement limitada.

1. Conflicte i desenvolupament internacionals al segle XXI: una panoràmica

La nova nissaga de conflictes intraestatsals mostra determinades característiques que presenten a les forces de manteniment de la pau de les Nacions Unides reptes inèdits des de l'operació al Congo a principis de la dècada dels seixanta. Normalment no hi lluiten només exèrcits regulars, sinó també milícies i civils armats, amb cadenes de comandament poc definides. Amb freqüència són guerres de guerrilles sense línies de front clares. Els civils en són les principals víctimes i, sovint, els principals objectius. Hi sovintegen les emergències humanitàries que les autoritats dels combatents, si se les pot anomenar autoritats, no poden frenar. El nombre de refugiats [...] s'ha incrementat [...]. El nombre de desplaçats interns s'ha incrementat encara més espectacularment. Un altre tret d'aquests conflictes és l'esfondrament de les institucions estatals, especialment les policials i judicials, amb la consegüent paràlisi del govern, el col·lapse de la llei i l'ordre, i el caos i el bandidatge en general. No només se suspeneixen les funcions de govern, sinó que els seus actius són saquejats i destruïts i els seus agents i representants experimentats acaben morts o exiliats del país [...]. Això vol dir que cal que la intervenció internacional s'estengui més enllà de les tasques militars i humanitàries i que inclogui la promoció de la reconciliació nacional i el restabliment d'un govern efectiu (secretari general Boutros Boutros-Ghali, en el 50è aniversari de les Nacions Unides, el 1995).

Introducció

L'objectiu d'aquest llibre és traçar un mapa del pensament i les pràctiques que estan redefinint les respostes contemporànies al conflicte violent al sud global¹ i generant noves possibilitats i dilemes quant al paper moral, legítim i pràctic de l'ajuda internacional al desenvolupament en el segle XXI. El llibre se centra en el període post Guerra Freda, a partir de 1989, i segueix el sorgiment i la ràpida expansió d'una especialitat denominada «conflicte i desenvolupament», que intenta dotar les polítiques i els programes d'ajuda internacional d'una millor capacitat de prevenció, resposta i, fins i tot, transformació davant la guerra i els conflictes violents a gran escala. Estudia, des dels punts de vista de la teoria, la política i la pràctica, un conjunt de temes fonamentals que han estat tant un factor impulsor com un producte d'aquesta agenda durant les darreres dues dècades. Aquests temes ens ofereixen una introducció clau als principals aspectes de la relació entre el desenvolupament i el conflicte internacionals contemporanis al llarg dels capítols següents:

- comprendre el conflicte violent i la seva relació amb la pobresa i el desenvolupament (capítol 2);
- dissenyar i utilitzar l'anàlisi de conflictes com una eina de desenvolupament (capítol 3);
- l'estructura canviant de l'ajuda internacional –polítiques i organitzacions, inclosa la competència entre diverses idees de seguretat–, que condiciona l'agenda del conflicte i el desenvolupament (capítol 4);
- l'impuls polític en matèria de dones, pau i seguretat, i les implicacions que té per als arguments de gènere sobre el conflicte, la violència i el desenvolupament (capítol 5);
- l'actual predomini de l'eix construcció de la pau / construcció de l'estat i fins a quin grau podria indicar que les polítiques i programes de desenvolupament en zones de conflicte s'estan extralimitant (capítol 6).

Aquesta agenda sobre el conflicte i el desenvolupament ha fet emergir nous dilemes: com poden treballar plegats els soldats, els diplomàtics i els treballadors humanitaris en situacions de conflicte? Com es pot organitzar l'ajuda al desenvolupament en situacions complexes per no ofegar els programes tradicionals de reducció de la pobresa? Les situacions d'afectació bèl·lica sempre comprometen l'ajuda? Com mesurem l'èxit? Al llarg del llibre, hi trobarem un compromís crític amb la idea de les «noves guerres» i amb les polítiques i pràctiques de la «pau liberal» i la seva dimensió institucional, que reprendrem en el capítol final, dedicat a la construcció de la pau i la construcció de l'estat per centrar-nos en els dilemes actuals.

Les noves guerres i la pau liberal

El món de la post Guerra Freda va obrir la possibilitat de noves respostes internacionals a tot un ventall de problemes de pau, seguretat i desenvolupament, des de les guerres civils, les violacions dels drets humans i la proliferació d'armes curtes i mines fins els conflictes pels recursos naturals, la degradació mediambiental i el VIH i la sida. Aquest moment d'optimisme es reflectí en «Una agenda per la pau», del secretari general de les Nacions Unides Boutros Boutros-Ghali (1992), que plantejava un enfocament de democràcia preventiva, pacificació, manteniment de la pau i construcció de la pau que expandiria les intervencions de les Nacions Unides a conflictes en els quals els vetos dels membres del Consell de Seguretat en el context de la Guerra Freda fins llavors n'havien paralitzat l'activitat.² El que no se cita ni es comenta gaire és l'«Agenda per al desenvolupament», de 1995, que acompanyava l'«Agenda per la pau» i plantejava noves possibilitats en la relació entre la pau, la seguretat i el desenvolupament. Feia una crida al desenvolupament com a eina de construcció de la pau, d'acord amb la premissa que «només un esforç constant per resoldre els problemes socioeconòmics, culturals i humanitaris subja-

cents pot fer que la pau assolida descansi sobre uns fonaments duradors» (NU 1995). Des de 1989, la comunitat internacional s'implicà en els nous tipus d'operacions humanitàries i de manteniment de la pau en què no hi havia cap pau a mantenir, però sí un imperatiu humanitari per actuar i fins i tot una incapacitat per imposar la fi de les hostilitats (per exemple, Bòsnia i Hercegovina i Somàlia). Així mateix, també es desenvolupava una creixent dimensió civil en les operacions de manteniment de la pau: es negociaven acords de pau i es donava suport a la seva aplicació en àrees com l'organització d'eleccions, la gestió del retorn dels refugiats, la coordinació de la reconstrucció, la supervisió dels drets humans, l'eliminació de mines, l'acció policial i la supervisió del govern de transició (a Namíbia, Angola, Moçambic, Cambodja, el Salvador, Kosovo i el Timor Oriental). Les forces de manteniment de la pau també assumiren el paper de protegir els combois i les operacions humanitàries per evitar saquejos i atacs. Dins d'aquesta nova generació de respostes de construcció de la pau i prevenció de conflictes, s'han qüestionat i transformat els límits entre els enfocaments militar, humanitari, polític-diplomàtic i de desenvolupament.

El període 1990-2010 ens presenta des de les problemàtiques i fallides intervencions humanitàries de principis dels anys noranta a Somàlia, Rwanda i Bòsnia fins a les ambicions de construcció de l'estat a l'Afganistan i l'Iraq. Hi ha dues tendències polítiques concretes que defineixen com s'interpreta el conflicte internacional i com s'hi respon, i que també donen forma als temes que analitza el present llibre:

1. La naturalesa canviant del conflicte, que ha passat de ser interestatal a intraestatal, amb una atenció especial al ressorgiment nacionalista, el conflicte ètnic, les guerres civils i el finançament del conflicte –inclòs el creixement de les xarxes regionals i mundials d'armes, minerals i crim organitzat. Aquesta tendència gira entorn dels debats sobre la naturalesa de les noves guerres pel que fa a les dinàmiques de la globalització i la localització en les guerres intraestatals i al sorgiment de la «tesi de la pau liberal» com a guia de les respostes

internacionals que configuren operacions de pau cada vegada més exhaustives (amb intervencions diplomàtiques, de manteniment de la pau, humanitàries, de desenvolupament i de restauració de l'estat de dret). Les normes de la «intervenció humanitària» i la «responsabilitat de protegir» formen part d'aquests debats.

2. Des de l'any 2000, el context mundial canviant en què s'insereixen els conflictes violents s'ha vist alterat, altra vegada, pels problemes del terrorisme i dels anomenats estats fallits o fràgils, mitjançant els quals el subdesenvolupament mateix esdevé una amenaça contra la seguretat internacional. Aquests factors generen noves transformacions en la relació entre la seguretat militar i el desenvolupament –dominades per la preocupació actual amb l'estabilització i el nexa entre la construcció de la pau i la construcció de l'estat com a model per evitar el conflicte violent contemporani i recuperar-se'n. A l'Iraq i l'Afganistan, aquest nexa té el potencial d'estendre's a les àrees de la contrainsurgència i els objectius antiterroristes.

El debat sobre les noves guerres condicionà la manera d'entendre els conflictes violents que esclataren a principis de la dècada dels noranta i, amb ells, generà nous punts de vista sobre la dimensió local i mundial, sense les restriccions que imposaven les lluites entre les superpotències en el context de la Guerra Freda. Mary Kaldor (2006 [1999]: 8), a qui s'atribueix la frase següent, descriu aquestes guerres com «una barreja de guerra, delinqüència i violacions dels drets humans». D'altres les interpreten com inherentment irracionals, motivades per rivalitats ètniques i per un fervor nacionalista que genera una «nova barbàrie» (Kaplan 1993; 1994). Kaldor, juntament amb Mark Duffield, sosté que la globalització té un paper actiu en la configuració i la naturalesa de les noves guerres intraestatals vinculades amb els processos i transformacions polítics i econòmics globals. Aquest llegat de la globalització inclou la canviant economia internacional, en el sentit següent: l'augment de la

importància dels actors del sector privat als països en vies de desenvolupament i la desregulació dels mercats; l'abast i la velocitat creixent de la tecnologia i les comunicacions; i el sorgiment de xarxes i organitzacions polítiques transnacionals (Kaldor 2006 [1999]: 4-10; Duffield 2001: 2-9). Les noves guerres es caracteritzaven per l'increment dels conflictes intraestatals en comparació amb els interestatals, i per enfrontaments extremament violents amb guerrilles i forces contrainsurgents, en què els actors no estatals, com les milícies i els grups armats, desafiaven l'autoritat del govern o omplien un buit de govern, en molts casos operant a través de les fronteres. A més, aquestes guerres es recolzaven sobre incentius econòmics per garantir els subministraments i l'accés a armes i recursos. Per tant, les economies de guerra no només servien objectius polítics, sinó que els trastorns i el guany econòmic, integrats en les cadenes de subministrament regionals i mundials (per exemple, les d'armes, drogues i diamants), esdevenien objectius en si mateixos, la qual cosa alimentava un agreujament de la violència.

Alguns crítics sostenen que les diferències entre les guerres noves i les velles s'han exagerat, i assenyalen l'història de «conflictes de baixa intensitat», guerra de guerrilles i contrainsurgència previ a l'any 1990 (Feron i Laitin 2003; Kalyvas 2001). D'altres argumenten que l'evidència sobre un nivell d'atrocitat o ferocitat més alt no supera una anàlisi estadística o històrica, i hi contraposen una reducció en les morts civils des del final de la Guerra Freda (Melander *et al.* 2009; Newman 2004). Encara que hi ha desacord sobre l'etiqueta «noves», hi ha un cert consens sobre les tendències de les guerres sorgides després de la fi de l'ordre bipolar de la Guerra Freda, com les següents: els civils s'impliquen en la violència brutal, que es dirigeix deliberadament contra ells; la disponibilitat i la utilització d'armes curtes i armes lleugeres en mans d'exèrcits cada cop més joves, ben organitzats i dispersos per territoris amplis (l'infame grup rebel Lord's Resistance Army pot atribuir-se el conflicte a la República Democràtica del Congo, la República Centreafricana i el Sudan del Sud, després del seu sorgiment i d'estar actiu al nord d'Uganda fins al 2005); el

reclutament forçós de nens soldats; i el finançament de la guerra mitjançant l'activitat i les xarxes criminals –ja sigui el contraban de benzina i d'armes als Balcans, els «impostos» sobre els recursos minerals a la República Democràtica del Congo o el tràfic de drogues a Colòmbia.

Els debats sobre les noves guerres van anar acompanyats de la configuració de les conseqüents respostes internacionals; com ja hem exposat anteriorment, la naturalesa de les respostes internacionals s'eixamplà ràpidament en els àmbits polític i operacional. Aquests canvis sovint s'han interpretat com el progrés de la «pau liberal», com exemplificava Michael Doyle (1983a; 1983b), un teòric polític i antic assessor de les NU que es basava en l'internacionalisme liberal kantià de *Perpetual peace* (1795) (*La pau perpètua* [1939]) i plantejava que la pau inherent en les relacions entre un conjunt creixent d'estats liberals (definits pels drets individuals, l'economia de mercat, la propietat privada, la sobirania estatal i el govern representatiu democràtic) des de finals del segle XVIII era un signe del potencial positiu de la «pau liberal» de progressar i ser promogut en la política exterior dels estats liberals, a diferència dels estats no liberals. Aquestes relacions han estat, en el millor dels casos, desiguals, amb estats liberals que no han mantingut els principis liberals en la seva política exterior –de manera que s'ha donat suport a dictadors, s'han creat estats-client (la qual cosa reflectia el context de la Guerra Freda) i s'ha fet palesa la tendència a la intervenció exterior, tot i la màxima de la no-intervenció entre estats liberals. La política de drets humans i el comerç internacional han estat dos aspectes d'aquest fenomen, però cal millorar-los i, segons Doyle, posar-los al servei dels interessos estratègics dels estats liberals i de l'extensió de la zona de «pau liberal» als estats no liberals. Per als liberals socialdemòcrates, en particular, l'ajuda internacional és una dimensió important de la política exterior:³ es considera que ajuda els països a satisfer les necessitats humanes bàsiques de la població, alhora que expandeix l'economia de mercat i la participació política com a vies de creixement i desenvolupament. A més, l'ajuda incorpora obligacions de caràcter humanitari, d'assistència als més pobres, i «obligacions limitades en termes de justícia internacio-

nal». Es considera que aquestes idees de la «pau liberal» fonamenten el desenvolupament institucional d'unes intervencions de construcció de la pau cada vegada més complexes i tècniques en l'esfera internacional, que incideixen en la construcció de l'estat per permetre que després dels conflictes hi hagi estats operatius que puguin oferir pau, seguretat i serveis públics als seus ciutadans.

Aquest relat sobre el canvi en l'ordre internacional per respondre a les guerres més complexes i localitzades dels darrers vint anys –la «pau liberal» com a resposta a les noves guerres– és l'objecte d'una gran controvèrsia. Alguns crítics subratllen que la ideologia que hi ha al darrere d'aquest sorgiment d'intervencions per la seguretat i el desenvolupament forma part d'un ordre mundial neoliberal que enllaça la globalització, el capitalisme i la democràcia dins de la premissa global d'una «pau liberal» post Guerra Freda (Duffield 2001; Paris 2002). D'altres assenyalen el paper predominant dels interessos econòmics dels països desenvolupats en el desenvolupament internacional i la participació en conflictes al sud global (Cooper 2005; Pugh 2005). D'altra banda, d'altres consideren que el paper central de la construcció de l'estat atorga precisament a l'estat un paper dominant, en detriment de la societat civil i de les polítiques de la identitat (Richmond 2008a). Els arguments crítics apunten també al paper negatiu de les intervencions internacionals per la pau i el desenvolupament –provinguin de les NU, de l'ajuda bilateral⁴ o de les ONG–, ja que contribueixen al predomini de l'ordre neoliberal; en aquest context, la cara humana de l'ajuda oculta els interessos globals i els factors d'inseguretat que hi ha al darrere. Aquestes perspectives polaritzades reflecteixen l'actual estat de tensió i de reflexió autocrítica que viuen els actors del desenvolupament i els observadors implicats pel que fa al paper del desenvolupament en situacions de conflicte al segle XXI. Una panoràmica de les dades recents posa de manifest que les interconnexions entre el conflicte violent i el desenvolupament segueixen existint, per vies interessants que imposen la pregunta següent: què es pot salvar i què cal salvar de la concepció actual de les respostes al conflicte internacional?

Els debats dins d'aquesta disciplina: les arrels acadèmiques del conflicte i el desenvolupament

En l'àmbit acadèmic, la relació entre el conflicte violent, la pau i el desenvolupament té arrels en tot un ventall de disciplines, com els estudis de pau, els estudis estratègics i de seguretat i els estudis sobre el desenvolupament mateixos. Es considera que totes aquestes disciplines (o, més aviat, branques multidisciplinàries) de les ciències socials contemporànies conviuen en certa manera en una complementarietat tensa amb el creixement de les àrees de les relacions internacionals (RRII). En particular, els estudis sobre el desenvolupament i les relacions internacionals són dues àrees tant multidisciplinàries com (en ocasions) interdisciplinàries que inclouen estudis de tipus econòmic, polític, jurídic, antropològic, filosòfic i, fins i tot, teològic i religiós. Tanmateix, aquestes disciplines adopten dos enfocaments força diferenciats pel que fa a la relació entre el conflicte internacional, la pau i el desenvolupament. En aquest sentit, els estudis de desenvolupament sovint són el parent pobre de les RRII, les quals, malgrat les escoles de pensament crítiques, segueixen regides pels temes estatocèntrics i de seguretat militar. S'ha intentat reunir els estudis de desenvolupament i els temes relatius a la pau i el conflicte. També hi ha hagut una proliferació de nous cursos i recerca sobre temàtiques de desenvolupament relacionades amb el conflicte (Barnett 2008; Duffield 2001; Hettne 1983; Yanacopulos i Hanlon 2006; Paris 2004). Malgrat tot, aquesta temàtica i aquests esforços encara són una mica fragmentaris, i els estudis sobre el desenvolupament, com a disciplina, encara no han integrat completament la guerra i la pau com a qüestions centrals, en la teoria i en la pràctica, per influir en la disciplina com ho fan la pobresa i l'economia.

Conflicte i desenvolupament: dades⁵

1. Des de 1989 en el conflicte armat hi ha hagut un canvi decisiu de tendència, que ha passat del predomini del conflicte interestatal (entre estats sobirans) als conflictes intraestats (dins del territori d'un estat), sovint amb dinàmiques i factors de violència regionals i internacionals:

- el 2009 hi hagué 36 conflictes armats registrats, tots intraestats;
- sis d'aquests conflictes eren «grans conflictes armats» o «guerres», és a dir, que sumaven més de 1.000 morts en combat en un any: Sri Lanka, el Pakistan, l'Afganistan, l'Iraq, Rwanda i Somàlia;
- set dels conflictes s'han internacionalitzat, és a dir, hi han participat tropes d'altres països: l'Afganistan, Algèria, Uganda (implicada en els combats a la República Democràtica del Congo, el sud del Sudan i la República Centreafricana), els Estats Units (que encapçalaven una coalició contra Al-Qaida), l'Iraq, Rwanda i Somàlia (SIPRI 2010; Harbom i Wallensteen 2010).

2. Durant el període 1990-2010 es va reduir el nombre de conflictes armats i de víctimes mortals del conflicte armat:

- l'UCDP (vegeu la nota 5) estima que el nombre de conflictes de tipus estatal en el període post Guerra Freda arribà al seu màxim a principis de la dècada dels noranta, amb 50, i es va reduir de manera constant fins arribar a 32 el 2006; en els darrers anys s'ha estabilitzat a l'entorn dels 35;
- el Human Security Report Project (2005; 2006) estima que els conflictes de tipus no estatal es van reduir des de 34 fins a 25 en el període 2002-2005, tot i que l'Àfrica subsahariana segueix sent el principal escenari d'aquest tipus de guerres, com és el cas de Somàlia, Nigèria, la Costa d'Ivori, Etiòpia i el Sudan;

• l'HSRP també estima que les xifres de víctimes mortals de conflictes de tipus estatal es van reduir des de 15.722 el 2002 fins a 12.039 l'any 2005; les víctimes de conflictes de tipus no estatals es van reduir des de 7.014 l'any 2002 fins a 2.046 el 2005.

3. Al llarg dels últims vint anys, la contribució general de l'ajuda s'ha incrementat d'una manera constant, no pas espectacular, i el compromís mundial d'assolir un nivell d'ajuda oficial al desenvolupament (AOD) del 0,7% de la renda nacional abans que acabi el 2015 s'està esvainent ràpidament. L'any 2008 l'assistència humanitària global era de 7.000 milions de dòlars estatunidencs;^{6,7} l'any 2009 l'AOD arribava als 119.600 milions de dòlars (ALNAP 2010; GHA 2010; CAD OCDE 2010b; 2009a).⁸

4. Hi ha prop de 27,1 milions de desplaçats interns (DI), dispersos pels seus països a causa d'un conflicte violent; el Sudan, Colòmbia, l'Iraq, la República Democràtica del Congo i Somàlia s'enfronten a xifres significativament altes de DI, i l'Àfrica n'és la principal afectada, amb 11,6 milions de DI (IDMC 2010).

5. A l'est de la República Democràtica del Congo s'han registrat com a mínim 200.000 casos de violència sexual des de 1996 (NU 2009a).

6. S'estima que la pèrdua de renda anual mundial per culpa de la violència –o, en termes més positius, els «dividends de la pau» potencials (perduts) (GPI 2009)– és de 4,8 bilions de dòlars.

7. 22 dels 34 països amb més probabilitat de no assolir els objectius de desenvolupament del mil·lenni (ODM) abans d'acabar el 2015 es troben en situació de conflicte o en surten (Projecte del Mil·lenni de les Nacions Unides 2005: 183); l'any 2009 set de les deu últimes posicions en l'índex de desenvolupament humà de les Nacions Unides les ocupaven països en situació de conflicte o que en sortien (PNUD 2009).

8. Actualment⁹ arreu del món hi ha 15 operacions de pau sota el mandat de les Nacions Unides, com a l'Afganistan, la República Democràtica del Congo, el Sudan, Libèria i el Timor Oriental; els costos de les missions de manteniment de la pau de les Nacions Unides en el període 2009-2010 eren de 7.900 milions de dòlars, l'equivalent al 0,5% de la despesa militar mundial (que s'estimava en 1.464 bilions de dòlars) (DOMP 2010).

9. Hi ha deu oficines i missions polítiques de manteniment de la pau addicionals sota els auspicis de les Nacions Unides, per exemple a l'Iraq, el Nepal i Somàlia.

10. L'informe sobre el desenvolupament mundial de 2011 del Banc Mundial se centrava en la interrelació entre el conflicte, la seguretat i el desenvolupament.

La relació entre el conflicte i el desenvolupament és discutida pel que fa a les premisses (aplicables arreu del món) sobre la naturalesa humana i la societat, així com els resultats de pau i seguretat pretesos que fonamenten les diverses polítiques i enfocaments. Hi ha un debat continuat sobre quines són les causes del conflicte violent a gran escala –i sobre quin tipus de pau podem aconseguir i esperar; és a dir, quins mitjans cal utilitzar per aconseguir la pau i la seguretat? Aquest debat reflecteix els paradigmes clàssics de les relacions internacionals –realisme/conservadorisme, idealisme/liberalisme i estructuralisme (marxisme i neomarxisme)– i de les escoles de pensament dels estudis sobre el desenvolupament –sobretot, les escoles de la modernització i de la dependència.¹⁰ També es posa en qüestió el paper del desenvolupament contemporani en si mateix, en la teoria i la pràctica, com a causa de conflicte o com a camí cap a la pau (Barnett 2008; Hettne 1983). Els estudis estratègics o els estudis de seguretat tradicionals s'han centrat en l'estat com a nucli de les accions internacionals i s'han basat en el paradigma realista, que

considera que els interessos estatals en el context d'un sistema internacional d'estats són la base del compromís i l'acció. Alguns estudis internacionals crítics recents, que reflecteixen un canvi de rumb postestructuralista més general en les ciències socials, han adoptat concepcions de la seguretat més centrades en les persones i menys en els estats.¹¹ L'impacte d'aquestes tendències crítiques és tan gran que darrerament hi ha enquestes en l'àrea dels estudis de la seguretat que eixamplen el seu punt de vista per fer seus els arguments crítics feministes i ecologistes, entre d'altres, i fins i tot incorporen els estudis sobre la pau i el conflicte a una àrea d'estudi més àmplia. El sorgiment dels estudis de pau i la seva íntima relació amb els estudis sobre el conflicte com a subàrees en l'era post Segona Guerra Mundial han tingut un impacte directe en les idees i marcs d'anàlisi sobre els processos i les dinàmiques del conflicte violent, així com el suport actiu als objectius de la resolució de conflictes i la construcció de la pau.¹² En els estudis sobre el conflicte i la pau es fan distincions importants entre la gestió del conflicte (contenir una situació o limitar i reduir les manifestacions violentes del conflicte), la resolució del conflicte (resoldre les tensions i les causes subjacents del conflicte i, d'aquesta manera, evitar que es reproduïxi), i la transformació del conflicte (canviar les normes i els punts de vista que generen conflicte i els problemes estructurals subjacents, sovint a través de la lluita per la justícia social). Aquesta distinció és útil a l'hora d'abordar les diferents intervencions o respostes davant d'un conflicte, en tots els àmbits, des de l'individual fins al mundial. Aquests enfocaments han influït en moltes concepcions contemporànies del conflicte en les ciències socials i han estat una part important de l'evolució de les idees, les polítiques i els programes de l'agenda del conflicte i el desenvolupament.¹³ Aquestes diferències i dissensions en el si de la disciplina no tan sols reflecteixen la naturalesa que han adoptat el conflicte i la seguretat internacionals en les darreres dècades, sinó també fins a quin punt l'anàlisi de conflictes en l'àmbit internacional és una tasca dinàmica i controvertida. És precisament aquesta tensió d'idees el que queda reflectit en els debats actuals

sobre el paper de l'ajuda en països amb tendència a la guerra o que l'han patida, i en les valoracions de fins a quin punt cal separar el desenvolupament i la pau de les estratègies de seguretat i contrainsurgència. També es podria preveure una fusió natural entre la teoria i la seva aplicació, atesa la urgència del tema en qüestió. Tanmateix, les relacions entre els acadèmics i els professionals es donen, en el millor dels casos, marcades pel recel i la desconfiança mútua o, en el pitjor, pel menyspreu mutu. Així mateix, entre els acadèmics hi ha diferències duradores entorn del paper que els teòrics i els investigadors haurien de tenir en la relació amb polítics i professionals. Alguns creuen que el paper dels teòrics consisteix a interpretar el món, no a canviar-lo, mentre que d'altres defensen que s'hi impliquin fins al punt de capacitar determinats grups i influir en les polítiques (Nardin 1980; Jacoby 2008: 181-191).

Per què les organitzacions pel desenvolupament es van començar a interessar per la guerra i la pau

El canvi en les tendències polítiques que hem exposat anteriorment ha reforçat la relació entre el conflicte i el desenvolupament, que s'ha basat en tres arguments principals. Un dels arguments a favor de posar en relació el conflicte internacional i el desenvolupament internacional posa l'èmfasi en el fet que el conflicte violent és un impediment de primer ordre per assolir els objectius de desenvolupament del mil·lenni (ODM).¹⁴ Malgrat que no hi ha un objectiu específic relacionat amb la reducció del conflicte o amb la pau i la seguretat, els informes i debats posteriors han subratllat la dificultat per assolir els ODM als països afectats pel conflicte (Projecte del Mil·lenni de les Nacions Unides 2005). Per tant, la protecció dels avenços en el desenvolupament són el motiu pel qual les agències pel desenvolupament, les ONG i els governs paren atenció al conflicte a l'hora de preparar estratègies, partides de finançament i programes (PNUD 2000; Banc Mundial 2003).

El segon argument, molt influent, a favor de posar en relació el conflicte i el desenvolupament prové del principi de «no fer mal» plantejat per Mary Anderson en el seu llibre de 1999, titulat amb aquesta frase (en anglès, *Do no harm*). El concepte de no fer mal va més enllà de l'argument de protegir els objectius de desenvolupament, ja que subratlla que els actors del desenvolupament i l'ajuda tenen la responsabilitat de no causar, permetre o agreujar el conflicte violent mitjançant les seves polítiques i programes. Es nega la concepció de l'ajuda com una cosa merament tècnica, i del desenvolupament com un procés essencialment positiu, i es fa miques qualsevol pretensió de neutralitat en països afectats pel conflicte. D'acord amb aquest principi, es concep el desenvolupament com una força i un factor de pau, però que abans cal entendre com una cosa que interacciona amb el conflicte i estudiar-ne les possibilitats concretes de fer mal o bé. Per aconseguir-ho, els dissenyadors de polítiques de desenvolupament, els gestors dels programes i les ONG han de ser més conscients del conflicte (Adams i Bradbury 1995). Aquest canvi en el pensament no estava mancat de detractors ni de la resistència dels professionals i activistes habituats a treballar amb marcs temporals de desenvolupament a llarg termini i que advocaven activament per la sostenibilitat de la programació per posar fi a la pobresa –en molts casos es consideraven economistes o especialistes tècnics (en àrees com la salut, l'agricultura o l'educació) i tenien por de veure's implicats en la primera línia de la batalla política amb el consegüent perjudici per als objectius de desenvolupament. Aquest canvi també trobà resistència en alguns sectors polítics i militars que fins llavors havien considerat el desenvolupament com una cosa que succeïa quan feia temps que la guerra havia acabat o com a recurs que els líders polítics o militars podien desplegar en situacions de conflicte.

Un tercer argument a favor de posar en relació el conflicte i el desenvolupament sostenia que el desenvolupament era una eina adequada per abordar les causes profundes del conflicte violent, sovint resumides en la pobresa, la injustícia social i les relacions i tensions ètniques o entre grups. Malgrat que les tasques de manteniment de la pau podien evitar

l'enfrontament entre faccions en guerra o acompanyar les primeres fases d'implementació d'un acord de pau, i malgrat que els processos de pau i l'acció diplomàtica podien forjar un acord de pau, es considerava que el desenvolupament era la resposta per a una resolució a llarg termini del conflicte, atès que podia abordar els problemes estructurals de l'estat, la societat i l'economia que fonamentaven el conflicte violent (Carnegie Commission 1997). Com podrem veure en el capítol següent, el supòsit d'una relació causal entre el desenvolupament i l'alleujament del conflicte suscita crítiques: per exemple, s'hi contraposa l'argument que el conflicte violent també pot comportar un canvi polític i crear possibilitats d'un desenvolupament alternatiu (Agerbak 1992; Cramer 2006).

Per tant, en la prevenció de conflictes i la construcció de la pau, la dimensió de desenvolupament s'ha ampliat per incloure la reorientació dels programes de desenvolupament existents i per bastir elements de governança a llarg termini en el país, amb l'objectiu de resoldre el conflicte i abordar-ne les causes, els desencadenants i els efectes a llarg termini. Cada vegada més, els actors del desenvolupament assimilen el concepte de no fer mal, quan reconeixen la necessitat inherent de generalitzar la sensibilitat al conflicte en els seus programes i de ser innovadors en la seva planificació si volen que els recursos dedicats al desenvolupament siguin recursos dedicats conscientment a la construcció de la pau en lloc de ser hostatges del conflicte o d'alimentar-lo. L'objectiu consisteix a garantir que els programes de desenvolupament en situacions que poden derivar en un conflicte (o que en van precedides) tinguin prou flexibilitat i capacitat de resposta i d'anàlisi del context per establir les bases de la recuperació a llarg termini, la reducció de la vulnerabilitat i la prevenció de la recurrència del conflicte. Aquest desenvolupament sensible al conflicte requereix més implicació dels actors de la cooperació en la dinàmica del conflicte i en el context, en lloc de limitar-se a reaccionar-hi. Abordar directament les causes del conflicte ja no té a veure simplement amb les converses de pau i la mediació, sinó també amb el fet d'alleujar les desigualtats, la manca de governança, la

pobresa i la inseguretat locals resultants de la violència i el conflicte, i que també, al seu torn, hi contribueixen. Per als actors del desenvolupament, fer-ho representa anar més enllà de fer les coses com sempre i en canvi abordar les implicacions polítiques de l'ajuda en entorns amb tendència al conflicte. Per als actors polítics i de la diplomàcia, ha representat aprendre a «fer desenvolupament» i entendre la importància de les modalitats d'ajuda a l'hora de fomentar l'estabilitat i la pau a llarg termini.

Sovint aquesta evolució s'emmarca en la idea de «treballar dins el conflicte, en el conflicte o al voltant del conflicte». Per als actors del desenvolupament, treballar *al voltant* del conflicte significa fer el mateix de sempre: evitar el conflicte i, fins que la crisi hagi acabat, retirar o suspendre els programes a llarg termini i deixar pas als treballadors de l'ajuda humanitària i la seva tasca de salvar vides. Treballar *dins* el conflicte significa que els actors del desenvolupament continuen intentant fer alguna cosa, fins i tot en àrees amb tendència al conflicte. L'atenció se centra a integrar en els programes la sensibilitat al conflicte d'acord amb la premissa de «no fer mal», de manera que els programes i polítiques socials i econòmics també es puguin aplicar, però reorientats per tenir en compte els riscos de conflicte. Per exemple, es pot modificar un programa agrícola ja existent per estudiar l'equilibri entre els districtes i grups amb els quals treballa o per organitzar les reunions de manera que tingui en compte les distàncies a recórrer i les rutes amb risc de presència de grups armats. Treballar *en* el conflicte significa abordar la prevenció del conflicte i la construcció de la pau directament mitjançant programes centrats en dinàmiques i causes concretes –per exemple, donar suport a programes de desmobilització i reintegració per a excombatents; abordar la reforma del sector de la seguretat (policia i forces armades); incloure la supervisió civil a través del Parlament com a part del programa de governança; o programes de creació de mitjans de subsistència dirigits a unir diferents grups.¹⁵ El principi de «no fer mal» estableix un mínim moral, el llinar per sota del qual els actors internacionals que intervenen mai no haurien de caure.

Tanmateix, hi ha una pregunta freqüent que reflecteix un dilema ineludible per als que intenten fer el bé: L'ajuda alimenta el conflicte i fa més mal que bé? Aquest problema es denomina «risc de Nightingale», que es basa en les objeccions de Florence Nightingale a la fundació, per Henri Dunant, l'any 1863, del Comitè Internacional de la Creu Roja, com a organització humanitària internacional basada en els principis de la imparcialitat i la neutralitat i que proporcionaria assistència sanitària vital a soldats i civils de tots els bàndols en situacions de guerra. Tant Nightingale (pionera de la infermeria en hospitals de campanya en la guerra de Crimea) com Dunant (home de negocis suís marcat per la seva experiència a la batalla de Solferino) personificaven la doctrina humanitària emergent i els seus dilemes inherents (Slim 2001; Hanlon 2006; Gourevitch 2010). El risc de Nightingale condicionà l'agenda de conflicte i desenvolupament de la dècada dels noranta: es pot trobar tant en els missatges de precaució de les ONG i els investigadors (Uvin 1998; Anderson 1999) com en les polèmiques crítiques dels periodistes i els polítics que pretenen posar fi als pressupostos de cooperació.

La relació entre el conflicte i el desenvolupament està immersa en un intens procés de reflexió crítica, marcat per les àmplies controvèrsies que encara hi ha sobre l'eficàcia de l'ajuda i les crides a «tancar l'aixeta», ni més ni menys. El pèndol bascula amb violència entre els idealistes i els escèptics, des del màxim relatiu que van representar la campanya Make Poverty History i la Cimera del G8 a Gleneagles l'any 2005, en què es va arrencar dels governs donants el compromís d'assolir unes xifres de cooperació del 0,7% del PIB, fins als mínims, encarnats en les al·legacions de corrupció generalitzada i sistèmica i la demanda de més dades i proves sobre l'impacte, que en els mitjans de comunicació han alimentat una creixent percepció que l'ajuda es malgasta i que es tracta de guerres impossibles de guanyar que no tenen gens d'importància per a les societats occidentals o del nord. Algunes crítiques incideixen en l'eficàcia de l'ajuda, i sostenen que no està eradicant la pobresa i que s'ha convertit en una activitat econòmica convencional (Easterly 2006; Rid-

dell 2007; Glennie 2008), mentre que d'altres van més enllà i posen en dubte les raons de base per proporcionar ajuda, especialment en països i regions assolats per una corrupció o un conflicte generalitzats (Wrong 2009; Polman 2010). Que cal justificar els fons públics dedicats a l'ajuda al desenvolupament i que els que fan la despesa han de retre'n comptes és una cosa que ningú no qüestiona. Tanmateix, com d'altres han assenyalat, la rendició de comptes no només és financera. També té en compte com s'estructura l'ajuda com a activitat econòmica mundial i de quina manera les organitzacions i els programes pel desenvolupament han tingut un efecte negatiu, en prolongar el conflicte o donar cobertura a la corrupció i a la violació dels drets humans (de Waal 1997; Gourevitch 2010; Keen 2008; Le Billon 2003; i Shearer 2000).

Tanmateix, la rendició de comptes no és patrimoni exclusiu dels donants (els que proporcionen els diners), sinó també dels pobres, els desplaçats i els afectats per conflictes de tot el món: és a dir, les comunitats i les persones que han de beneficiar-se de l'ajuda en termes d'una reducció de la pobresa, més accés a serveis essencials, la protecció dels drets humans i la sostenibilitat a llarg termini del desenvolupament econòmic i la governança (que implica unes administracions nacionals operatives i que rendeixin comptes). Rarament la rendició de comptes s'entén o es mesura des de baix. Rarament demanem a aquells als quals diem que ajudem quina és la seva experiència de l'ajuda internacional i què creuen que cal fer per millorar-la. Aquest argument encara és més aplicable en països que són escenari de conflicte, en els quals tant el context com la naturalesa d'unes intervencions internacionals cada vegada més complexes fan molt difícil establir objectius compartits i la participació de les comunitats afectades en aquestes intervencions (Macrae 2001). Ara més que mai, tot i que n'hi ha precedents importants tant històrics com recents, ressegueixen debats i arguments a favor que l'ajuda es vinculi directament als interessos nacionals en termes de negoci i de seguretat. Ja no es pot donar per fet que l'ajuda *per se*, amb l'*ethos* humanitari d'«assistir estranys llunyans», sigui una norma general.

Una altra tendència important per als actors del desenvolupament és la influència de l'agenda posterior a l'11-S i la seva manera d'accelerar, dins de la comunitat mundial del desenvolupament (tant pel que fa als acadèmics com als activistes, els buròcrates i els treballadors de la cooperació), les tensions entorn de la creixent securització de l'ajuda. Les noves agendes polítiques del terrorisme i l'antiterrorisme, els estats fallits i fràgils i el ressorgiment de la construcció de l'estat en tercers països alimentaren els temors que el desenvolupament –en tant que àrea de coneixement i de pràctica dedicada a concepcions de la sostenibilitat i l'equitat de tipus econòmic, social i fins i tot relacionades amb la governança– fos absorbit per altres àrees. Les guerres a l'Afganistan i l'Iraq han agreujat aquesta tendència, perquè el desenvolupament i la reconstrucció són en gran manera a la línia de front, fins al punt que alguns els consideren part de la guerra i la pau.

NOTES

1. El terme «sud global» fa referència als 130 països que pertanyen al G77. Tanmateix, aquesta llista inclou excepcions que no pertanyen a l'agenda del conflicte i el desenvolupament (per exemple, la Xina) i omet alguns casos pertinents (com l'Àsia central, inclòs el Kirguizistan).
2. Els cinc membres permanents del Consell de Seguretat (P5) són Rússia, la Xina, els Estats Units, el Regne Unit i França. Hi ha un sistema rotatiu amb deu membres no permanents més que són elegits per l'Assemblea General per ocupar un lloc al Consell durant dos anys. El sistema P5 reflecteix el consens post Segona Guerra Mundial i ha estat objecte, d'una manera creixent, de crides a la reforma per reflectir els canvis en el poder mundial i per atorgar més influència a estats com l'Índia, el Brasil, Sud-àfrica, Alemanya i el Japó. De fet, les eleccions recents al Consell de Seguretat l'any 2010 han ofert, per primera vegada, un Consell que integrava tots aquests països, la qual cosa indica que, si més no, impulsar la reforma pot ser possible.

3. La «pau liberal» sorgeix com un repte per al pensament realista conservador, que predominava durant la Guerra Freda i que buscava un «equilibri de poder» en un context internacional que suposava anàrquic i en què xocaven interessos nacionals contraposats. Tanmateix, dins de les files liberals sorgiren també distincions entre diferents tonalitats –el pacifisme liberal (les opinions de Schumpeter sobre el paper de la democràcia capitalista per evitar guerres), l'imperialisme liberal (les idees maquiavèliques d'una república armada i expansiva que busca la glòria i defensa el seu estatus) i l'internacionalisme liberal (que es fa seves les idees de Kant)– que cobreixen tot un ventall d'opinions i polítiques que van de l'esquerra a la dreta (Doyle 2004).
4. L'ajuda bilateral fa referència a l'assistència al desenvolupament que els governs proporcionen directament a un altre país, mentre que l'ajuda multilateral és l'assistència al desenvolupament proporcionada a altres països mitjançant organitzacions internacionals com les Nacions Unides, el Banc Mundial i, en cert grau, la Comissió Europea.
5. La comptabilitat dels costos de la guerra és una àrea controvertida de la recerca acadèmica i un paràmetre important per comprendre (a l'hora de dissenyar les polítiques) els impactes i les tendències del conflicte i, en conseqüència, configurar les respostes humanitàries i de manteniment de la pau, entre d'altres. No sabem si les respostes funcionen si no podem analitzar les tendències d'acord amb dades creïbles. Entre els repositoris d'anàlisis i bases de dades extenses en què s'ha basat aquest treball destaquen: el Conflict Data Project de la Universitat d'Uppsala (UCDP, Suècia); el Centre for the Study of Civil War al PRIO (CSCW); l'International Peace Research Institute Oslo (Noruega); el projecte Correlates of War Project, originari de la Universitat de Michigan i actualment a la Universitat Penn State (Estats Units); el projecte Minorities at Risk de la Universitat de Maryland (Estats Units); l'Strategic Foresight Group (Bombai, Índia); i el Human Security Report Project de la Universitat de la Columbia Britànica (Canadà). El llinar de 25 morts en combat en un any que proposa l'UCDP és una mesura àmpliament utilitzada arreu del món com a indicador de «conflicte armat». Un «conflicte armat important» o «guerra» és aquell en què hi ha més de 1.000 morts en combat en un any. L'UCDP se centra en el conflicte de tipus estatal, és a dir, en el qual com a mínim un dels bàndols del conflicte és un govern (SIPRI 2010, Harbom i Wallenstein 2010). Malgrat tot, quan es tracta d'entendre les guerres contemporànies, les restriccions i els problemes en el recompte de morts en combat fan que aquesta mesura sigui un indicador limitat de la dinàmica i l'impacte (directe i indirecte) del que sovint consisteix en violència crònica, poblacions desplaçades, lluita contra

- objectius dispersos, pèrdua de mitjans de vida i destrucció de la societat, l'economia i el govern com a ens funcional. El Human Security Report Project (2005, 2006) també ha intentat analitzar el conflicte no estatal, és a dir, el que implica milícies, guerrilles, senyors de la guerra, clans i grups comunals, però no un govern. En aquest exercici també abunden els problemes en la recollida de dades en zones de conflicte, de manera que, tot i que en general les dades milloren i indiquen les tendències generals, és una cosa provisional. El quadre 1 presenta el panorama estadístic de les tendències actuals dels conflictes, amb una atenció especial a les seves implicacions per al desenvolupament. Cramer (2006, capítol 2) fa una anàlisi excel·lent de les metodologies i les limitacions de la valoració del cost dels conflictes violents. Últimament hi ha hagut controvèrsia sobre la metodologia emprada per comptabilitzar les víctimes mortals causades pel conflicte o la guerra directament o indirectament, i sobre l'estatus mitològic que han assolit algunes estadístiques, entre les quals destaca la «dada», tan esmentada, que el 90% de les víctimes de la guerra són civils. Per a més informació, vegeu Obermayer *et al.* (2008), Spagat *et al.* (2009) i Roberts (2010).
6. Aquesta dada es basa en l'estudi ALNAP (2010), que intentava alinear els diferents mètodes per arribar a una xifra de 7.000 milions de dòlars de fluxos totals per a emergències provinents de fonts públiques i privades l'any 2008. GHA (2010) és una font molt citada i ofereix una estimació molt superior, de 15.100 milions de dòlars. No obstant això, aquesta dada inclou els fluxos estimats provinents del finançament estatal, no estatal i privat, així com de l'assistència en situacions de postconflicte.
 7. En endavant, totes les xifres en dòlars fan referència a dòlars dels Estats Units. [n. del t.]
 8. AOD són les sigles que designen l'ajuda oficial al desenvolupament provinent dels governs, que inclou tant la dedicada al desenvolupament com l'ajuda humanitària. És interessant que l'anàlisi del CAD de l'OCDE sobre les xifres de 2009 constati que «l'ajuda [s'ha] incrementat en 27.000 milions de dòlars des del 2004 fins al 2010, però [que hi ha] un dèficit de 21.000 milions entre el que els donants prometeren l'any 2005 [un 0,7% de la RNB] i les estimacions de l'OCDE sobre les xifres finals de 2010. D'aquest dèficit, 17.000 milions de dòlars és el resultat que els donants hagin donat menys del que havien promès i 4.000 milions són el resultat d'una RNB més baixa de l'esperada a causa de la crisi econòmica.» (http://www.oecd.org/document/20/0,3343,en_21571361_44315115_44617556_1_1_1_1,00.html) (consultada el 2 de novembre de 2010, actualment inactiva).
 9. Cal tenir en compte que l'original en anglès d'aquest assaig es publicà l'any 2011. [n. del t.]

10. Per a resums d'aquestes escoles de pensament en les relacions internacionals, vegeu, entre d'altres, Dunne, Kurki i Smith (2010) i Jackson i Sørensen (2010); i, en els estudis sobre el desenvolupament, Desai i Potter (2002), Kothari (2005a) i Rist (2008). Richmond (2008a; 2008b) fa una anàlisi i una taxonomia de les maneres d'entendre la pau per les diferents branques de la teoria de les relacions internacionals.
11. Durant la dècada dels noranta, el concepte de la seguretat humana va evolucionar significativament, en el sentit de defensar que el desenvolupament internacional no respongués únicament a les necessitats humanes bàsiques, sinó també a les necessitats humanes en termes de seguretat, més enllà de la supervivència. Aquest argument es plasmà en les idees de «deslliurar de la necessitat» i «deslliurar de la por». La seguretat humana s'analitza més detalladament en el capítol 5. Els estudis feministes crítics també han contribuït a aquesta desestabilització de les concepcions estatals i convencionals de la seguretat, per qüestionar l'enfocament teòric i pràctic fonamental de l'agenda de seguretat i fins a quin punt té un biaix de gènere i es basa en premisses equivocades sobre l'estat, la societat i la seguretat (el capítol 4 s'estendrà més en l'anàlisi d'aquests arguments). Per saber més sobre l'evolució dels estudis de la seguretat, vegeu Booth (2004), Buzan i Hansen (2009) i Williams (2008).
12. Per a una anàlisi conceptual clàssica dels respectius papers, punts en comú i diferències entre investigadors del conflicte, investigadors de la pau i analistes estratègics, vegeu Groom (1988).
13. Per a una panoràmica d'aquest camp, vegeu Barash i Webel (2009); Crocker, Hampson i Aall (2001); Galtung (1985); Jacoby (2008); Jeong (2000; 2008); Mack i Synder (1957); Ramsbotham, Woodhouse i Miall (2005); Rogers i Ramsbotham (1999).
14. A la Cimera del Mil·lenni de l'any 2000 la comunitat internacional establí vuit objectius de desenvolupament que caldria assolir abans que s'acabi el 2015. S'hi inclouen la reducció a la meitat de la pobresa, l'increment de l'accés a l'educació primària i la disminució de la mortalitat infantil. Vegeu <http://www.un.org/millenniumgoals/> (consultada l'1 de novembre de 2010).
15. Aquesta caracterització de la relació entre el desenvolupament i el conflicte prové d'arguments relatius a la resolució de conflictes i la lluita per un canvi durador i una transformació de les causes i les dinàmiques del conflicte, en lloc d'enfocaments pal·liatius. Es pot trobar, per exemple, en l'obra de Simon Fisher (2000) sobre «respondre al conflicte», inspirada en els quàquers, i també l'analitza molt bé Jonathan Goodhand (2001: 30-33).

2. La cobdícia, el greuge i la pobresa: la política en l'anàlisi de conflictes

Política o economia, genètica o medi ambient, estructura o agència: l'explicació de la guerra i la violència ha estat una batalla d'idees sobre com assolir l'ordre, la societat, la pau i l'equitat, des de l'edat antiga (des del relat de Tucídides sobre la guerra del Peloponès) fins a les dues guerres mundials del segle XX que donaren pas a l'actual sistema internacional de pau i seguretat, establert a la Carta de les Nacions Unides de 1945. Pot semblar evident que la manera de definir o configurar una situació de conflicte té una influència important en les respostes que s'hi donen, però l'explicació del conflicte violent segueix sent una àrea controvertida tant en la teoria com en la pràctica. Aquest capítol analitza els arguments sobre les causes i factors del conflicte violent contemporani i les teories del canvi en les quals es fonamenten. Se centra en aquelles idees de l'àmbit acadèmic i de l'àmbit de les polítiques que han donat forma a l'anàlisi de conflictes com a pràctica: des del determinisme biològic i les teories psicològiques sobre les dinàmiques individuals i de grup fins als conceptes de la violència estructural, les desigualtats horitzontals, «la cobdícia i el greuge» i les concepcions que vinculen pobresa i conflicte.

Hi ha un ventall d'arguments i teories persistents que reflecteixen com s'han desenvolupat aquests debats durant la segona meitat del segle passat i les primeres dècades de l'actual.

Explicar el conflicte: tres debats clau

Un conjunt de debats tracta de si el conflicte és *inherent* o *contingent*. Si és inherent als éssers humans, el repte consisteix a contenir, gestionar o reduir aquesta tendència. Si és contingent i, per tant, sorgeix de determinats contextos i processos socials (en alguns casos sobtats i atípics), dóna lloc a preguntes diferents. El conflicte es pot desaprendre o transformar-se en alternatives més positives i pacífiques (Webb 1986)? La inherència es pot explicar en termes de «com són les coses»: la premissa és que –per raons biològiques, evolutives o determinades psicològicament– l'agressió i la violència són inherents a la condició humana i part de la naturalesa dels éssers humans i la societat. Pel que fa a les teories que s'analitzaran tot seguit, tant la sociobiologia com el determinisme cultural reflecteixen aquesta perspectiva. Les teories més contingents inclouen la hipòtesi de la frustració/agressió i la privació relativa, que se centren en les circumstàncies més que no pas en la naturalesa humana i que es basen en l'argument que el conflicte es pot superar si se'n comprenen millor els processos.

Un segon conjunt de debats a l'entorn del conflicte violent oposen les perspectives *objectivista* i *subjectivista*. Aquest debat reflecteix una divisió fonamental en els arguments de fons de les ciències socials: quin és el principal determinant de l'acció i el coneixement socials, l'estructura o l'agència? La postura objectivista fa referència a la naturalesa potencialment estructural del conflicte violent i a la necessitat d'analitzar les institucions, els sistemes i les dinàmiques subjacents al conflicte, tant l'obert o latent (que més endavant abordem d'una manera més detallada) com l'ocult. Des d'aquesta perspectiva, el conflicte es pot observar fins i tot quan els que hi participen no

en són conscients o no l'expressen. Podem trobar exemples d'aquest tipus de conflicte en l'esclavitud, el sexisme i els sistemes de castes. Les postures subjectivistes sostenen que el conflicte existeix quan un dels agents o de les parts implicats, o tots ells, expressen una incompatibilitat d'objectius. Es considera que el conflicte és resolt quan ja no hi ha una percepció d'incompatibilitat. Per exemple, una vaga dels treballadors per un increment salarial, a causa del sentiment de greuge per la insuficiència dels sous, es resol quan es concedeix un augment de sous i els treballadors ja no consideren que hi hagi una font de conflicte.

Un tercer conjunt de debats sorgeix dels arguments sobre el conflicte violent basats en l'economia política, reflectit en el debat de «la cobdícia i el greuge», que ha tingut molta influència a l'hora de donar forma als discursos del desenvolupament sobre el conflicte. La gran importància atorgada a les economies de guerra com a causa i també com a producte del conflicte planteja la qüestió de quin paper té la pobresa en les causes i l'evolució de les guerres i el conflicte violent. Seria previsible que aquesta fos l'explicació predominant de la relació entre el conflicte i el desenvolupament, però l'evidència empírica segueix sense ser concloent i sovint els vincles es defineixen com a indirectes. Per tant, si la pobresa no és la causa del conflicte, quin paper té el desenvolupament a l'hora de respondre a les situacions de conflicte?

Sociobiologia

En la lluita per apropiar-se d'uns recursos escassos, l'agressió —«la tendència a emprendre accions hostils i intencionadament destructives» (Davies 1980: 29)— és un tipus de comportament que ha evolucionat per garantir la supervivència. Aquesta explicació del conflicte com una cosa innata i inherent es basa, en última instància, en la caracterització que Charles Darwin va fer de l'evolució. Més recentment, el biòleg E. O. Wilson estudià el món animal per aplicar-ne les lliçons a l'evolució i el comportament humans. Afirmava que «[L']agressió és genètica, en el sentit [...] que ha quedat demostrat que els seus components són molt heretables i, per tant, estan molt subjectes a l'evolució» (1975: 248-249). En els humans, és molt probable que sigui «adaptativa: és a dir, programada per incrementar la capacitat de supervivència i de reproducció dels individus que es veuen abocats a situacions d'estrès» (ibíd.: 255). A més, aquesta perspectiva basada en l'instint i l'evolució influí en l'obra de l'etnòleg Konrad Lorenz (1966), centrada en l'estudi comportamental de l'agressió en els animals, en què el conflicte es considera una part del procés de la selecció natural —la supervivència del més adaptat— mitjançant el qual es millora el patrimoni genètic i la capacitat de supervivència dels individus i els grups. L'agressió no es pot evitar, però es pot canalitzar de maneres més constructives —així mateix, d'acord amb aquest argument, de fet, fins a cert punt una persona no pot ser la responsable d'una agressió, per la natura espontània i innata d'aquest acte. Es tracta d'una interpretació molt instrumental del comportament humà, que fa extrapolacions entre els animals i els humans sense tenir en compte les complexes interaccions i accions mobilitzadores de caràcter social, ni els papers de la formació d'identitats, els supòsits del gènere i altres categories en la definició de les accions i el comportament. A més d'aquesta crítica, també va rebre molts atacs la tendència científica en què es recolzava, per les seves postures polítiques i ideològiques, favorables a la causa de la manipulació genètica

i el control social, amb programes d'eugenesia, control de la població, classificació de la població en categories «inferiors» basades en el gènere o la raça, i altres justificacions de la discriminació (Webb 1992; Allen *et al.* 1978). Tanmateix, la concepció hobbesiana del conflicte i la lluita com a part de la naturalesa humana —segons la qual la vida és desagradable, brutal i curta, i en la qual l'absència d'un poder fort comporta el pas a un estat de guerra— ha configurat una creença que encara perviu i influeix en els debats internacionals sobre la naturalesa de la guerra i sobre quina és la millor manera d'evitar el conflicte i construir la pau.

Violència estructural

La violència estructural és un concepte fonamental en l'anàlisi de conflictes i està associada a la recerca sobre la pau del noruec Johan Galtung (1969), un dels fundadors dels estudis de pau. Segons Galtung, la violència estructural no és directa ni personal com la violència física o psicològica; normalment, és implícita, normalitzada i sovint institucionalitzada, i s'exerceix mitjançant formes d'explotació, desigualtat, opressió o discriminació que constitueixen formes implícites (i de vegades intencionades) de violència contra determinats grups d'individus. En aquest context, tant la pobresa com la malaltia o el sexisme esdevenen formes de violència. Negar a les persones el que necessiten com a humans —que, més enllà de limitar-se a la vida i l'alimentació, inclou la dignitat, la justícia i l'equitat— és una font de violència. El fet d'impedir a algú que realitzi el seu potencial i negar-li l'oportunitat de sadollar necessitats bàsiques que seria raonable satisfer és una forma de violència i conflicte. Aquesta concepció de la violència defineix el punt de vista objectivista sobre el conflicte i tingué una gran influència sobre les formes de recerca sobre la pau més motivades per l'activisme. També pot servir per explicar per què sovint els conflictes romanen latents. Els partidaris d'una versió extrema d'aquest argument defensen determinats actes de violència o conflicte que serveixen per fer

més explícites les formes estructurals de violència. És un argument que podem relacionar amb la idea marxista de la «falsa consciència», d'acord amb la qual es parteix de la base que els oprimits no són conscients de l'opressió i dels sistemes de violència que els tenen atrapats. Tanmateix, no tots els estructuralistes són marxistes —com és el cas del mediador i escriptor quàquer Adam Curle, primer catedràtic d'Estudis de Pau al Regne Unit. La lluita per la igualtat i la justícia social forma part del nucli de l'agenda de pau, i el concepte de violència estructural fonamenta la distinció crucial entre la *pau negativa* i la *pau positiva* (Galtung 1969; Curle 1971): la necessitat d'entendre la pau com quelcom més que una situació d'absència de guerra. La pau negativa fa referència al cessament de les hostilitats i a la fi de la violència manifesta. L'alto el foc és un exemple clar d'una situació d'aquest tipus. La pau positiva, per contra, intenta anar més enllà de l'absència de violència; implica que s'han solucionat les causes i dinàmiques subjacents del conflicte per tal d'evitar que es recaigui en la violència i per construir un futur de pau. Dins la tradició dels estructuralistes, això significa abordar les formes socials, econòmiques i polítiques de violència estructural que configuren les desigualtats i les injustícies com a fonaments del conflicte.

Herència cultural

El determinisme cultural i històric defineix la nacionalitat i l'etnicitat com la formació d'una voluntat de poder i violència dirigida a aconseguir unes identitats fixes i primàries. Aquesta és la concepció general i àmpliament difosa que fonamenta les premisses de la inherència del conflicte entre determinats grups. El nacionalisme, com a concepte i en la pràctica, és la plataforma adequada per a aquest tipus de debats, en què els conceptes de nació, tradició i identitat són l'objecte de controvèrsia i debat sobre els orígens, la construcció i la modernitat del nacionalisme i de la reivindicació d'identitats vinculades amb un territori.¹ El ressorgiment

dels conflictes nacionalistes associat al final de la Guerra Freda i l'obertura de l'antiga Unió Soviètica i l'Europa de l'Est va anar acompanyat de la reaparició del concepte de les identitats primordials i essencials; hi havia la percepció comuna que la superestructura de la Guerra Freda havia ocultat conflictes ètnics que després ressorgien de cop. La «neteja ètnica» a Bòsnia va fer replantejar la concepció de les nacions i l'etnicitat com una cosa essencial i inherent; el conflicte ètnic es convertí en sinònim de guerres civils intestines en països molt inestables, des de Somàlia, Bòsnia i Hercegovina i Libèria fins a l'horror infinit del genocidi de Rwanda. Durant la dècada dels noranta, aquests conflictes es convertiren en una pedra de toc no només per a la intervenció humanitària, sinó també per a l'anàlisi de les seves causes com a greuges bàrbars, tribals i històrics alliberats en acabar la Guerra Freda (Kaplan 1993; 1994; Keegan 1993). Aquesta anàlisi de la «barbàrie» es desenvolupava en una interminable cobertura mediàtica que explicava les noves guerres amb arguments econòmics basats en: la globalització neoliberal; els discursos utilitaris, de la cobdícia o de la depredació; i la inseguretat post Guerra Freda. Com a resposta, més «falcons» partidaris de l'intervencionisme liberal abraçaven la idea, cada cop més influent, de l'administració fiduciària² —posar els països ingovernables sota control internacional de maneres que s'havien considerat obsoletes després de l'onada de descolonització que hi havia hagut entre les dècades dels cinquanta i els vuitanta del segle XX— i la necessitat de sotmetre a un control internacional ferri els països considerats incapaços de gestionar els seus propis afers (Cooper 2003). No obstant això, com d'altres han afirmat, aquesta concepció excessivament simplificada de les tendències inherents i irracionals al conflicte no explica per què els conflictes esclaten en alguns llocs però no en d'altres, per què algunes situacions són més violentes i intractables que d'altres, ni com altres factors diferents de la identitat ètnica permeten que la insurgència arrel·li (Brown 2001; Fearon i Laitin 2003).

La relació entre les identitats ètniques i el nacionalisme, que fins ara s'havia definit en termes d'una herència essencial, també es pot explicar

a través d'un enfocament constructivista. Malgrat que Anthony Smith (1991; 1993) no s'adhereix a una interpretació primordial i de base biològica dels grups ètnics, les nacions i el nacionalisme, sí que reivindica la concepció de les identitats ètniques com una cosa culturalment inherent en termes de creació i formació de comunitats basades en la pertinença, els llaços de parentesc i els costums i tradicions compartits i transmesos de generació en generació. L'etnicitat no és necessàriament «natural» o predeterminada, però té unes arrels històriques profundes en el desenvolupament de mites i memòries (que inclouen guerres i conflictes) que forgen l'*ethnie* (comunitat ètnica) a mode d'identitat ètnica que perdura en el temps. Altres autors constructivistes, com Benedict Anderson (1991 [1983]), consideren que les identitats (entre les quals hi ha la identitat nacional) es fan, es refan i es presenten mitjançant diversos processos per crear «comunitats imaginades» a les quals els individus s'adhereixen i amb les quals s'identifiquen. Per tant, la identitat, en més o menys grau, és un procés social de creació, recreació i reproducció constant, i pren significat mitjançant la interacció amb els altres i amb el món. El context és tan important com l'origen de l'autoidentificació, i es tracta d'un procés que, lluny de ser rígid o predeterminat, és dinàmic i canviant.

En termes de conflicte mundial, la hiperbòlica hipòtesi del «xoc de civilitzacions» de Samuel P. Huntington reflecteix una visió essencialista d'àrees definides en termes territorials en què la modernitat s'enfronta a la tradició, de manera que aquesta diferència esdevé la base d'un ordre mundial amb tendència al conflicte (1993; 1996). Huntington sosté que en l'era post Guerra Freda el conflicte internacional ha sobrepassat les disputes relatives a regnes, estats i ideologies (pròpies dels darrers 300 anys) i que ara vivim en una era en la qual la «identitat de civilització» és el factor més rellevant per al conflicte potencial. L'autor identifica vuit civilitzacions de la nova era mundial, com l'occidental, la confuciana, la islàmica, la hindú, l'eslava-ortodoxa, la llatinoamericana i, *possiblement* [sic] una civilització africana. Huntington destaca especialment la religió com a forma d'identitat de civilització; sosté que hi ha un determinisme històric i la inevita-

bilitat del conflicte, especialment, entre Occident i l'islam. Malgrat que critica les polítiques i el posicionament occidentals al món, Huntington també assenyalava específicament la civilització islàmica com a promotora del conflicte, com en la seva infame afirmació que l'«islam té fronteres de sang» (1993: 35). El pensament del «xoc de civilitzacions» va tenir una gran influència en els artífexs neoconservadors de la resposta dels Estats Units als atacs terroristes contra Nova York l'any 2001 i va contribuir a bastir una visió especialment bel·licosa, fonamentalista i agressiva de l'islam. Com a resposta, han sorgit contraarguments i debats per transformar aquest reduccionisme i posar en context les variants més radicals de la política islàmica; ens recorden que la mobilització segueix essent crucial per comprendre el conflicte violent i que, malgrat que les explicacions basades en l'herència cultural de les nacions poden intentar descriure els grups com una cosa preestablerta, no expliquen completament com es passa de l'existència de grups al conflicte (Jacoby 2008: 79-81).

El greuge i la privació relativa

La hipòtesi de la frustració/agressió es basa en l'obra de Freud, entre d'altres, i indica que l'agressió és la conseqüència de la frustració i que la frustració sempre condueix a l'agressió, encara que l'individu la desplaci o la sublimi. Tot i que l'agressió en si no és innata, el potencial d'agressió sí que és una «capacitat innata» (Dollard *et al.* (1988 [1939])). Aquesta teoria pertany a la categoria de les teories contingents, ja que fa referència al comportament dels individus en resposta a influències externes. El que planteja la hipòtesi és que hi ha un sentiment de greuge procedent de la frustració de les expectatives i dels impediments per satisfer necessitats i objectius. D'aquesta manera, per exemple, la fam o la pobresa poden fer que els individus estiguin preparats per atacar aquells que considerin responsables que se'ls negui l'accés a aliments, diners o ingressos. Tanmateix, aquesta agressió també es pot desplaçar (de vegades la violència

domèstica s'interpreta en aquests termes, ja que es dirigeix contra un cap de turc que paga pels «altres», com explicarem més endavant en referència a les dinàmiques grupals) si els costos de portar-la a terme són massa alts (per exemple, la detenció i l'empresonament o perjudicis personals). Es parteix de la premissa que la capacitat d'elecció i de control personals redueixen la frustració i la probabilitat de violència. Les crítiques contra aquesta perspectiva s'han centrat en la interpretació obertament general de l'agressió i en la seva lògica lineal, ja que hi ha diverses respostes possibles a la frustració, no només l'agressió directa –per exemple, l'apatia, evitar la font de frustració o afrontar-la constructivament (Miller 1965; Zimmerman 1983). A més, la frustració necessita alguns vehicles o variables intermèdies abans que es decideixi emprendre l'agressió. En aquest procés hi ha el pas de la ira a l'agressió, i també hi intervé la presència d'armes, que incrementa la probabilitat de violència. A més, l'agressió no només és el resultat de la frustració, sinó també d'altres causes, com la reacció davant d'un atac o del dolor. Pot ser instrumental (l'ús de la violència com a mitjà per a un fi), es pot aprendre (com en el cas de l'agressió controlada en la instrucció militar per al combat) i també pot tenir una dimensió social (com quan una persona es veu «empesa a participar» en la violència encara que no pateixi la frustració personalment, com en els disturbis). Aquesta hipòtesi es basa en el comportament individual i no té en compte els contextos del conflicte social ni reflexiona sobre com les persones es poden organitzar per a la violència. Malgrat tot, posa les bases sobre les quals d'altres han desenvolupat idees més matisades de les necessitats, les expectatives i la formació de greuges com a aspectes de l'anàlisi de conflictes –el perquè del conflicte. També proporciona una plantilla per a l'aprenentatge sobre el canvi comportamental envers la no-violència i la prevenció del conflicte.

Partint de la base de la frustració/agressió, Ted Gurr (1970) aplicà la teoria de la «privació relativa», que exposà en el seu clàssic *Why Men Rebel*, per desenvolupar un model social i psicològic de mobilització per a la violència política. Gurr sostenia que el conflicte responia a la

no-satisfacció d'unes expectatives creixents, la qual cosa condueix a una disparitat entre «el que es vol» i «el que s'aconsegueix» (la diferència entre les expectatives i les capacitats) que podia desencadenar el conflicte. Aquest argument ens ofereix una perspectiva sobre la capacitat d'actuar dels actors (el que es denomina «agència») i el que els porta a rebel·lar-se. Les expectatives creixents impliquen una dimensió comparativa, en la qual les persones i els grups es consideren en desavantatge respecte d'altres del seu voltant, com en temps de creixement econòmic intens o, fins i tot, de recessió, quan els grups potser pensin que els altres estan afrontant millor la crisi o no la pateixen tant. La manca d'oportunitats i una distribució desigual dels beneficis del creixement o dels costos de la recessió poden desencadenar l'agitació. Fins i tot quan el creixement és intens, si la capacitat (del govern o de l'economia) de satisfer les expectatives no creix al mateix ritme, sorgiran la frustració i les possibilitats de convulsions. Les crítiques contra Gurr qüestionen fins a quin punt es pot considerar que la solidaritat és el resultat de la privació relativa i en quin context la diferència entre les expectatives i les capacitats es pot considerar suficient per desencadenar una resposta de conflicte (Scott 1977: 236). Tanmateix, aquesta aplicació sociocientífica d'idees provinents de la sociologia, la psicologia i la política resultà influent en el context de les explicacions històriques i estructurals d'una nova àrea de recerca anomenada d'«estudis camperols», centrada en la naturalesa, les causes i els processos dels moviments revolucionaris.³ Tant l'enfocament de la frustració/agressió com el de la privació relativa expliquen en part el perquè del conflicte: l'atribueixen al sorgiment del greuge com a raó per participar en la violència.

En aprofundir en la reflexió sobre les dinàmiques de grup, podem anar més enllà de l'individu (en termes de la seva presumpta predisposició biològica, cultural i psicològica a l'agressió i el conflicte) i intentar comprendre com es desenvolupen i sorgeixen formes més col·lectives o grupals de conflicte i violència. En aquesta línia, s'indica que pot ser que el conflicte no sigui inherent, sinó que tingui més a veure amb l'entorn

i l'aprenentatge. Aquests factors sovint s'analitzen des del punt de vista dels processos psicològics cognitius que contribueixen a sostenir una imatge positiva i coherent del grup (el grup exclusiu), en part a través de les actituds i percepcions negatives envers els grups rivals (els grups exclosos) (Mitchell 1981: 97; Coser 1956). Així mateix, es pot argumentar que alguns conflictes tenen una funció positiva, la de crear cohesió en el grup. Els processos de construcció de l'autoimatge inclouen la percepció selectiva i el record dels esdeveniments o la història per afavorir el grup propi i la identificació positiva del jo amb el grup; pel que fa al grup exclòs, els processos promouen els estereotips i la culpabilització i, en casos extrems, la deshumanització del grup, la qual cosa obre la porta a tot tipus de violència. Per exemple, podem citar l'estigmatització i denigració de les comunitats jueves durant el règim nazi a Alemanya abans i al llarg de la Segona Guerra Mundial; la base antiimmigració de molts partits nous d'extrema dreta a Europa, inclòs el flamenc Vlaams Belang a Bèlgica i el British National Party al Regne Unit; i la retòrica predominant a favor de l'expulsió de grups de gitanos d'Itàlia i França. De fet, en qualsevol conflicte la propaganda es basa en la idea de nodrir l'autoimatge viril i denigrar la de l'altre com una cosa menor, diferent o perillosa.⁴ N'hi ha prou, fins i tot, amb una breu mirada a la cobertura dels conflictes a Irlanda del Nord, Sri Lanka i Bòsnia i Hercegovina per veure quina potència poden assolir la identificació i les dinàmiques de grup. En l'àmbit mundial també podem observar aquestes dinàmiques de construcció de la imatge de l'altre, per exemple entre les superpotències (els Estats Units i la Unió Soviètica) durant la Guerra Freda: hi ha un emmirallament en què sovint es produeix una coincidència exacta entre les respectives visions negatives de l'adversari (Mitchell 1981: 111-114). Després de l'11-S, amb l'anomenada «guerra contra el terror» i l'auge dels nous conservadors durant el govern del president George W. Bush, hi predominava un procés similar d'emmirallament en la caracterització que els seus partidaris als Estats Units (i d'altres aliats occidentals) feien dels grups radicals islàmics i els seus seguidors.

Aquesta imatgeria és difícil de contrarestar o d'abordar, perquè influeix en totes les representacions del grup. Finalment, hi ha una incapacitat general per distingir les opinions o la política islàmiques moderades de les extremes o, en la visió recíproca, entre el conservadorisme extrem de caràcter blanc i cristià i l'espectre més ampli d'opinions, tipologies i postures polítiques als Estats Units. Per tant, les actituds de conflicte es desenvolupen i es poden alimentar i mobilitzar per esdevenir un conflicte més obert i violent. Aquesta explicació correspon a la categoria subjectivista: els analistes intenten desenvolupar un argument sobre com els actors són condicionats envers un comportament de conflicte; plantegen la premissa que l'entorn té un paper; i sostenen que es pot generar un canvi mitjançant diverses accions, com, per exemple, una intensificació de les iniciatives de comunicació contra les idees equivocades sobre els grups; la reflexió i el qüestionament sobre allò propi; la mediació per fomentar la comprensió; o les mesures per crear confiança i permetre que les persones es retrobin per sobre de les divisions. En aquest cas s'atorga una gran importància al paper de l'educació i la comunicació.

La cobdícia i l'essencialisme econòmic

A l'hora d'interpretar el conflicte i d'analitzar-ne les causes, s'ha revaloritzat el paper de l'economia, que ha tingut una considerable influència en les polítiques i els enfocaments del conflicte basats en el desenvolupament. Ha estat gràcies a l'obra de Paul Collier (2001; 2008), el catedràtic d'Oxford que també ha encapçalat la recerca al Banc Mundial. El seu original article amb Anke Hoeffler (2000) sobre la cobdícia i el greuge en les guerres civils («Greed and Grievance in Civil Wars») ofereix, principalment, un model de les guerres civils contemporànies (guerres intraestatals que causen com a mínim 1.000 morts en combat) i sosté que, com a motivació per fer la guerra, la cobdícia és més important que el greuge i que cal reconsiderar les respostes internacionals en conseqüència. Mitjançant l'anàlisi de

44 guerres en 34 països (a partir d'una base de dades original amb 161 països), Collier i Hoeffler construeixen un model explicatiu sobre les causes d'aquestes guerres civils que se centra en les accions predadores dels grups armats dirigides a obtenir guanys i beneficis. Assenyalen tres característiques principals dels països de la seva recerca que pateixen guerres civils: una economia que depèn en un 25%, com a mínim, de les exportacions de productes primaris (diamants, cautxú, coltan i altres recursos naturals); una renda mitjana escassa; i un creixement econòmic baix. A més, hi ha altres característiques que incrementen la probabilitat de conflicte violent, com:

- la dispersió de la població en grans àrees (per exemple, a l'est de la RDC);
- el fet que el país hagi sortit d'una guerra recentment (d'aquí prové la xifra, tan esmentada, del prop del 40% de països que recauen en la guerra en un termini de cinc anys des d'un alto el foc o un acord de pau);
- uns índexs d'escolarització baixos entre la població masculina jove i una proporció elevada d'homes joves sobre la població total;
- una gran diàspora als Estats Units que pugui finançar i alimentar el conflicte –aquest factor constitueix un risc especialment en el període inicial de postconflicte.

Segons els autors, aquests factors condueixen a l'establiment d'organitzacions rebels més semblants a estructures de crim organitzat a gran escala que als moviments de protesta. Els grups rebels emprenen accions de saqueig i d'extorsió (en diferents punts dels processos d'extracció i transports dels recursos naturals) per finançar i alimentar el conflicte. L'impuls depredador del saqueig i el guany converteix la guerra en un negoci lucratiu; un cop en marxa, hi ha pocs incentius o amenaces de càstig que forcin a abandonar-la. La llarga guerra d'Angola és un cas clàssic d'aquest fenomen, amb un paper preponderant de les mines de diamants controlades per la UNITA; i troba un cas comparable en el mercat del coltan a l'est del Congo, acompanyat pels diamants, l'or i la cassiterita.

Collier i Hoeffler neguen categòricament el valor explicatiu del model del greuge, que es defineix amb variables intermediàries com la desigualtat de rendes (i, per tant, la pobresa relativa), la manca de drets democràtics, i les diferències i la diversitat religioses i ètniques. De fet, sostenen que aquesta diversitat propicia un nivell de conflicte més baix:⁵ els greuges són un producte secundari del conflicte, fabricats pels grups armats per mantenir bases de suport en la població i la mà d'obra necessària per garantir el saqueig continuat –amb la qual cosa el greuge no té una base objectiva. Aquests autors arriben a la conclusió que solucionar els greuges no necessàriament posarà fi al conflicte. De fet, els greuges inventats impulsen encara més el conflicte i n'eixamplen l'atractiu, de manera que deixen els països en el que Collier, a *The Bottom Billion* (2008), presenta com una «trampa del conflicte» que manté en la pobresa les societats més pobres del món. Per tant, l'enfocament que avantposa la cobdícia al greuge és un enfocament utilitarista que ressitua l'anàlisi de conflictes i planteja una pregunta diferent: en lloc de preguntar «per què les persones es rebel·len», la pregunta és «quin guany s'obté de la rebel·lió i la guerra civil?»; i «qui l'obté?». El model ha rebut crítiques –també de part d'altres economistes polítics i del desenvolupament: per exemple, per ser obertament reduccionista sobre els factors que causen i fomenten els conflictes; per utilitzar variables intermediàries inadequades per representar factors socials com la mobilització, el greuge i la participació en guerres civils; i per no reflectir la dinàmica del canvi en el conflicte violent com una realitat estructural i relacional (Cramer 2002; Keen 2008: 25-49). Tanmateix, la tesi de la cobdícia ha tingut molta influència a l'hora de configurar el pensament dels donants sobre el conflicte, ja que s'alinea amb l'auge d'una agenda del desenvolupament i la seguretat que prioritza les respostes dirigides contra l'amenaça dels grups armats.

Tant els debats sobre les noves guerres com la tesi de la cobdícia, tot i procedir de punts de vista analítics molt diferents, han afavorit una visió molt reduccionista del conflicte i la intervenció. Proposen una visió utilitària del conflicte i la violència basats en l'extracció de recursos, el crim

i les cadenes de proveïment –i tot i així també es podria dir que reforcen la «nova barbàrie» que intenten contrarestar, a causa de la seva combinació de racionalitat hipereconòmica que sovint impulsa una violència despietada. En matèria de polítiques, les respostes basades en la tesi de Collier i Hoeffler inclouen més transparència dels mercats d'exportacions del sector primari, per evitar la venda de productes del saqueig; sancions contra els grups i les persones que manifestament es beneficien del comerç procedent del conflicte; i interrompre el suport als grups rebels des de fora del país. (Keen [2008: 29] també assenyala, irònic, una implicació de la seva anàlisi utilitarista: atès que l'existència de terreny muntanyós és un factor de conflicte, suggereix que una possible política recomanable a prendre en consideració seria anivellar les muntanyes.)

Diamants de conflicte

Les Nacions Unides defineixen els diamants de conflicte com els «diamants procedents d'àrees controlades per forces o faccions oposades a uns governs legítims i internacionalment reconeguts, i que s'empren per finançar l'activitat militar contra aquests governs o en contradicció amb les decisions del Consell de Seguretat». Les tendències que defineixen aquest comerç inclouen que els grups armats recaptin il·licitament «impostos» a empreses en diversos punts de la cadena de producció i proveïment de diamants –o, en alguns casos, que prenguin el control de les operacions mateixes– amb l'objectiu de comprar armes i alimentar el conflicte per diverses vies. Les empreses internacionals o els seus socis locals també prenen part en aquest procés: s'aprofiten del caos de la guerra per aconseguir concessions d'exploració minera i uns termes favorables quan la in-

formació sobre el mercat i la regulació s'han esfondrat; fan contraban de matèries primeres mitjançant tercers països per tal d'accedir als mercats internacionals i dissimular-ne la procedència; i contracten empresaris i polítics manifestament corruptes perquè exerceixin d'intermediaris. Els diamants de conflicte també es denominen «diamants de sang». Aquest problema despertà l'atenció i fou difós arreu del món mitjançant la pel·lícula *Blood Diamond* (2006), centrada en Sierra Leone.

El procés de Kimberley

L'any 2001 l'Assemblea General de les Nacions Unides adoptà la Resolució A/Res/55/56, relativa als diamants procedents de conflictes, i s'adherí a un sistema internacional de certificació dels diamants en brut, conegut com a Procés de Certificació de Kimberley. S'inicià formalment el 2003, amb l'objectiu de verificar i certificar l'origen dels diamants i esdevingué una història d'èxit per als activistes que havien treballat per conscienciar sobre la mineria i el comerç de diamants provinents de zones de guerra d'Angola, Sierra Leone i la República Democràtica del Congo. La campanya tingué moments notables, com l'informe de 1998 de Global Witness (una ONG que encapçalava una campanya sobre els recursos naturals i el conflicte), titulat «A Rough Trade: The Role of Governments and Companies in the Angolan Conflict», i l'informe de 2000 de Partnership Africa Canada (PAC) (una organització sense ànim de lucre que treballa per la recerca i el diàleg sobre polítiques a l'Àfrica) titulat «The Heart of the Matter: Sierra Leone, Diamonds and Human Security».

Entre els actors participants en el procés de Kimberley hi ha organitzacions com Global Witness i Partnership Africa Canada, les Na-

cions Unides i el Consell Mundial dels Diamants (World Diamond Council, una organització sectorial creada per respondre a la pressió política creixent i a la publicitat negativa relatives als diamants de conflicte). Vegeu <http://www.diamondfacts.org/>. Setanta-cinc governs han adoptat el procés de certificació. No obstant això, el procés de Kimberley segueix en qüestió per les acusacions de manca de vigilància i de resultats, ja que segueixen arribant informes (per exemple, el de Ghana sobre la Costa d'Ivori) sobre tercers països que serveixen per canalitzar els diamants de conflicte cap al comerç legal. Segons les estimacions del sector, el comerç de diamants de conflicte mai no superà el 4% del comerç total i s'ha reduït a menys d'un 1 per cent.

Una altra resposta orientada als empresaris es troba en les directrius de l'OCDE per a les empreses multinacionals («OECD Guidelines for Multinational Enterprises»), revisades per última vegada l'any 2000.⁶ Es tracta d'un codi ètic empresarial d'adhesió voluntària per promoure una activitat empresarial responsable i garantir el compliment dels estàndards internacionals, com els relatius als drets humans i l'impacte mediambiental. Actualment aquestes directrius s'estan actualitzant per recollir la diligència deguda sobre la conscienciació i els riscos relacionats amb les cadenes de proveïment de productes i serveis. Quaranta-dos països han signat les directrius: vegeu <http://mneguidelines.oecd.org>.

L'any 2005 les Nacions Unides nomenaren el catedràtic John Ruggie com a representant especial del secretari general sobre els Drets Humans i les Empreses Transnacionals i Altres Empreses. Sota la seva supervisió es desenvolupà el document «Protect, Respect and Remedy: a Framework for Business and Human Rights», que el Consell de Drets Humans de les Nacions Unides adoptà el 2008. Aquest document se centrava en els papers i les responsabilitats dels estats,

les empreses i la societat civil pel que fa a construir un marc viable que integri la responsabilitat empresarial de protegir i respectar els drets humans mitjançant, entre altres coses, la diligència deguda en les pràctiques de gestió dels recursos humans, la seguretat i les cadenes de proveïment.

Fonts: Global Witness (1998); Nacions Unides (2003, 2008, 2009b); OCDE (2000); PAC (2000); Le Billon (2001).

Malgrat tot, l'economia, en qualitat de «ciència del que és depriment», té més tradició d'explicar la revolta i la rebel·lió, amb un paper destacat de l'àrea dels estudis camperols de les dècades dels seixanta i els setanta del segle XX —quan també es debatia aferrissadament al voltant de les teories explicatives estructurals (objectivistes) o de l'agència (subjectivistes). L'antropòleg polític James Scott, en analitzar aquests debats, indicava que «[Qualsevol] teoria de la revolució ha de deixar espai per a la ira, la venjança i l'odi, que, com és evident, formen part d'aquesta experiència. Les metàfores basades en una negociació al mercat no reflecteixen aquests aspectes en absolut. Si no considerem que aquestes emocions siguin actes de pura bogeria, forçosament hem d'abordar l'economia de la moral vital dels participants.» (1977: 240) L'economista polític Chris Cramer reprèn aquest argument quan sosté que «les teories del conflicte basades en l'elecció racional solen arrasar amb l'especificitat i la contingència, [...] saquegen la dimensió social i [...] i, fins i tot dins del seu individualisme, violen la complexitat de les motivacions individuals, de manera que redueixen l'individu (i grups clau) a agents maximitzadors monolòtics» (2002: 1846). Hi ha una àrea de recerca que va més enllà de la tesi de la cobdícia i que se centra en l'economia política de la guerra i aborda l'estructura i les dinàmiques

de les economies de guerra que formen part dels conflictes violents prolongats. Els seus autors posen de relleu temes com el paper del comerç mundial d'armes, el paper de les elits depredadores, els estats dèbils amb serveis inadequats, i una perspectiva comunitària centrada en els mitjans de vida i les estratègies de supervivència (Cramer 2002; 2006; Berdal i Malone 2000; Duffield 2001; Keen 2005; Stewart, Fitzgerald *et al.* 2001). Aquest punt de vista més ampli integra un aspecte més autocrític de l'economia política de la guerra, que pren en consideració el paper potencial de la mateixa assistència humanitària i d'ajuda al desenvolupament en la creació de distorsions en el mercat i incentius per a la corrupció i l'enriquiment, així com donar suport als combatents, la qual cosa podria alimentar i agreujar el conflicte violent (tot i que també aportí assistència i ajuda als civils i les víctimes de la guerra). Una *cause célèbre* en l'enfocament de l'economia política l'han constituït els diamants de conflicte (vegeu el quadre anterior).

La literatura sobre les economies de guerra revela els límits de l'actual cartografia que es fa dels conflictes, i fa ressorgir nous actors (traficants d'armes, guardes fronterers i grups armats), organitzacions (empreses transnacionals mundials, agències de canvi i negocis locals, xarxes criminals i càrtels de la droga) i àmbits d'operació (transfronterer, subregional, mundial, sud-sud i sud-nord) que posen a prova els límits de les polítiques internacionals i de les respostes per la pau, la seguretat i el desenvolupament. Tanmateix, això no prova que la cobdícia sigui l'únic motiu o l'única dinàmica important de la guerra. No tothom treu profit de la guerra; és més habitual que, per a la gent assolada per la guerra, el somni sigui la supervivència, no el guany. En lloc de pensar en la contraposició entre la cobdícia i el greuge, cal abordar la complexitat i prendre elements de tot el ventall de teories i arguments per analitzar cada cas en particular.

La relació entre la pobresa i el conflicte violent

La relació entre la pobresa i el conflicte podria semblar una àrea natural per abordar la recerca dedicada a saber per què els recursos i polítiques internacionals relatius al desenvolupament haurien de tenir en compte el conflicte violent. Els arguments que assenyalaven la pobresa com a causa i conseqüència del conflicte violent poden ser polèmics. Els acadèmics i els polítics comparteixen la reticència a confirmar l'existència d'una relació causal; una reticència reforçada pel consens en què la causalitat entre la desigualtat de rendes i el conflicte és difícil d'asseverar empíricament, per la manca de dades sòlides i la dificultat d'accedir-hi en entorns amb tendència a la guerra, a més de les limitacions intrínseques a mesures estandarditzades com el coeficient de Gini. D'altra banda, ser pobre no esdevé automàticament una causa de conflicte violent (Cramer 2003; Collier 2001; 2008). L'anàlisi de taules classificatòries dissenyades per ordenar els països afectats per conflictes i els països pobres planteja algunes qüestions interessants en termes comparatius i de contradiccions: els països més pobres no estan sempre necessàriament en conflicte, mentre que alguns països de renda mitjana poden trobar-se en estats variables de guerra i recuperació de postguerra.

Treballar amb concepcions i mesuraments més multidimensionals de la pobresa, més enllà de la renda i l'econometria, mostra que la interrelació entre pobresa i conflicte violent es pot revisar amb més profunditat. Per exemple, a l'hora d'explicar la mobilització, l'argument de la privació relativa assenyalaria que entre la pobresa i el conflicte hi ha algun tipus de relació, en termes del nivell de pobresa d'un determinat actor en comparació amb aquells que l'envolten. L'obra de Frances Stewart sobre les desigualtats horitzontals ofereix una variació interessant i influent de l'anàlisi de la privació relativa: sosté que la posició i la identitat regionals, ètniques o comunitàries de caràcter grupal –en lloc de les diferències entre individus (la qual cosa es considera desigualtat vertical)– tenen

més importància a l'hora de definir la privació relativa com a factor de conflicte per a l'individu (2003; 2008). Els mesuraments de la pobresa que s'empren normalment (entre els quals destaca el coeficient de Gini) mesuren la desigualtat vertical comparant individus i llars, i se centren en la desigualtat de rendes per definir la pobresa relativa. Tanmateix, segons Stewart, no tenen en compte el benestar i les lleialtats de grup com a factors que configuren l'experiència de la persona de maneres que van més enllà de la renda i que inclouen l'accés a tot un ventall de béns socials, econòmics i polítics. Entre els exemples de desigualtats horitzontals que han desembocat en expressions violentes de conflicte hi ha Sri Lanka (l'enfrontament entre la minoria tàmil i la majoria singalesa); Irlanda del Nord (entre la majoria protestant i la minoria catòlica); i Burundi i Rwanda (entre la majoria hutu i la minoria tutsi). No obstant això, el paper de les desigualtats horitzontals es fonamenta en una correlació intensa entre la identitat comunitària i un greuge basat en una discriminació duradora –de manera que, tot i que pot explicar una part del conflicte, cal que considerem aquest tipus de desigualtat com un factor més per analitzar o predir el conflicte, però no necessàriament en solitari. Un enfocament multidimensional de la relació entre la pobresa i el conflicte també és el que hi ha al darrere de l'argument que és probable que el conflicte violent sigui un impulsor o un mantenidor de la pobresa crònica, que es transmet de generació en generació, amb les consegüents implicacions en forma d'un cicle de pobresa i conflicte difícil de trencar. Els partidaris d'aquest enfocament el fonamenten subratllant els costos indirectes del conflicte: per exemple, l'esfondrament de l'estat, la manca d'accés a serveis mèdics i altres serveis essencials; el canvi cap a una economia informal i les estratègies de subsistència; la desaparició dels mitjans de vida; i l'increment del nombre de llars encapçalades per una dona (Goodhand 2001; 2003).

En termes polítics, els debats sobre la modernitat i el conflicte durant molt de temps han considerat que el desenvolupament mateix pot fer mal i generar desigualtats o canvis estructurals que estableixin les bases del conflicte, en lloc de reduir-lo. Huntington, abans d'esdevenir (tristament)

famós pel seu «xoc de civilitzacions», escrigué una obra molt influent sobre l'ordre polític de les societats que canvien (*The Political Order of Changing Societies*, 1968), en què precisament defensava aquest punt de vista. En alguns sentits, no és més que l'òbvia afirmació que el conflicte sempre acompanya el canvi i el creixement, i la clau es troba en la gestió constructiva del conflicte i la prevenció del conflicte violent. Cramer adopta una postura interessant sobre la racionalitat de les guerres civils, quan critica les concepcions liberals de la pau i el desenvolupament econòmic centrant-se en els conflictes violents no només com una anomalia negativa o malaltissa, sinó com a generador de canvi i de transformació en el que denomina la «paradoxa de la violència i la guerra», d'acord amb la qual «la violència destrueix, però sovint està associada a la creativitat social» (2006: 279). Per tant, més enllà de l'economia, cal considerar l'estudi de la pobresa i el conflicte com una interacció complexa entre factors socials, econòmics, polítics, geogràfics, històrics i mediambientals que generen possibilitats i contextos per al conflicte violent en determinades situacions.

Com es posicionen la pau, la pobresa i el conflicte en les taules mundials de classificació?

L'índex de pau mundial (Global Peace Index, GPI) fou posat en marxa l'any 2007 per un *think tank* mundial establert a Austràlia, l'Institute for Economics and Peace, que estudia la interrelació entre el desenvolupament econòmic, l'empresa i la pau. El GPI intenta mesurar els factors econòmics, culturals i institucionals que impulsen la pau, per tal de promoure l'absència de violència com a pau positiva i negativa (tal com la concebia Galtung i hem explicat en un apartat anterior). La Economist Intelligence Unit del grup The Economist col·labora en la recopilació de dades de 23 indicadors en 149 països,

per configurar una base de dades desenvolupada amb les aportacions crítiques d'un consell assessor internacional amb integrants de procedències diverses en l'àmbit dels *think tanks* i la recerca sobre la pau. Aquests indicadors es divideixen en tres categories d'elements: els que estan relacionats amb el conflicte (incidents de conflicte, etc.); els que estan relacionats amb la societat (percepcions sobre la inseguretat, el crim, etc.); i els relatius a la militarització (despesa en armament, cost de les operacions de manteniment de la pau de les Nacions Unides, etc.). El GPI de 2010 situa Nova Zelanda com el país més pacífic, seguit d'Islàndia, el Japó, Àustria i Noruega, en les cinc primeres posicions. Prop de 15 de les 20 primeres posicions les ocupen països de l'Europa occidental o central. L'Iraq és el país menys pacífic i ocupa l'última posició de la taula, just per darrere de Somàlia (148), l'Afganistan, el Sudan, el Pakistan, Israel, Rússia, Geòrgia, el Txad i la República Democràtica del Congo (140).

L'índex d'estats fallits (FSI) el publica, des de l'any 2004, una organització amb seu als Estats Units dedicada a la recerca i a l'organització de polítiques, el Fund for Peace, juntament amb la revista *Foreign Policy*. L'índex ordena 177 països d'acord amb 12 indicadors socials, econòmics, polítics i militars, com les pressions demogràfiques, els fluxos de refugiats i de desplaçats interns (DI), les crisis econòmiques agudes, el desenvolupament desigual de diferents grups, la presència d'elits dividides i els drets humans. Somàlia encapçala l'índex de 2009, seguida, en les 10 primeres posicions, per Zimbabwe, el Sudan, el Txad, la República Democràtica del Congo, l'Iraq, l'Afganistan, la República Centreafricana, Guinea i el Pakistan; sis dels deu primers països es troben a l'Àfrica subsahariana. L'anàlisi de *Foreign Policy* atribueix la fallida dels estats a raons exclusivament internes i no analitza el context regional o mundial per buscar factors externs o intervencions que debiliten els estats o generen inestabilitat. Sí que

reconeix, però, que pot haver-hi consideracions geopolítiques que determinin que es dediqui més atenció al Pakistan que a Guinea.

L'«Informe sobre el desenvolupament humà», de les Nacions Unides, és una guia de referència per als responsables de les polítiques de desenvolupament i per als professionals en la matèria, i celebrà el seu vintè aniversari l'any 2010. L'Informe publica l'índex de desenvolupament humà (IDH), que, efectivament, és una taula que classifica els països del món d'acord amb nivells de pobresa, basats en la renda nacional, però que també inclou indicadors –com la mortalitat infantil i maternal i l'escolarització primària– relacionats amb el nivell de vida, la salut i l'educació. L'any 2009 mostrava l'IDH de 182 dels 192 estats membres de les Nacions Unides. Els deu últims països, en ordre descendent, eren Guinea Bissau, Burundi, el Txad, la República Democràtica del Congo, Burkina Faso, Mali, la República Centreafricana, Sierra Leone, l'Afganistan i el Níger. Set d'aquests països pateixen un conflicte violent o l'han patit fa poc i nou són a l'Àfrica subsahariana. Per tant, podem dir que sembla haver-hi una correlació entre la pobresa i el conflicte.

Tanmateix, hi ha anomalies en la metodologia de l'IDH pel que fa a reflectir la interacció entre la inseguretat i la pobresa. Per exemple, els territoris ocupats se situen en un nivell mitjà de l'IDH, a la posició 110, tot i que representen un entorn molt perillós i insegur per a molts dels seus habitants, així com una font de gran inseguretat i conflicte violent immediats d'àmbit regional. Una vegada més, el Sudan, el Nepal, Indonèsia, Sri Lanka, el Pakistan, les Fiji i Birmània es troben en posicions intermèdies de l'IDH, malgrat que tots aquests països mostren riscos concrets i pateixen la inseguretat i el conflicte violent. El Líban i Colòmbia es troben en l'apartat de «desenvolupament humà alt», però presenten fonts d'inseguretat, conflicte i violència tant internes com regionals. D'altra banda, no tots els països en posi-

cions baixes de l'IDH estan necessàriament en conflicte violent o en risc de conflicte. Cal, doncs, subratllar que, tot i que en alguns casos la pobresa i el conflicte poden interactuar amb conseqüències devastadores (l'Iraq i Somàlia no formen part de la classificació, formen part de l'apartat «altres estats membres de les Nacions Unides»), la pobresa en si mateixa no és un indicador de conflicte i inseguretat. Juntament amb els indicadors de pobresa hi ha altres factors que cal tenir en compte i estudiar.

Els països que es troben tant entre els deu primers de l'FSI com entre els deu últims de l'IDH i el GPI són l'Afganistan, el Txad i la República Democràtica del Congo.

Fonts: SIPRI (2009, 2010); Nacions Unides (2009a); Failed States Index (2009); GPI (2010).

Totes les teories que hem exposat ens indiquen factors de conflicte (polítics, econòmics, històrics i psicològics) i àmbits de conflicte (personal, grupal, estatal, regional i mundial). En realitat, és possible que la majoria de situacions de conflicte violent reflecteixin algun d'aquests factors o tots. Hi ha casos en què les respostes contemporànies a la guerra i el desenvolupament trobarien una correspondència en explicacions diferents de les que hem plantejat en aquestes pàgines, o fins i tot que hi entrarien en contradicció. Per exemple, pel que fa a les guerres revolucionàries i anticolonials, podrien encaixar-hi tant els arguments de la violència estructural com de la privació relativa. Aquestes explicacions també es podrien aplicar a un escenari en el qual el desenvolupament mateix i les teories de la modernització originàries que l'impulsaren (i que encara tenen ressò) haguessin generat conflictes perquè l'abundància no havia arribat a totes les llars –la qual cosa hauria conduït a lluites polítiques per l'accés al poder i la terra, i a un augment de voluntat de reforma eco-

nòmica i de canvi. D'una banda, les noves guerres s'interpreten, com a guerres essencialment ètniques i inevitables (la qual cosa és un reflex del determinisme cultural), amb un primitivisme inherent que dona forma a les percepcions i les respostes. D'altra banda, s'interpreten (en termes de violència estructural i d'una definició objectivista del conflicte) com el resultat directe de la reacció a la globalització i l'impacte de les polítiques econòmiques neoliberals d'ajustament estructural, el comerç injust i els fluxos d'assistència internacional al desenvolupament que han debilitat les estructures d'estat emergents al sud global, on l'escassa integració regional i la influència d'actors no estatals (militars i econòmics) alimenten el conflicte pels recursos naturals i pel control d'estats febles.

En avaluar la rellevància i la utilitat de les teories del conflicte a l'hora de configurar les respostes polítiques i de desenvolupament contra la guerra, cal superar la polarització, en certa manera falsa, entre estructura i agència (objectivistes i subjectivistes) per superar la tirania de l'empirisme i la suposada exclusivitat de les diferents explicacions teòriques. Amb aquest objectiu, per exemple, Vivienne Jabri (1996), teòrica de les RRII, aplica la teoria de l'estructuració de Giddens i subratlla les continuïtats, més que no pas l'excepcionalitat, en la violència i la guerra. També hi ha hagut un ressorgiment dels enfocaments i les teories antropològics, que ha eixamplat la capacitat de la recerca i els estudis de bastir uns coneixements més sòlids, a partir d'un treball de camp extens i abordant el conflicte armat i les continuïtats en la violència dels nostres temps (Nordstrom 1997; Richards 1996; 2005). Per exemple, Carolyn Nordstrom (2004; 2007), mitjançant un ús innovador de l'etnografia, obre la porta a aquests aspectes humans: l'agència subjacent a les estructures de les economies de guerra i que va més enllà de les fronteres dels estats, les organitzacions i les societats. Des dels soldats adolescents de Moçambic fins als traficants d'armament que proporcionen les armes i els contrabandistes de diamants que financen el comerç d'armes, Nordstrom es replanteja la complexitat de la guerra i la violència contemporànies, que té a veure tant amb les estructures com amb les persones. El sociòleg

Siniša Malešević (2010: 2) proposa una «sociologia de la guerra i la violència», que considera que havia estat absent dels debats i els arguments sobre el conflicte violent a gran escala del nostre temps. Posa l'accent en el paper de l'organització de la coerció i en la generació d'una ideologia de masses com a processos socials crucials que fonamenten la violència col·lectiva i que són elements que es prenen com a premissa perquè «és la nostra socialitat, no pas la nostra individualitat, allò que ens torna altruistes plens de compassió i també homicides entusiastes».

NOTES

1. Vegeu Anderson (1991), Brown (2001), Calhoun (2007), Gellner (1983), Kedourie (1993) i Smith (1991; 1993).
2. El concepte d'administració fiduciària del Consell d'Administració Fiduciària de les Nacions Unides, un organisme que a la dècada dels noranta es considerava difunt. S'havia fundat l'any 1945 com a part del procés de descolonització per donar suport als territoris sense govern i establir un marc internacional de govern mentre aquestes entitats es preparaven per a la independència. Irònicament, un dels territoris que passà pel control de l'administració fiduciària fou Somalilàndia, anteriorment controlada pels italians.
3. Fer una anàlisi crítica de la literatura sobre les revolucions va més enllà de l'abast d'aquest capítol. Tanmateix, el desig de comprendre les revolucions que definien una era de descolonització i de geopolítica de les superpotències durant la Guerra Freda donà origen a una literatura sobre les guerres revolucionàries que anava des de Zimbabwe, Moçambic, Algèria i el Vietnam fins als règims postrevolucionaris de la Xina i Rússia. Proliferaven els debats sobre els marcs teòrics, les metodologies de recerca i la ideologia. El debat sobre l'estructura i l'agència abordava, de manera recurrent, la qüestió de si els camperols es revoltien perquè senten i manifesten greuges en termes concrets (sobre la propietat de la terra, els mercats i el seu estil de vida) o si, per contra, són els factors sistèmics com el sistema de classes mateix i les estructures mundials centre-perifèria els que determinen la probabilitat de violència.

4. Aquesta creació i denigració de l'«altre» coincideix amb el concepte de violència cultural de Johan Galtung, d'acord amb el qual l'ús de símbols i estereotips genera sospita, por i odi, i, d'aquesta manera, esdevé una font d'altres formes de violència directa i estructurals (Galtung 1990).
5. L'única variable relacionada amb el greuge que podria tenir lloc en aquest model és la característica del predomini ètnic, present quan dins la societat hi ha un gran grup ètnic que agrupa entre el 45% i el 90% de la població. Pels autors, aquesta amenaça per als drets de les minories té una certa rellevància a l'hora de definir la probabilitat de conflicte.
6. Val a dir que quan es va publicar l'original en anglès, aquesta era la revisió més recent, però posteriorment es van tornar a revisar l'any 2011 (com ja avançava l'autora més endavant, en el mateix paràgraf). Vegeu <http://www.oecd.org/investment/mne/2011update.htm>. [n. de. t.]

3. L'ús dels marcs d'anàlisi de conflictes

És molt possible que un projecte fracassi d'acord amb criteris de desenvolupament limitats, però que sigui un èxit d'acord amb criteris més amplis de construcció de la pau... [També] és possible que un projecte tingui èxit segons uns criteris de desenvolupament predeterminats però que fracassi pel que fa al seu impacte positiu per a la pau. (Bush 1998: 6)

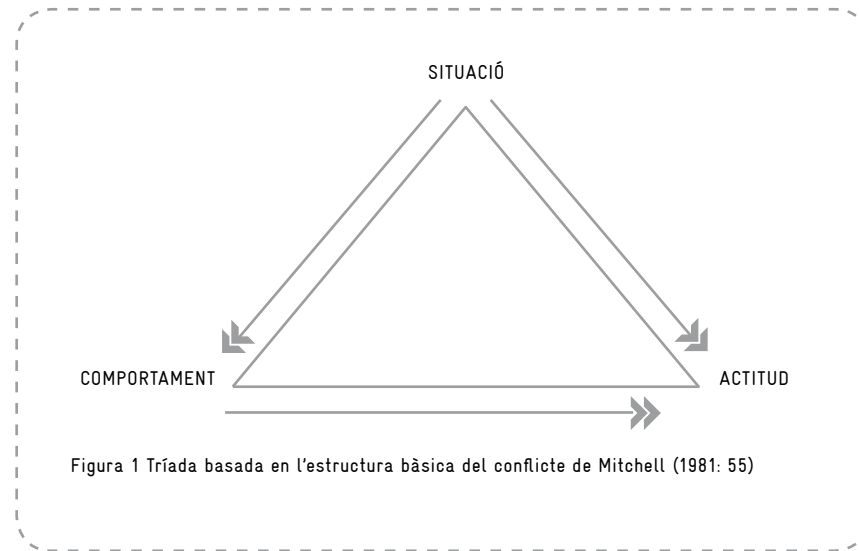
Si el que volem és comprendre i donar respostes, l'elaboració d'una cartografia del conflicte segueix essent tan complicada com necessària. El ventall de teories presentades en el capítol 2 no només subratlla la complexitat de les situacions de conflicte mateixes, sinó també del nombre potencial de respostes i intervencions que es poden defensar. Coexisteixen molts arguments sobre què causa i impulsa el conflicte violent; prou per recordar a qualsevol analista que cartografiar situacions i escenaris de conflicte sempre és un repte aclaparador, però que cal afrontar per plantejar respostes rellevants, inclusives i eficaces. El que cal fer és captar el dinamisme i no permetre que el conflicte s'analitzi com una sola fotografia en un moment determinat, sinó més aviat com una seqüència de pel·lícula que es mou: l'anàlisi de conflictes hauria d'editar i reflectir la història subjacent, els esdeveniments clau, els actors i les seves complexes interaccions al llarg del temps. La política d'anàlisi i interpretació encara és objecte d'un debat molt viu sobre les teories del canvi en què es basen les diverses respostes; si no, com conclou Jacoby (2008: 81), «si la violència i el conflicte són eterns i immutables, el millor a què podem aspirar en termes de polítiques és [...] un programa de securització defensiva».

Tanmateix, una visió del conflicte que pugui derivar en un argument sobre diverses causes, desencadenants i actors *pot* generar polítiques per mitigar i prevenir el conflicte, així com una transformació duradora de les causes del conflicte, per promoure activament la pau com a resultat possible. Les prescripcions en matèria de polítiques mostren diferències en la configuració de les intervencions i les respostes. Aquesta necessitat d'afrontar amb més capacitat de comprensió i resposta les situacions de conflicte cada vegada més intestines, disperses i cròniques va impulsar la recerca, durant les dècades de 1990 i 2000, d'intervencions de desenvolupament que poguessin reforçar altres processos de prevenció de conflictes, pacificació i construcció de la pau i que, si més no, no alimentessin el conflicte mateix. En aquest esforç per un desenvolupament sensible al conflicte, les eines d'anàlisi i avaluació de conflictes han passat a formar part de la planificació de desenvolupament, de manera que les agències i els actors de la cooperació han esdevingut més reflexius a l'hora de preparar la seva relació amb la dinàmica del conflicte; s'esforcen conscientment a «no fer mal» i, potencialment, a impulsar la pau abordant, mitjançant els seus programes i polítiques, problemes que formen part del conflicte. Aquesta perspectiva reflexiona sobre les metodologies de l'anàlisi de conflictes que han esdevingut la norma que configura les prioritats de la programació dels que dissenyen i apliquen les polítiques. En resum, cartografia com les idees i la pràctica relatives a l'anàlisi de conflictes han influït en la programació sobre conflictes i desenvolupament durant les dues darreres dècades.

Marc d'anàlisi del conflicte

En la pràctica, el repte de l'anàlisi de conflictes rau en el fet de reflectir la naturalesa dinàmica de les teories del conflicte, per establir les bases del coneixement del conflicte i les conseqüents respostes. El model de Chris Mitchell sobre l'anàlisi de conflictes ha penetrat en els estudis de conflicte i

pau (Mitchell 1981; Jeong 2008: 20-40; Jacoby 2008: 18-33). Partint de Galtung, planteja, com a base de l'anàlisi de conflictes, una estructura triàdica que conserva una influència duradora en la teoria i l'anàlisi de conflictes.

Sovint la definició mateixa del conflicte és una font de conflicte per a les diferents parts implicades. Per exemple, en l'enfrontament entre Israel i Palestina, sovint es diu que Israel està preocupat per la seguretat mentre que Palestina es preocupa per l'autodeterminació. Quan intenta comprendre l'estructura del conflicte, l'analista recorre a arguments com els que s'han exposat en el capítol 2, a testimonis directes de diversos grups i poblacions afectats i a informes polítics de fonts creïbles amb l'objectiu de fer una avaluació relativa a les dinàmiques de grup, el comportament en combat i l'impacte en els civils. Quan es tracta d'elaborar un mapa o una matriu d'anàlisi de conflictes, l'investigador agafa aquests factors, els posa en context i hi aprofundeix per avaluar la situació i descobrir

els problemes en joc i en quin grau poden ser resolubles o tenir arrels profundes. Mitchell distingeix entre problemes de recursos –l'accés a l'aigua, l'educació i la terra, per exemple– i problemes de supervivència, quan el que corre perill és la identitat o l'existència pròpies com a grup o estat. L'autor defineix el comportament de conflicte com les «accions obertes d'una part, en qualsevol situació de conflicte, dirigides al bàndol rival amb la intenció que abandoni o modifiqui els seus objectius» (1981: 120). Aquestes accions poden ser des d'actes que no són obertament violents –com la legislació per controlar les minories i limitar-ne l'accés a l'habitatge, l'educació i l'ocupació– fins a accions òbviament violentes com els atacs armats contra els membres d'un grup rival. Les actituds grupals de conflicte les hem exposat en el capítol 2 i demostren com les imatges positives i negatives sobre un mateix i sobre l'altre es creen i es perpetuen quan s'alimenta el conflicte, i en quin grau cal treballar-hi per resoldre el conflicte.

Altres aplicacions de l'anàlisi de conflictes àmpliament citades proposen elements d'estudi que són variacions d'aquesta tríada i inclouen els aspectes següents: bàndols, objectius, problemes, interessos, diferències de valors, estratègies per abordar el conflicte, dinàmiques i relacions, i, sobretot, com es podria intervenir per posar fi al conflicte abordant aquests elements diversos (Jeong 2008). Ramsbotham *et al.* (2005) proposen aplicar a les fonts del conflicte un enfocament de nivells d'anàlisi que operi amb cinc nivells diferenciats: internacional (mundial), internacional (regional), estatal (socioeconòmic, polític), de les parts en conflicte (dinàmiques de grup) i de les elits o l'individu. Crocker *et al.* (2001) també posen èmfasi en els nivells d'anàlisi en la seva tipologia amb sistemes (factors sistèmics), estats (estat i societat) i individus (lideratge i agència humana). El nivell de conflicte és important per cartografiar la situació: moltes guerres recents s'han qualificat de guerres civils o guerres internes dins de les fronteres estatals, però sovint també hi havia influències i impactes d'abast regional i mundial. Les dinàmiques regionals constitueixen un nivell d'anàlisi que ha tingut molta atenció i influència, la qual cosa sovint

ha desembocat en la creació de programes regionals: per exemple, la iniciativa contra els fluxos d'armes curtes a l'Àfrica occidental, mitjançant el suport als esforços de capacitat de l'ECOWAS a la zona, o la promoció d'uns mecanismes més bons en la governança de l'accés i la gestió de l'aigua en un context d'escassetat a la vall de Fergana, a l'Àsia central. Per tant, les dinàmiques regionals tenen un marc de referència que va més enllà dels efectes de desbordament o contagi de la guerra quan creua fronteres i es manifesta en forma de refugiats, atacs armats contra camps de refugiats, incursions militars i inestabilitat fronterera. També tenen en compte les accions dels veïns, benèvols o oportunistes, que poden fer que un conflicte esclati o escali (Brown 2001). La intricada relació entre Libèria i Sierra Leone durant la dècada dels noranta és simptomàtica d'aquestes dinàmiques transfrontereres.

L'anàlisi del *cicle del conflicte* o de les *fases del conflicte* és un altre tret de la planificació de les intervencions. Al llarg d'un procés continu que flueix des de les fonts de conflicte existents, es pot identificar una fase de mobilització i escalada de la violència (a conseqüència de determinats desencadenants, esdeveniments o canvis en la situació) que acaben desembocant en un conflicte violent obert. En última instància, aquesta evolució condueix a un procés de disminució de la violència (per la victòria d'un dels bàndols o per l'èxit d'un procés de pau que posi fi a la violència, per exemple). Finalment, hi ha un període de construcció de la pau i, en l'escenari immillorable que acabi bé, la reconciliació (que soluciona les causes profundes i supera un passat de violència i desconfiança) entre les parts (Mitchell 1981: 51; Jeong 2008: 36-37). D'acord amb els conceptes clàssics de la intervenció, el marc institucional internacional de la pau i la seguretat superposa a aquest continu (escalada de la violència / violència oberta / disminució de la violència) un altre continu de respostes que van de la prevenció del conflicte al manteniment de la pau, la pacificació i la construcció de la pau. Malgrat que alguns crítics sostenen, amb raó, que aquest plantejament és massa lineal i corre el risc de ser massa normatiu, els analistes del conflicte sempre s'han esforçat a subratllar que el conflicte és un

procés dinàmic en el qual hi ha molts factors que poden influir en la forma i el transcurs dels esdeveniments. Els conflictes poden gestar-se a poc a poc durant molt de temps abans d'esclatar i poden passar per fases aparentment pacífiques abans d'una nova erupció. Per tant, les espirals, els cicles i les dinàmiques dels processos de conflicte poden ocórrer de manera simultània o concurrent (Crocker *et al.* 2001: XXVIII; Jeong 2008: 100-104).

Per exemple, es poden agreujar les tensions per un atac del grup A contra el grup B alhora que hi ha iniciatives de disminució de la violència en forma de converses amb mediació entre els grups i un tercer. És el que va ocórrer a finals d'agost i principis de setembre de 2010, quan el primer ministre Netanyahu i el president de l'Autoritat Palestina, Mahmud Abbas (de l'OAP), s'havien citat per celebrar converses amb la intermediació del govern dels Estats Units. Els dos atacs violents reivindicats per Hamas, que van desembocar en la mort de colons israelians, semblaven fets a mida per incrementar les tensions i enfonsar les converses. No és només un cas de conflicte entre grups, sinó que també reflecteix un altre procés que vincula els actors implicats. En el subtext hi ha la legitimitat de Hamas, que es considera una de les parts en el conflicte general israelià-palestí, però que no és reconegut com a actor legítim en el procés de pau, ni per Israel, ni per l'OAP, ni pels actors internacionals que han seguit la política fallida d'aïllar Hamas –el govern electe a Gaza– de les iniciatives internacionals. En aquest conflicte s'hi implica directament i indirectament tot un ventall d'actors, amb diferents agendes, interessos i recursos de conflicte i de pau. Les qüestions en joc –inclosa la sobirania, la terra, la seguretat, l'aigua i els refugiats– no pertanyen només a la dimensió intergrup, sinó que tenen una interconnexió significativa amb els veïns propers i la regió, i també implicacions per a ells; el mateix es pot dir pel que fa a la pau i la seguretat internacionals i les transformacions més generals en la diplomàcia nuclear, l'antiterrorisme i la contaminació envers altres situacions de conflicte, entre les quals destaquen les de l'Iraq i l'Afganistan. Una lectura precisa dels esdeveniments ha de fonamentar-se en una comprensió del conflicte en totes les seves nombroses dimensions.

L'anàlisi de conflictes en la planificació per al desenvolupament

La importància de l'anàlisi de conflictes en el desenvolupament s'ha estès durant els darrers vint anys, amb un paper significatiu en la configuració de les pràctiques dels programes i estratègies de desenvolupament sensibles al conflicte adoptats per moltes ONG, donants bilaterals i organitzacions multilaterals. Com a eina de desenvolupament en situacions de conflicte i postconflicte, l'anàlisi de conflictes està dissenyada per cartografiar el context de diverses maneres que puguin informar els actors implicats sobre els punts d'entrada adequats per les accions orientades a promoure la pau o reduir la probabilitat i la incidència del conflicte. En la pràctica, el desenvolupament sensible al conflicte, com exposàvem en capítols anteriors, significava que els actors s'implicaven més en el context i la dinàmica del conflicte, en lloc de limitar-se a reaccionar-hi. El fet d'abordar directament les causes del conflicte ja no era solament una qüestió relativa a la construcció de la pau i la resolució, sinó també relacionada amb la idea de solucionar les desigualtats, la manca de governança, la pobresa i la inseguretat local, que sovint alimenten la violència i el conflicte.

L'anàlisi o l'avaluació dels conflictes han estat desenvolupades per tot un ventall d'actors per treballar tant en l'àmbit *estratègic* com de *programa/projecte*. *L'avaluació de l'impacte en la pau i el conflicte* (AIPC) és un terme que s'atribueix a Kenneth Bush (1998) i que també trobem en l'obra de diversos activistes, com Mary Anderson, de l'organització Collaborative for Development Action, i ONG com Saferworld i International Alert. Bush indica que «l'AIPC està pensada per capacitar els individus i les institucions tant per comprendre millor la feina que fan com, amb més importància, per induir els canvis necessaris per amplificar els impactes positius i per minimitzar els impactes negatius en l'entorn de la pau i el conflicte» (1998: 5). La metodologia d'*avaluació estratègica del*

conflicte (AEC), per posar un altre exemple, evolucionà a partir d'un treball trencador encapçalat per Jonathan Goodhand i Tony Vaux al Departament de Desenvolupament Internacional del Regne Unit (DFID). Actualment, moltes organitzacions per al desenvolupament efectuen aquestes anàlisis periòdicament amb modificacions en la metodologia bàsica.

Recursos per a l'anàlisi de conflictes

DFID (2002) «Conducting Conflict Assessment: Guidance Notes», Departament de Desenvolupament Internacional del Regne Unit, Londres.

http://www.conflictsensitivity.org/sites/default/files/Conducting_Conflict_Assessment_Guidance.pdf

GTZ (2008) «Peace and Conflict Assessment: a Methodological Framework for Conflict- and Peace-Oriented Alignment of Development Programmes», Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) (Associació per a la Cooperació Tècnica, dependent del Ministeri Federal de Cooperació i Desenvolupament Econòmics, Eschborn, Alemanya.

<http://www.forumzfd-akademie.de>

El treball de les ONG sobre la sensibilitat al conflicte es basa en una iniciativa d'aprenentatge àmplia en què participava el fòrum APFO (Africa Peace Forum in Kenya), el consorci CHA (Consortium of Humanitarian Agencies in Sri Lanka), el centre CECORE (Centre for Conflict Resolution in Uganda), el fòrum FEWER (Forum on Early Warning and Early Response) i les organitzacions International Alert i Saferworld. Aquesta col·laboració va tenir com a resultat el «paquet

de recursos» (*resource pack*) publicat el 2004: «Conflict-Sensitive Approaches to Development, Humanitarian Assistance and Peacebuilding: a Resource Pack.»

<http://www.conflictsensitivity.org/sites/default/files/Conflict-Sensitive%20Approaches%20to%20Development,%20Humanitarian%20Assistance%20and%20Peacebuilding%20Resource%20Pack.pdf>

SIDA (2006) «Manual for Conflict Analysis», Swedish International Development Assistance, Estocolm.

http://www.conflictsensitivity.org/sites/default/files/Manual_for_Conflict_Analysis.pdf

PNUD (2003) «Conflict-Related Development Analysis», Direcció de Prevenció de Crisis i Recuperació, Nacions Unides, Nova York.

http://www.undp.org/cpr/documents/prevention/integrate/CDA_complete.pdf (enllaç actualment inactiu).

USAID (2004) «Conducting a Conflict Assessment: a Framework for Strategy and Program Development», US Agency for International Development, Washington DC.

http://www.usaid.gov/our_work/cross-cutting_programs/conflict/publications/docs/CMM_ConflAssessFrmwrk_8-17-04.pdf (enllaç actualment inactiu).

Collaborative for Development Action (Boston), projecte «Do No Harm» (No fer mal).

<http://www.cdacollaborative.org/programs/do-no-harm/>

GSDRC: Governance and Social Development Resource Centre, una xarxa de recursos creada amb el suport del DFID del Regne Unit per difondre informació i eines per als professionals, inclosos els que treballen en el desenvolupament sensible al conflicte.

<http://www.gsdr.org/>

Hi ha una convergència entre els tipus d'anàlisi d'àmbit estratègic que intenten cartografiar i entendre els elements de conflicte següents:

- Les *causes i factors de conflicte* fan referència a les tendències i problemes subjacents (estructurals), com la desigualtat i el tractament discriminatori contra les minories; les diferències geogràfiques pel que fa a la qualitat de la terra i l'accés als serveis; la militarització del govern nacional; o la presència de recursos minerals de gran valor. Sovint aquestes causes i factors s'analitzen d'acord amb les categories de factors polítics, socials, econòmics i de seguretat.
- Els *actors* (nacionals, regionals i internacionals) en conflicte poden incloure els governs, les milícies, els líders polítics, tribals o de clans, les organitzacions de la societat civil, els grups de defensa dels drets humans, els estats veïns i les potències regionals o mundials; entre els actors exteriors que intervenen hi pot haver organitzacions regionals i multilaterals o donants i organitzacions de cooperació.
- Una anàlisi de la *dinàmica i els esdeveniments* de la història recent serveix per elaborar un perfil de les direccions del conflicte i la pau i pot ajudar a seguir l'evolució del conflicte. Els factors en joc poden incloure una nova constitució, els esclats de violència política, les tensions en els períodes previs a unes eleccions o una presència militar creixent en determinades àrees.
- Aquesta anàlisi de factors, actors i dinàmiques pot ajudar a establir les *causes pròximes* del conflicte: elements en l'entorn immedi-

at que, en determinades circumstàncies, també són desencadenants potencials d'un esclat de conflicte violent.

- Un dels aspectes útils del marc de «no fer mal» rau en el fet que parla de *divisors* i *connectors* en qualitat de qüestions i actors que es poden identificar com a elements que eviten que s'aprofundeixi en el conflicte o, fins i tot, en termes més positius, que construeixen recursos de pau.

- D'acord amb els desencadenants probables, es poden desenvolupar *escenaris* possibles (tant negatius com positius) amb una perspectiva de curt o llarg termini. Aquests escenaris poden fonamentar la planificació dels programes de desenvolupament, i també permeten revisar i tornar a prendre en consideració l'enfocament actual dels programes.

Aquestes anàlisis ens ofereixen una fotografia fixa de qualsevol conflicte en un moment determinat, de manera que serveixen de base per avaluar les intervencions i els projectes posteriorment i fer un seguiment dels seus avenços o regressions. Poden ajudar a identificar possibles punts d'entrada per a l'actuació en matèria política, econòmica, de desenvolupament, de seguretat, etc. L'anàlisi no ha de ser estàtica i cal que s'actualitzi amb freqüència; les seves fonts es contrasten contínuament i se sotmeten a una anàlisi participativa amb diversos actors, a més d'altres prestataris i beneficiaris de la cooperació. El DFID (Regne Unit), l'organització SIDA (Suècia), la GTZ/BMZ (Alemanya) i el PNUD són només algunes de les agències internacionals que han desenvolupat els seus propis conjunts d'eines i metodologies sobre el conflicte per informar l'estratègia d'ajuda i la programació del desenvolupament. L'any 2004 un consorci d'ONG va desenvolupar un paquet de recursos per a l'avaluació de conflictes que roman molt influent i conté molts elements similars. Una matriu d'anàlisi de conflictes típica estudiaria detalladament les qüestions que es mostren tot seguit.

Taula 1. Matriu d'anàlisi de conflictes: elements de mostra per a un país que surt d'un conflicte²²

Nivells d'anàlisi	FACTORS			
	Seguretat	Polític	Econòmic	Social
Mundial	Les tropes veïnes s'han retirat El mandat de la missió de les NU s'ha ampliat 6 mesos, però s'espera que al final d'aquest termini es retirin les forces de manteniment de la pau	El país figura a la llista de països als quals la Comissió de Consolidació de la Pau pot atorgar suport a llarg termini	S'ha aprovat que s'atorgui al país ajuda per la seva condició de país pobre molt endeutat Dependència de l'ajuda; s'espera que el seu total es redueixi, i els compromisos existents no s'han complert del tot. Els interessos empresarials internacionals en la indústria de la fusta i el cautxú operen a través d'intermediaris nacionals: no queda clar quines són les seves línies de proveïment ni quins «impostos» paguen	Historial migratori llarg; actualment la migració està subjecta a més controls de la UE

Nivells d'anàlisi	FACTORS			
	Seguretat	Polític	Econòmic	Social
Regional/ transfronterer	Organització regional preparada per assumir un paper de manteniment de la pau País veí inestable, la qual cosa debilita els esforços per establir la seguretat i els controls fronterers, per exemple pels fluxos d'armes	La intervenció pacífica de l'organització regional no ha aconseguit evitar la influència política continuada del president veí i les antigues milícies	El comerç transfronterer és essencial, però encara pateix problemes de seguretat i corrupció	Fluxos de refugiats i campaments fronterers que exigeixen un programa massiu de repatriació i assentament
Nacional...	Programa de DDR incomplet Continuïtat i protagonisme de les exmilícies que minen l'acord de pau Integració del nou exèrcit nacional dificultada per una verificació ineficaç dels oficials i una escassa interacció amb les investigacions sobre els drets humans	La implementació dels termes de l'acord de pau és incompleta i precària Rivalitat continuada entre antigues faccions rebels en el si de l'elit política Sector públic poc consolidat, pagament irregular dels salaris i una formació i capacitat escassa	Cal solucionar les disputes per la terra pendents, mitjançant estructures civils i tradicionals, per evitar conflictes lligats al retorn dels DI i els refugiats La dependència de l'ajuda comporta riscos de distorsió, ja que hi ha intermediaris en posició de poder que intenten accedir a fons per distribuir-los entre determinats grups	Més del 50% de les llars estan encapçalades per dones a causa de la guerra i dels desplaçaments reiterats No hi ha un marc legislatiu sobre els drets de la terra i sobre la capacitat jurídica de les dones Un gran percentatge de la població de menys de 25 anys presenta unes taxes d'escolarització molt baixes

Nivells d'anàlisi	FACTORS			
	Seguretat	Polític	Econòmic	Social
...Nacional	No s'avança en la reforma del sector de la seguretat (RSS), perquè el govern és reticent a redreçar les estructures de poder existents en l'exèrcit i la policia	Sorgiment de grups de la societat civil, però dèbils i dividits per la filiació política partidista Cultura d'impunitat davant de les violacions greus dels drets humans, inclosa la violència sexual	Influència política i militar en els sectors de la fusta i el cautxú Risc d'expectatives no satisfetes, perquè fa 12 mesos de l'alto el foc i moltes persones no veuen que hi hagi «dividends de la pau» en forma de serveis i d'una economia que funcioni	
Local/subnacional	Control polític de la comunitat, la policia i la judicatura Les armes curtes són accessibles arreu i les mines terrestres segueixen representant una amenaça a les zones més remotes	La descentralització dels serveis del govern es veu afectada per una administració central dèbil i dividida	Calen infraestructures viàries i de transport per obrir les zones rurals i l'accés dels petits agricultors als mercats Tensions entre els DI i les comunitats assentades a mesura que s'accelera el retorn de desplaçats després de les eleccions	Segueix havent-hi una cultura de la violència com a llegat de la guerra, amb implicacions, en particular, per a les dones i els infants La cohesió social és escassa després dels grans i múltiples desplaçaments de les comunitats

Malgrat que en un *pla estratègic* l'anàlisi de conflictes s'utilitza i s'entén de manera generalitzada (com a cartografia de les causes, els actors i els factors de conflicte), la pràctica d'aplicar l'anàlisi de conflictes en els àmbits dels *programes* i els *projectes* ha estat més esporàdica.² Això respon en gran part al fet que depèn molt del context i requereix un procés intensiu sobre el terreny, en què s'interpel·li les parts interessades, els gestors dels projectes i els beneficiaris per establir uns paràmetres factibles de l'anàlisi de l'impacte de la pau i el conflicte. Comporta fer preguntes sobre projectes i programes concrets i sobre *com* responen a la situació i el risc de conflicte. S'havien planificat pensant en un determinat conflicte o context fràgil? Quins factors s'havien tingut en compte en configurar el projecte? Qui es beneficia del projecte i com es perceben aquests beneficis en l'àmbit local? Com es gestiona el personal i els proveïdors? Tenen en compte les dinàmiques dels grups locals i les tensions potencials? El marc de supervisió i avaluació del programa o projecte incloïa maneres d'indicar i mesurar l'impacte sobre els factors de conflicte?

Aquesta implicació pel que fa al programa implica conscienciar treballadors i socis sobre l'anàlisi de conflictes i descobrir fins a quin punt aquest tipus de consideracions són implícites en el programa o en són absents. Com es podria integrar millor l'impacte en la pau i el conflicte en els cicles de programació? Per fer-ho, caldria fer reunions amb el personal rellevant de les diferents àrees (com l'agricultura, els afers de gènere, l'economia, el suport a la comunitat, etc.) i amb els beneficiaris desitjats i els socis de rellevància (comunitats, govern, organitzacions de la societat civil i altres donants i actors internacionals en aquest camp) per reflexionar sobre el *com* i el *quan* de les dinàmiques i els factors relacionats amb el conflicte (en el disseny, la implementació i l'anàlisi de l'impacte).

L'èmfasi en l'àmbit del programa posa de manifest la necessitat de distingir les característiques concretes de la programació indirecta i directa en casos de conflicte.

1. Programació indirecta per als conflictes. Els programes dedicats al desenvolupament poden tenir més capacitat de resposta envers els factors i el risc de conflicte si doten els cicles de programació i de cooperació amb altres socis d'una perspectiva centrada més explícitament en la reducció del conflicte. Per exemple, el personal que treballa en un programa educatiu que s'executa en una zona amb risc de conflicte pot analitzar de més a prop les escoles en comunitats amb les quals treballa. Com els afecten les tensions del seu entorn? Quin paper pot tenir el programa educatiu per garantir que no agreuja les divisions o capacita grups ja poderosos que intenten dominar-ne o excloure'n d'altres? Com es podrien utilitzar les escoles per promoure el diàleg i la interacció entre comunitats?

2 Programació directa per als conflictes. Les activitats centrades en el conflicte que aborden directament i intenten resoldre aspectes del conflicte poden, d'una banda, ser més conscients dels factors de risc que hi ha i, d'altra banda, intentar aprendre tant del fracàs com de l'èxit en aquesta àrea de treball tan delicada. Pensem, per exemple, en el cas d'una organització de cooperació que treballa amb comunitats locals en un context de postconflicte. Té l'objectiu d'aplicar un programa per facilitar el retorn amb èxit de les persones que s'havien vist forçades a fugir durant la guerra, que ara afronten els problemes de la reintegració. El programa podria partir d'una extensa ronda de consultes amb les comunitats per identificar quins són aquests problemes, així com les fonts de preocupació i de por dels vilatans que no han fugit o, fins i tot, dels que han ocupat propietats de famílies desplaçades. Podria incloure un conjunt de projectes que incidissin en diversos fronts: la solució de disputes locals per la terra; la rehabilitació d'habitatges i estructures de la comunitat; la reconciliació tant entre les comunitats com en el si de cada una; i el suport a un desenvolupament agrícola que garanteixi la seguretat alimentària per a tothom.

En dissenyar i mesurar l'impacte dels projectes i programes sensibles al conflicte cal mirar a través de la lent del conflicte. És a dir, superar concepcions més convencionals de com és un projecte que té èxit en termes de desenvolupament. Cal que s'expliciti l'impacte en la pau i el conflicte, per permetre que es tingui present i es tingui en compte en tots els aspectes de la planificació, la implementació i l'avaluació dels efectes de la programació pel desenvolupament en àrees amb risc de conflicte. En el quadre següent se n'exposa un exemple del Timor Oriental.

Anàlisi en l'àmbit del programa: programes d'ocupació juvenil al Timor Oriental

En un context en què la piràmide de la població té una base molt ampla (aproximadament un 45% de la població té menys de 15 anys i el 34% entre 12 i 29), amb el consegüent potencial de conflicte, és freqüent que les agències dedicades al desenvolupament defensin els efectes de prevenció de conflicte i de construcció de la pau dels programes d'ocupació per a joves. Tanmateix, massa sovint aquests arguments no es tenen en compte a l'hora de mesurar l'impacte dels programes.

Per exemple, l'Organització Internacional del Treball (OIT) promou l'ocupació juvenil amb tasques de construcció i manteniment de carreteres en diversos districtes rurals en el marc de la iniciativa Support for Rural Infrastructure Development and Employment Generation (suport al desenvolupament d'infraestructures rurals i la creació d'ocupació). Per mesurar-ne els resultats se segueix posant èmfasi en les dades finals. Malgrat que és útil saber quina quantitat X de dies de treball s'han creat per a un nombre Y de beneficiaris

(joves, dones i caps de família) al llarg d'un període de 12 mesos, i que Z quilòmetres de carretera s'han reparat abans de l'estació de pluges, la informació és insuficient per confirmar que el programa respon a algunes premisses clau que haurien motivat la intervenció: en aquest cas, que caldria abordar directament l'atur juvenil i la migració urbana per atenuar els factors d'inestabilitat i el potencial de violència. Per tant, caldria estendre l'anàlisi de l'impacte més enllà dels mers indicadors de resultats de desenvolupament i estudiar fins a quin punt assolir aquests resultats dels programes ha contribuït a reduir el potencial, especialment dels homes joves, de prendre part en la violència o d'emigrar cap a la capital, Dili.

En l'anàlisi d'impacte, aquest enfocament sensible amb el conflicte pot ser qualitatiu: utilitzar estudis i anàlisis de cas basats en entrevistes als beneficiaris, gestors de projectes i líders comunitaris, entre d'altres. També hi ha disponibles dades quantitatives (dins de les restriccions habituals en els sistemes dèbils) que poden dibuixar o ajudar a reflectir un panorama més ampli, com ara el nombre de joves que emigren des de pobles en què s'aplica el programa, el nombre de llocs de treball i la nova activitat econòmica generats pel programa (per exemple, el personal de l'OIT comentava que la reparació de carreteres havia anat acompanyada de l'arribada de vehicles lleugers com a forma de transport rural, la qual cosa permetia l'accés a mercats, entre altres avantatges) i els informes policials sobre la delinqüència a la zona.

D'altres consideren que l'OIT està aplicant una nova política de «dinners per treballar», és a dir, que és només una solució a curt termini i el residu d'enfocaments més antics en l'ajuda humanitària, consistents en el fet que les comunitats treballaven en obres públiques a canvi de pagaments en metàl·lic. Cal que els diferents elements dels programes facin una transició per respondre als determinants estructurals de l'economia i el desenvolupament rurals —com llocs de treball

sostenibles amb algun tipus de categoria o identitat— i per adoptar un enfocament més estratègic sobre el jovent, que abordi els problemes socials i identitaris vinculats amb l'estatus baix dels joves —especialment per l'atractiu de les bandes d'arts marcial i per la presència d'antics líders i grups guerrillers que conserven la seva influència. En l'àmbit del programa, s'ha planificat un estudi d'impacte social; la prioritat que atorga a l'impacte en el conflicte ajudarà a dotar de sostenibilitat els esquemes de treball i configurarà l'impacte dels esquemes sobre els diferents grups, els seus mitjans de vida i les seves decisions migratòries o laborals. En l'àmbit estratègic, l'estudi d'impacte pot ajudar a fonamentar l'argument que crear ocupació i altres oportunitats de participació en una economia rural té beneficis per als joves del Timor Oriental i redueix el risc de mobilització violenta o conflictiva.

La presència i absència de la política en l'AIPC³

Algunes avaluacions ens ofereixen lliçons crítiques que indiquen les limitacions i les conseqüències no desitjades de l'ús de l'anàlisi de conflictes en l'estratègia del desenvolupament (Barbolet *et al.* 2005; Chapman *et al.* 2009; DFID 2003; Hoffman 2003; OCDE 2007), com:

- La proliferació d'enfocaments similars entre diferents ONG i organitzacions multilaterals i bilaterals que només agreugen les dificultats existents per als governs nacionals i els socis de la societat civil, que han de donar informes a múltiples entitats; ara se'ls demana implicar-se en una anàlisi de situació detallada: hi ha una multiplicitat d'actors que, en tots els casos, volen accedir a la mateixa informació i que en ocasions plantegen qüestions delicades i difícils sense cap compromís de fer-ne un seguiment com a resposta.

- Qui és el propietari de l'anàlisi? Aquesta pregunta recalca la necessitat d'un augment de l'apropiació de l'anàlisi pels beneficiaris i les comunitats i països objectiu, i d'un augment de la participació en la identificació de les accions i els programes que se'n deriven.
- Una manca de connexió entre l'anàlisi del conflicte i la planificació dels programes, sovint perquè els gestors dels programes i els socis locals no participen directament en l'anàlisi. Les agències sovint encarreguen les avaluacions a especialistes que fan anàlisis rigoroses i molt detallades que després presenten als agents i els socis del desenvolupament com un producte acabat. Cal que les persones que gestionen els programes i faciliten les estratègies als països, ja sigui en un marc bilateral o sota els auspicis d'actors internacionals, hi creguin, per tal de garantir que l'anàlisi no és un article de recerca sinó una font d'informació viva —que no només es pugui emprar per planificar les prioritats de la cooperació d'una manera sensible amb el conflicte sinó també per actualitzar, supervisar i revisar les estratègies i programes de desenvolupament en resposta a dinàmiques o esdeveniments canviants originats pel conflicte mateix.
- El temps que cal invertir-hi i els costos d'emprendre una anàlisi exhaustiva sovint juguen en contra de la urgència de la resposta necessària i les pressions en temps real per «construir un vaixell alhora que se'l fa navegar». L'anàlisi tendeix a esdevenir una iniciativa específica i prolongada a càrrec d'experts externs que sovint no tenen la perspectiva i la influència organitzatives necessàries per garantir que la sensibilitat al conflicte i el concepte de no fer mal permetin tots els aspectes del finançament, la programació, les col·laboracions i l'impacte del desenvolupament. Una avaluació completa esdevé un luxe.
- D'una manera generalitzada, l'orientació i l'anàlisi de conflictes es viu com una tendència més en les polítiques, que també recau en els saturats professionals sobre el terreny. Per això, aquesta eina s'utilitza només esporàdicament i no s'avalua prou què funciona i què no.

- S'ha reduït la sensibilitat al conflicte a una eina, més que un canvi en la cultura, la perspectiva i les pràctiques de les organitzacions de cooperació que treballen en entorns amb risc de conflicte.
- Es fa un èmfasi excessiu en la idea de descompondre el conflicte, acompanyat d'un èmfasi insuficient a l'hora de construir la pau intentant identificar els factors de pau i els incentius, en la programació pel desenvolupament, per defensar i promoure un desenllaç pacífic.

Malgrat que els marcs d'anàlisi de conflictes se centren en el que podríem considerar les causes estructurals o els facilitadors estructurals de la pau (l'estat de dret, els drets humans, el desenvolupament econòmic i la governança), les accions resultants tendeixen a ser a curt termini, aïllades i vinculades a una anàlisi del conflicte que opera com una foto fixa ancorada en el temps més que no pas com una pel·lícula que es mou i que reflecteix el procés dinàmic d'implicació en el conflicte i el canvi en determinats contextos. El problema, o llacuna, habitual no ha estat en la qualitat de l'anàlisi (que fins i tot els acadèmics han volgut fer-se seva i utilitzar), sinó en la manca de projecció a l'hora de connectar la programació i la planificació de l'ajuda en situacions de conflicte amb el procés d'anàlisi del conflicte i garantir que l'anàlisi pot ser oportuna i utilitzable, i que la programació hi respongui. D'altra banda, també s'han desenvolupat formes més simplificades de suport orientades a introduir la sensibilitat al conflicte en la planificació i els programes pel desenvolupament. Per exemple, llistes de verificació per orientar els responsables locals i els gestors de programes en el disseny o el finançament d'iniciatives, similars als sistemes desenvolupats per a problemes de gènere o altres problemes transversals en el desenvolupament. S'han creat llistes d'alerta precoç (obra de la UE i les Nacions Unides, per exemple) que reuneixen senyals d'alerta precoç i serveixen per elaborar una llista de països i problemes que s'actualitzen periòdicament. L'International Crisis Group –un *think tank* amb seu a Brussel·les citat extensament com a font d'anàlisis de conflictes i d'informació sobre crisis– manté un

observatori de crisis de guàrdia en situacions de ruptura. No és sorprenent que els països hagin estat molt reticents a constar en aquest tipus de llistes. Pel que fa al nivell de coneixements i d'expertesa, ha crescut la formació especialitzada per als responsables locals i el personal sobre el terreny, ja sigui com a activitat puntual o com a aspecte integral de la formació i el desenvolupament professionals que es mesura com a part del rendiment professional. Finalment, hi ha hagut un focus creixent en els marcs de supervisió i avaluació i en el desenvolupament d'indicadors relatius al conflicte.

A part dels problemes que planteja la implementació dels marcs d'anàlisi de conflictes en els programes i les polítiques d'ajuda al desenvolupament, recentment s'ha imposat una tendència política nova i més àmplia de declivi de l'anàlisi de conflictes tal com s'imaginava inicialment. L'AIPC s'havia desenvolupat per l'interès dels acadèmics i els activistes, que havien pogut imposar l'argument que el desenvolupament no podia quedar separat del conflicte i que el principi de «no fer mal» havia de ser un criteri mínim i que, quan fos possible, el desenvolupament havia d'intentar contribuir activament a la reducció del conflicte. Tanmateix, la nova tendència en les polítiques ha substituït l'anàlisi de conflictes per les avaluacions de conflicte i fragilitat, les avaluacions de necessitats en situacions de postconflicte, les missions d'estabilització, etc. Pot ser que els elements nuclears de l'anàlisi –els factors, els actors, les dinàmiques i els impulsors del conflicte– no hagin variat i s'hagin reforçat amb les avaluacions amb més profunditat sobre els actors i les capacitats en matèria de seguretat, les tendències de la violència i la mobilització juvenils i el paper dels estats veïns: són temes que reflecteixen l'agenda actual de la seguretat internacional. No obstant això, se'ns planteja la qüestió de quin tipus d'intervencions es preveuen d'acord amb aquestes avaluacions. La seva finalitat segueix essent, encara que sigui en part, «no fer mal»? o té a veure amb objectius de seguretat, estabilitat i construcció de l'estat no necessàriament relacionats amb l'objectiu de la reducció i la resolució del conflicte (tal com l'entenien els defensors de la seguretat humana de

les dècades dels vuitanta i els noranta)? Aquestes avaluacions del conflicte i la fragilitat –entre les quals destaquen les de l'OCDE, el DFID i el Banc Mundial– inclouen un ventall més ampli de qüestions relacionades amb la governança i les capacitats institucionals, tot i que segueix havent-hi moltes similituds. Aquest fet ha deixat els esforços en l'avaluació de conflictes i la sensibilitat al conflicte en un punt mort respecte als seus orígens en la resolució de conflictes i el principi de «no fer mal».

En aquests debats hi ha un argument interessant que planteja Bush (2003), d'acord amb el qual cal que el procés d'anàlisi se l'apropriïn les comunitats de les zones de conflicte i que no es deixi en mans dels models tecnocràtics «de dalt a baix» com a simples eines de les agències de desenvolupament; amb el mateix esperit de la «violència estructural» i la «pau positiva» de Galtung, hi ha una crida a convertir l'anàlisi en un acte de transformació i justícia social, i no només en un mecanisme de planificació. No obstant això, alguns professionals del desenvolupament, com Gsänger i Feyen (2003) hi contraposen el pragmatisme d'exigir alguna forma d'anàlisi comuna amb especificitats locals per permetre els donants i els socis aplicar els projectes desenvolupats en zones de conflicte i retre'n comptes.

Aquests debats sobre l'AIPC reflecteixen un debat polític més general sobre la naturalesa i la intenció de la construcció de la pau com a part de la teoria, les polítiques i la pràctica contemporànies del desenvolupament. Reflecteixen la resistència de les veus d'activistes i persones de base de l'àmbit de la resolució de conflictes i la pau, que sostenen que la seva agenda per la pau –centrada en les persones i comunitats que encapçalen la construcció o la promoció d'una pau que transformi les estructures i les relacions– se l'ha apropiada una Agenda per la Pau en majúscules que està en mans de buròcrates i organitzacions internacionals (ONG i entitats multilaterals) amb marcs lògics i receptes que s'imposen de dalt a baix. Aquest argument coincideix amb la idea que les operacions internacionals recents de desenvolupament i seguretat són part d'una agenda neoliberal de difusió de la democràcia i del lliure mercat, com s'exposava en el capítol 1. Tanmateix, des d'un punt de vista intermedi es podria dir

que hi ha una falsa polaritat entre la pau i les comunitats que s'idealitzen i les estructures i les conspiracions que es demonitzen. El punt clau que cal assumir és que l'ajuda al desenvolupament que opera en àrees amb risc de conflicte es troba immersa en la política, tant en la situació sobre el terreny com pel que fa al posicionament dels actors del desenvolupament i l'impacte dels fluxos d'ajuda en la situació i en la planificació i aplicació dels programes. Com afirma Manuela Leonhardt (2003: 58),

[...] una agència de cooperació que intenti implicar-se en tasques de resolució de conflictes i de construcció de la pau no podrà evitar posicionar-se en aquest debat. La imparcialitat només és possible molt rarament. La postura de l'agència estaria determinada en gran manera pels seus propis valors i pel mandat que ha rebut, que el personal i altres parts interessades haurien d'articular i comprendre clarament.

En el capítol següent aprofundim en la cartografia d'aquesta pràctica del conflicte i el desenvolupament pel que fa a les polítiques i els debats que donen forma als enfocaments i els programes de les operacions de desenvolupament en zones de conflicte.

NOTES

1. Aquest és el mapa bàsic en el qual s'analitzen i cartografien les dinàmiques (com interactuen aquests factors) i els actors clau i les seves motivacions, per plantejar escenaris de conflicte. Els factors positius de pau i estabilitat es podrien identificar en una avaluació més completa.
2. *Programa* fa referència a un conjunt de projectes connectats i planificats que s'implementen d'acord amb una estratègia general. Un *projecte* és un component d'un programa general, però també pot constituir una iniciativa puntual i aïllada.
3. Per a una anàlisi general sobre els debats entorn de l'AIPC, vegeu els interessants diàlegs organitzats per la Berghof Foundation l'any 2003 (<http://www.berghof-handbook.net>).

4. Les polítiques de cooperació i l'arquitectura del conflicte i el desenvolupament internacionals

Aquest capítol exposa els conceptes, les polítiques i els actors que han configurat l'agenda i l'estructura de l'ajuda en matèria de conflicte i desenvolupament, i se centra deliberadament en la influència que hi tenen les organitzacions multilaterals i bilaterals. Aquesta agenda, procedent en bona part dels debats sobre les polítiques dels donants, s'ha vist reforçada per la proliferació de noves unitats i agències multilaterals i bilaterals, ONG i empreses privades o consultores que estan especialitzades en el conflicte, la construcció de la pau i la reconstrucció en situacions de postconflicte. Els nous coneixements i experteses, juntament amb els pressupostos més alts dedicats a l'ajuda en el marc de programes relacionats amb conflictes, van desembocar en el finançament d'intervencions dedicades a la reforma del sector de la seguretat i l'entrenament policial, la recollida i destrucció d'armes curtes, la retirada de mines terrestres i els projectes de gran impacte econòmic i d'obres públiques per promoure els «dividends de la pau». Els programes han canviat a mesura que les polítiques han passat a dedicar-se a qüestions d'estabilització i fragilitat en països afectats pels conflictes. Aquests canvis s'han substanciat en debats sobre la natura de la seguretat, que s'han manifestat amb la màxima intensitat en l'enfrontament entre els conceptes de la seguretat humana (que tendeix a centrar-se més en les persones) i de la seguretat militar (que tendeix a centrar-se més en l'estat). Aquestes perspectives sobre la seguretat s'analitzen a la llum de tendències més recents, en les polítiques i els programes, que reflecteixen un canvi en les concepcions de la seguretat personal, estatal i mundial.

Persones, armes i soldats: la seguretat i la violència de qui?

Mahbub ul Haq, fundador de l'«Informe sobre el desenvolupament humà», va dissenyar l'indicador de benestar conegut com a *índex de desenvolupament humà*, que amplià el ventall de mesuraments de la pobresa i influí en el concepte de la seguretat humana plantejat en el pioner Informe de 1994. En contraposició amb les concepcions estatocèntriques i militars, la seguretat humana presentava una concepció centrada en les persones:

En primer lloc, comporta seguretat respecte d'amenaques cròniques com la fam, la malaltia i la repressió; en segon lloc, comporta protecció respecte de trastorns sobtats i dolorosos en els patrons de la vida quotidiana, ja sigui en l'habitatge, l'ocupació o la vida de les comunitats. Aquest tipus d'amenaques pot existir independentment del nivell de desenvolupament i de renda nacional [...]. La seguretat humana no és [...] un concepte defensiu, no com ho és la seguretat territorial o militar. En lloc d'això, la seguretat humana és un concepte integrador [...]. S'integra en un concepte de solidaritat entre les persones. No es pot imposar per la força, amb exèrcits que s'enfronten a uns altres exèrcits. Només pot existir si ens posem d'acord que el desenvolupament ha d'implicar totes les persones [...]. Per tant, el concepte de seguretat ha de canviar urgentment de dues maneres:

- passant d'un èmfasi exclusiu en la seguretat territorial a més èmfasi en la seguretat de les persones;
- passant d'aconseguir la seguretat mitjançant l'armament a assolir-la mitjançant un desenvolupament humà sostenible.

La llista de les amenaces contra la seguretat humana és llarga, però en la major part de casos es poden classificar d'acord amb set categories: seguretat econòmica; seguretat alimentària; seguretat sanitària; seguretat mediambiental; seguretat personal; seguretat comunitària; i seguretat política. (PNUD 1994: 23-24.)

Aquesta concepció de la seguretat humana va tenir molta influència a l'hora de donar forma al nou enfocament centrat en la prevenció del conflicte, la pau positiva i el desenvolupament sostenible. També va donar impuls als arguments a favor de la intervenció humanitària i va fonamentar una nova onada de polítiques i programes de desenvolupament dirigits a la seguretat comunitària, el desarmament i els efectes del conflicte. Les conseqüents activitats han anat des de contribuir als recursos locals de resolució de conflictes o garantir la reintegració social d'excombatents fins a la reforma del sector de la seguretat, el control de les armes curtes i la lluita contra la violència sexual i de gènere. Alguns crítics de la «pau liberal» com Mark Duffield (2001; 2007) no fan una distinció entre la seguretat humana i militar per se, i consideren que la seguretat humana és, en si, una expressió del caràcter governamental del desenvolupament i la seguretat imposada des de fora i des de dalt sobre els països en conflicte.

Els successos de l'11-S van transformar l'agenda mundial de la seguretat i van influir en la naturalesa i la percepció, en especial, de la construcció de la pau. La conseqüència fou una ràpida reconfiguració del que es consideraven les amenaces contra la seguretat en el segle XXI i les respostes col·lectives adequades. La jerarquia de les amenaces que sorgien en els països occidentals en el món post 11-S es posà de manifest en l'Estratègia Europea de Seguretat (UE 2003), adoptada el desembre de 2003: el terrorisme, la proliferació d'armes de destrucció massiva, els conflictes regionals, la fallida de l'estat i el crim organitzat. La Cimera Mundial de les Nacions Unides de 2005 reflectia aquesta difícil recerca de consens sobre la naturalesa dels complexos reptes i amenaces contra la pau, la seguretat i el desenvolupament mundials. S'havien preparat dos informes clau: l'un provenia del Grup d'Alt Nivell sobre les Amenaces, els Desafiaments i el Canvi (NU 2004), i l'altre, del document *In Larger Freedom: Towards Development, Security, and Human Rights for All* (NU 2005), del secretari general Kofi Annan. En tots dos informes hi ha un llenguatge general que parla de protegir els drets humans, de les inseguretats de viure en un món interdependent i de l'exigència fonamen-

tal que el multilateralisme abordi aquests reptes complexos. Tanmateix, en general, assumeixen el canvi de prioritats que privilegia el que algú definiria com una preocupació d'Occident o del nord pel terrorisme, el crim organitzat i la proliferació nuclear –els mateixos crítics hi afegirien que això va en detriment de l'agenda del sud, en la qual les amenaces es defineixen en termes més generals, en forma de guerres internes, el VIH/sida, la pobresa, la degradació del medi ambient, i la governança. És en aquest context de les dues darreres dècades que podem veure el continuïtat *prevenció del conflicte / pacificació / manteniment de la pau / construcció de la pau*, que defineix l'entorn mundial de les polítiques relatives al conflicte i el desenvolupament.¹ Incòmodament a cavall entre la recerca continuada de la seguretat humana i una confrontació rotunda amb les noves amenaces contra la seguretat, hi ha diversos conceptes que han guiat les polítiques d'aquest continu.²

Intervenció humanitària

A principis de la dècada dels noranta, la intervenció humanitària emergí com un marc d'acció i una norma potencial, basada en un principi d'intervenció armada d'actors exteriors per garantir la protecció i els drets humans dels ciutadans en estats que no els han donat aquesta protecció. La intervenció humanitària estava assetjada per dilemes d'ordre ètic i pràctic pel que fa a la seva implementació o, més precisament, la seva incapacitat de garantir els seus objectius. L'any 1993, l'operació a Somàlia, que responia a la guerra i la fam, fracassà entre brutals escenes en els mitjans que mostraven els cadàvers de soldats dels Estats Units pels carrers de Mogadiscio. La inacció a Rwanda l'any 1994 davant d'un genocidi que desembocà en la massacre de 800.000 persones en 100 dies traumatitzà la comunitat internacional. No es va assimilar a temps la lliçó dels fets de Srebrenica de 1995, en què milers d'homes i nois van ser detinguts i morts a trets, i les dones foren segrestades i violades sistemàticament.

Quan arribà la crisi de Kosovo el 1999, amb una intervenció armada en forma de raids aeris per protegir la majoria d'ètnia albanesa, el concepte d'intervenció humanitària ja era borrós. Es criticà les justificacions de les accions efectuades per partir d'una informació adequada: es podia considerar que la implicació de l'OTAN havia estat preventiva i que havia desencadenat una crisi humanitària. Aquestes crisis van introduir el debat sobre el «nou humanitarisme», que partia de la consciència política i de la implicació proactiva acompanyades de la força d'una possible imposició per via militar. Aquesta concepció apartava el vel de la imparcialitat i la neutralitat que havia guiat l'assistència humanitària. Sempre hi havia una tensió i una por inherents que la doctrina de la intervenció humanitària obrís, per la porta del darrere, una via per a la «guerra preventiva» a partir de motius qüestionables.³ El suport a aquesta doctrina s'esvaï a mesura que la comunitat internacional s'anava quedant atrapada en complexes operacions d'emergència i les justificacions per actuar s'estancaven en debats canviants sobre la seguretat.

No obstant això, el concepte sobreviu, en part gràcies a l'impuls que ha aconseguit la «responsabilitat de protegir» (sovint denominada R2P, com a abreviació de l'anglès *responsibility to protect*), un projecte de les Nacions Unides liderat pel govern del Canadà (ICISS 2001; Evans 2008). Aquesta nova doctrina sorgí de la Comissió Internacional sobre Intervenció i Sobirania dels Estats de 2001, i s'adoptà com un dels documents finals de la Cimera Mundial de les Nacions Unides de 2005. Un informe recent de les Nacions Unides (2009c) és més específic pel que fa a les atribucions i les responsabilitats dels estats membres, que formula la «sobirania com a responsabilitat». S'exposen els tres pilars en què es basa l'acció de la R2P: les responsabilitats dels estats en la protecció; l'assistència internacional i la capacitat per fonamentar aquest paper de protecció; i unes respostes oportunes i decisives a les amenaces (que inclouen el genocidi i la neteja ètnica) a través dels mitjans que estableix la Carta de les Nacions Unides (especialment el capítol VI, sobre la resolució pacífica de disputes, i el capítol VIII, sobre la col·laboració amb les organitzacions

regionals). L'informe subratlla que «és impossible concebre una estratègia per complir la responsabilitat de protegir que no prevegi la possibilitat d'adoptar mesures coercitives col·lectives, fins i tot mitjançant sancions o accions militars coercitives en casos extrems» (§56). Aquest punt fa referència a les capacitats coercitives del capítol VII (l'acció militar col·lectiva) que requereixen un consens del Consell de Seguretat. Són molts els escèptics i els crítics (entre els quals hi ha alguns estats membres de les Nacions Unides) que sostenen que la R2P debilita la sobirania estatal. Altres opinions consideren que aquests canvis només manifesten un nou equilibri de poder que no està gestionat pel realisme sinó pel liberalisme, mitjançant la pau liberal (Chandler 2004).

La llarga durada dels debats sobre la R2P reflecteix les tensions contínues (de fet, perennes) de l'acció política i moral en relació amb els drets humans i el sofriment. La comunitat internacional respon a la preeminència dels estats en forma de sobirania i de no-intervenció en els afers interns dels estats? O respon com una comunitat mundial amb la responsabilitat d'intervenir quan el sofriment, l'opressió o l'amenaça contra la vida dels ciutadans d'un estat arriben a un punt crític i la població no gaudeix de la protecció del seu govern (o, de fet, quan el perill que afronta procedeix del govern mateix)? No és simplement una qüestió de legislació o de reforma del Consell de Seguretat de les Nacions Unides, sinó una tensió necessària que cada generació ha d'afrontar a l'hora de defensar en termes morals les decisions d'intervenció internacional. Tanmateix, com sosté Bellamy (2009: 3), fins i tot quan hi ha una orientació creïble per evitar el genocidi i les atrocitats en massa, «les decisions sobre la intervenció les seguiran prenent *ad hoc* els líders polítics ponderant els interessos nacionals, els arguments legals, l'opinió mundial, els costos percebuts i els impulsos humanitaris: en bona part, com es feia abans de la R2P». Darfur és encara un exemple molt present i molt publicat, que genera una gran indignació... i una acció limitada. Per contra, Bellamy veu l'impacte de la R2P en el fet que s'atorgui més atenció i substància a les mesures de protecció de civils i a les opcions d'acció que cobreixen el buit entre la inacció total

i una intervenció militar a gran escala per evitar les atrocitats en massa. Aquest ventall d'accions diplomàtiques, judicials i institucionals, inclosa l'assistència al desenvolupament, formen part de les estratègies i operacions de construcció de la pau i de construcció de l'estat que s'analitzen en el capítol 6.

La prevenció de conflictes

L'informe de les Nacions Unides sobre la prevenció del conflicte armat (*Prevention of Armed Conflict*, NU 2001) va ser una fita pel que fa a passar d'una «cultura de la reacció» a una «cultura de la prevenció». Responia a l'impacte del conflicte violent en els països, inclosos el subdesenvolupament i la pèrdua dels beneficis del desenvolupament, els costos exponencials del manteniment de la pau, els mandats poc manejables del Consell de Seguretat per a aquestes missions, i, amb tanta importància o més, els fracassos encara recents en les intervencions humanitàries. Aquest marc per a la prevenció de conflictes es basava en l'obra de la Carnegie Commission for Preventing Deadly Conflict (1997), que distingia entre la «prevenció operacional», és a dir, les mesures aplicables davant d'una crisi immediata, i la «prevenció estructural», és a dir, les mesures per garantir que, en primer lloc, no esclatin crisis o que, si ho fan, no es repeteixin. La prevenció operacional inclou abordar els factors que poden desencadenar o permetre el conflicte –com la disponibilitat d'armes curtes i armes lleugeres, l'explotació no regulada dels recursos naturals o els missatges d'odi i prejudicis en els mitjans de comunicació. La prevenció estructural podria incloure el suport a unes institucions de governança eficaces –amb l'estat de dret, un poder judicial independent, mitjans de comunicació lliures i un parlament democràtic– i abordar les desigualtats mitjançant el desenvolupament econòmic, el suport a les iniciatives de la societat civil i la promoció de l'educació i la conscienciació.

Val la pena destacar que aquest enfocament implicava la necessitat d'una política exhaustiva de prevenció de conflictes que reunís les comunitats (força separades) de la diplomàcia, els drets humans i l'assistència al desenvolupament. A l'hora de solucionar les causes profundes del conflicte, el desenvolupament tenia un paper clau, amb especial atenció a abordar la desigualtat, la pobresa, les tensions ètniques i el control dels recursos, i a contrarestar les motivacions pròpies del greuge i la cobdícia. Implícitament, tot un ventall d'actors havien de treballar junts: des de governs nacionals fins a organitzacions regionals i internacionals i la societat civil. Les eines de prevenció de conflictes que es defensaven incloïen: els sistemes d'alerta precoç i les llistes de països en risc; les missions d'investigació i la recollida i l'anàlisi de dades; la diplomàcia preventiva i els bons oficis; el desplegament preventiu de forces de manteniment de la pau; la construcció de la pau després del conflicte per evitar una recaiguda en la violència; i el desarmament.⁴ En termes de desenvolupament hi hagué un canvi des de les premisses de treball que «tot desenvolupament contribueix a la prevenció del conflicte» fins als conceptes de sensibilitat al conflicte i no fer mal. Entre els reptes evidents hi havia l'establiment de molts sistemes d'alerta precoç que generaven anàlisis, indicadors i informes sense anar acompanyats de cap mesura d'acció precoç. Molts països, que manifestaven la seva preocupació per la sobirania i pel principi de no ingerència, no veien amb bons ulls que se'ls inclogués en llistes d'«alerta precoç» o de «països en risc», un problema que s'agreujà quan aquestes llistes esdevingueren llistes antiterroristes. Finalment, hi havia un problema: com es podia saber si s'havia tingut èxit? Mesurar els contrafàctics en termes de què hauria passat si no s'hagués actuat d'una manera determinada s'ha mostrat gairebé impossible, tot i que els nous treballs sobre els costos del conflicte i les iniciatives de supervisió i avaluació aporten arguments per justificar que es mantingui el finançament de mesures pel desenvolupament en casos de conflicte i la promoció de la prevenció de conflictes (Cramer 2010; International Alert 2010; OCDE 2007).

Construcció de la pau

El sorgiment d'un mandat reforçat per a la construcció de la pau fou, en part, conseqüència dels fracassos en el manteniment de la pau durant la dècada dels noranta a Somàlia, Rwanda i Bòsnia i Hercegovina, i per la consegüent exigència d'operacions més integrades que incloguessin elements més robustos de tipus civil i de seguretat «suau» per apuntalar, consolidar i construir la pau sobre el terreny. Aquestes missions, que s'incrementaren a partir de l'influent Informe Brahimi (NU 2000) i es començaren a conèixer com a «operacions de suport de la pau», consisteixen en una nova generació d'operacions de manteniment de la pau que van més enllà dels mandats tradicionals (d'acord amb els quals s'assigna a uns cascos blaus poc o gens armats la missió de mantenir la pau quan ja s'ha signat un acord i el govern ha convidat les Nacions Unides a entrar al país). L'Agenda per la Pau ja havia posat en qüestió aquest concepte tradicional, quan va fer una crida al «desplegament preventiu» de forces de manteniment de la pau com a forma de prevenció del conflicte, tot i que Macedònia (1992-1999) fou l'únic cas clar, i el primer, en què aquest desplegament s'iniciava amb èxit. El terme «operacions de pau» inclou tot un ventall de missions, com les operacions de pacificació, el manteniment de la pau en el sentit tradicional, l'observació d'eleccions, el suport a les negociacions polítiques, la supervisió dels drets humans, la desmobilització, el treball de protecció de gènere i els projectes comunitaris de desenvolupament. En els casos del Timor Oriental, Cambodja i Kosovo, el mandat s'estengué fins a establir un govern de transició, a través del qual les Nacions Unides governaren de manera efectiva fins que s'establí un govern electe i estable.

Inicialment es partia de la premissa que la construcció de la pau seria una activitat i un objectiu posterior al conflicte i a les operacions de manteniment de la pau. El sorgiment del concepte des de mitjans de la dècada dels noranta i la seva entrada en la dimensió programàtica han estat ràpids. En ocasions s'integra en la construcció nacional o s'utilitza

com un paraigua que cobreix totes les activitats de desenvolupament en contextos de postconflicte.

Les directrius del CAD de l'OCDE (CAD OCDE 2001) sobre el paper del desenvolupament en la prevenció del conflicte plantejaven la concepció originària de la construcció de la pau en les polítiques de desenvolupament i conflicte:

La construcció de la pau i la reconciliació se centren en el suport a llarg termini i l'establiment d'institucions polítiques, socioeconòmiques i culturals viables capaces de donar resposta a les causes profundes dels conflictes, així com d'altres iniciatives dirigides a crear les condicions necessàries per una pau i una seguretat sostingudes. Aquestes activitats també pretenen promoure la integració en la societat en general els grups marginats o enfrontats, proporcionant-los igualtat d'accés a la presa de decisions polítiques, les xarxes socials, els recursos econòmics i la informació, i es poden aplicar en qualsevol fase del conflicte. (CAD OCDE 2001: 86)

La construcció de la pau implica tant mesures preventives a llarg termini com respostes més immediates abans, durant i després del conflicte. Depèn d'un esperit de tolerància i reconciliació, i alhora el reforça. Una acceptació àmplia, en tota la societat, de la legitimitat de l'estat i la credibilitat de les institucions de governança és un aspecte clau per forjar aquest tipus d'esperit cívica [...]. Clarament, els esforços en favor de la participació, la democratització i la construcció de la pau, mitjançant unes institucions de governança reforçades, estan interconnectats. (ibíd.: 113)

És interessant que les Nacions Unides no publicuessin un informe específic o una definició oficial —com sí que ho havia fet en els exemples que hem analitzat anteriorment— de la prevenció de conflictes i la «responsabilitat de protegir». Tanmateix, l'any 2001, el president del Consell de Seguretat de les Nacions Unides va fer una declaració sobre la construcció de la pau en què el terme es definia d'una manera més operacional, que incloïa les tasques prèvies i posteriors al conflicte.

El Consell de Seguretat reconeix que la construcció de la pau està dirigida a evitar l'esclat, la repetició o la continuació del conflicte armat, de manera que inclou un ventall ampli de programes i mecanismes polítics, humanitaris, de desenvolupament i de drets humans. Aquest objectiu requereix accions a curt i llarg termini adaptades per tal de satisfer les necessitats concretes de les societats que se sumeixen en el conflicte o n'estan sortint. Aquestes accions s'haurien de centrar en la idea de consolidar unes institucions i uns processos sostenibles en àrees com l'eradicació de la pobresa i les desigualtats, el desenvolupament sostenible, una governança transparent i amb rendició de comptes, la promoció de la democràcia, el respecte dels drets humans i l'estat de dret i la promoció d'una cultura de la pau i la no-violència [...]. [El] Consell subratlla que els esforços internacionals de construcció de la pau han de complementar, no pas suplantar, el paper essencial del país en qüestió. (Consell de Seguretat, 20 de febrer de 2001, declaració del president del Consell de Seguretat, S/PRST/2001/5)

La construcció de la pau com a concepte, política i programació va donar impuls a la creació de la Comissió de Consolidació de la Pau de les Nacions Unides (PBC) l'any 2005 com un dels productes rellevants de la Cimera Mundial de 2005.⁵ Aquesta Comissió assumí la càrrega que representava l'expectativa de millorar les respostes internacionals a un nombre creixent de conflictes complexos, insegurs i de llarga durada. La recurrència del conflicte violent en alguns països en què s'havia arribat a acords de pau amb intermediació i en què s'havien complert requisits com unes eleccions va servir per reforçar el compromís polític i financer a llarg termini necessari per bastir una pau duradora. El mandat de la Comissió incloïa reunir els actors rellevants per proposar estratègies integrals per a la construcció de la pau i la reconstrucció en situacions de postconflicte, fomentar que es prioritzin els esforços de reconstrucció i consolidació institucional, ajudar a millorar la coordinació de tots els actors rellevants dins i fora del sistema de les Nacions Unides, abordar un finançament predictable per a les activitats inicials de recuperació, i

estendre el període d'atenció que la comunitat internacional atorga a la recuperació en situacions de postconflicte.⁶ Burundi, Sierra Leone, Guinea Bissau i la República Centreafricana han estat l'objecte principal de les tasques de la Comissió, amb resultats molt desiguals.

També han sorgit nous dilemes, com la pregunta de si la manca d'acció es pot resoldre amb la creació d'un altre organisme internacional o si és qüestió de coordinació sobre el terreny i de prioritats. Un altre problema rau en la pugna per recursos dels donants i en la qüestió de si el Fons per a la Consolidació de la Pau es limita a redirigir recursos monetaris que podrien haver arribat als països en qüestió a través d'altres programes i canals. Atesa la naturalesa intergovernamental de la Comissió, també es planteja la qüestió de fins a quin punt és probable que els seus membres posin en dubte les prioritats i les accions dels governs, especialment en situacions en què els governs siguin més una part del problema que no pas la solució (NU 2010a; Atwood i Tanner 2007). L'any 2010 es va fer, sota els auspicis de tres ambaixadors d'estats membres, una revisió de l'estructura de les Nacions Unides en matèria de construcció de la pau, que comportava un procés de consulta més general dins i fora de les Nacions Unides. Les seves conclusions manifesten clarament que «o bé es torna a assumir decididament el compromís de situar la consolidació de la pau en el centre mateix de la tasca de les Nacions Unides o bé el paper de la Comissió de Consolidació de la Pau quedarà circumscrit al paper limitat que ha tingut fins ara» (NU 2010a). Un dels principals temes que presenta la revisió fa referència a quina és exactament la relació entre el desenvolupament i la construcció de la pau, atesa la incapacitat de les estratègies de construcció de la pau per satisfer necessitats de desenvolupament bàsiques en alguns contextos de postconflicte.

Els actors de la societat civil segueixen mostrant-se crítics sobre el paper limitat que se'ls ha atorgat en la planificació i el treball de la Comissió. També hi ha tensions molt vives sobre com el projecte original de les iniciatives de construcció de la pau –definides com a esforços locals basats en la comunitat per consolidar la pau, i caracteritzades per una

perspectiva de base— s'han ampliat i, fins i tot, «segrestat» per cobrir l'actual ventall ampli d'activitats de desenvolupament i recuperació en situacions de postconflicte que arriben a consistir en operacions de cost multimilionari. Aquest tema el reprendrem en el capítol 6.

Estats fràgils, estabilitat i construcció de la pau

La terminologia dels estats «fràgils» i «fallits» també guanyà notorietat durant la definició del món post 11-S, amb les seves noves amenaces i la «guerra contra el terror».⁷ Aquest paràmetre del nou entorn mundial de les polítiques va desembocar en una acceptabilitat creixent, en certa manera, d'aquests termes (relatius a la fragilitat) per fer referència a crisis cròniques i agudes de governança, seguretat i pobresa que porten a nivells elevats d'anarquia i ingovernabilitat (cada vegada més relacionada amb la por als «santuaris» o «vivers» del terrorisme). Actualment, el fet que els estats fràgils creïn un entorn facilitador perquè els grups no estatals amb recursos criminals i militaritzats consolidin el seu poder és una de les grans preocupacions en el discurs i les polítiques que fonamenten les concepcions occidentals de la seguretat i el desenvolupament. Conseqüentment, es corre el risc que les raons militars i de seguretat «segrestin» el desenvolupament, en la mesura que el subdesenvolupament mateix es considera una amenaça contra la seguretat.

El CAD de l'OCDE publicà, en col·laboració amb donants, els «Principis per a una bona implicació internacional en estats fràgils i situacions de fragilitat» («Principles for Good International Engagement in Fragile States and Situations») l'any 2007, acompanyats més endavant de més informes relatius a la construcció de l'estat (2008; 2010a). També convocava el procés que desembocà en la Declaració de Dili del Diàleg Internacional sobre Construcció de la Pau i Construcció de l'Estat (2010). Els principis de l'OCDE inclouen, entre d'altres, «no fer mal»; iniciatives contra la corrupció; vincular els objectius polítics, de seguretat i de des-

envolupament; una anàlisi millorada i compartida del context; evitar les bosses d'exclusió; i mantenir la implicació durant períodes més llargs. La concepció de la fragilitat que té el CAD està molt vinculada a un procés de formació i consolidació de l'estat basada en la tradició occidental clàssica del contracte social:

[La] fragilitat prové principalment de mancances en el procés polític dinàmic a través del qual les expectatives dels ciutadans sobre l'estat i les expectatives de l'estat sobre els ciutadans es reconcilien i arriben a un equilibri amb la capacitat de l'estat de proveir serveis. Assolir un equilibri en aquesta negociació sobre el contracte social és el determinant crucial, o potser l'únic, de la resiliència, mentre que el desequilibri és el determinant de la fragilitat. El desequilibri pot ser el resultat de manifestacions extremes d'incapacitat, del comportament de les elits o d'una crisi de legitimitat. Pot ser el producte d'un xoc o d'una erosió crònica i pot ser impulsat per factors interns i externs. (CAD OCDE 2008: 7)

La construcció de l'estat es considera una resposta a la fragilitat [...] en el context més general dels processos de formació de l'estat i de les relacions entre l'estat i la societat. [És] principalment un desenvolupament endogen que es fonamenta en un procés de negociació i debat entre l'estat i els grups socials. (ibíd.: 3)

El focus d'atenció se situa en la capacitat de l'estat de proporcionar serveis als seus ciutadans i en la capacitat dels ciutadans, al seu torn, d'exigir aquests serveis i fer que l'estat reti comptes. En entorns amb risc de conflicte, la seguretat es defineix clarament com un d'aquests serveis. Aquest enfocament proposa, ni més ni menys, la transformació de la teoria i la pràctica del desenvolupament des d'una cultura basada en la idea de lluitar contra la pobresa fins a una cultura de solucionar la fragilitat de l'estat:

[...] com a marc de compromís, prioritzar la construcció de l'estat —entesa com la idea de donar suport al contracte entre la societat i l'estat i a la seva

institucionalització gradual— és tan o més important que la reducció de la pobresa. Això resulta especialment vàlid en estats dividits o en situació de postguerra, en què la reducció de la pobresa segueix essent un objectiu, però potser no constitueix el marc d'intervenció més adequat en termes generals. Per contra, els processos basats en una estratègia general de consolidació de l'estat haurien d'estructurar, i no pas substituir, els mecanismes de l'avaluació de necessitats en situacions de postconflicte (ANPC) i els documents d'estratègia per a la reducció de la pobresa (DERP). (ibíd.: 8)

Un canvi com aquest en les polítiques apunta al nucli de les tensions en la politització de l'ajuda al desenvolupament, que impliquen molts observadors i, encara més, molts professionals. Tot i que les preocupacions polítiques no són noves —i, de fet, la creixent agenda de la governança ha format part del discurs i la pràctica del desenvolupament en tot el procés—,⁸ les noves formes d'articular la fragilitat i l'estabilitat repensen, des de la base, l'ètica i els objectius de l'ajuda al desenvolupament en zones de conflicte.

El DFID, en el seu llibre blanc governamental de 2009, presentà un apartat específic sobre la construcció d'uns estats i una societat pacífics («Building Peaceful States and Society») que promovia un esforç transversal de tot el govern, que es coneix com «l'enfocament de “tot el govern”». Aquest enfocament reunia la defensa, el desenvolupament i la diplomàcia per treballar d'acord amb una llista d'estats fràgils o en risc; i s'adoptà el compromís d'assignar el 50% de la nova ajuda al desenvolupament a països fràgils. Aquest tema es va reprendre l'any 2010 en un «Document sobre les pràctiques» («Practice paper»), publicat pel DFID amb el mateix títol i que s'inspirava clarament en l'enfocament del CAD sobre les relacions estat-societat, tot i que és igual de probable que aquestes normes s'hagin transmès des dels documents de polítiques del Regne Unit fins als seus homòlegs del CAD.

La construcció de l'estat aborda la capacitat, les institucions i la legitimitat de l'estat, i ho fa amb els processos polítics i econòmics que serveixen de base de les relacions estat-societat. L'eficàcia de l'estat i la qualitat dels seus vincles amb la societat determinen en gran manera les perspectives de pau i desenvolupament d'un país [...]. La construcció de l'estat és un procés a llarg termini, amb arrels històriques i de caràcter intern, impulsat per un ventall ampli d'actors locals i nacionals. En contextos de fragilitat sovint posa de relleu tensions entre actors estatals i no estatals, quan tots dos intenten exercir la seva influència i guanyar una posició dominant. (DFID 2010: 12)

És una mica sorprenent com el document es compromet amb el concepte de pau positiva de Galtung, que hem exposat en el capítol 2 (tant sorprenent com seria veure'n l'aplicació pràctica). Aquest concepte va més enllà de l'absència de violència i intenta donar resposta als aspectes estructurals del conflicte, com els drets humans, l'exclusió i la pobresa. El document sobre pràctiques del DFID afirma que la construcció de la pau «té l'objectiu d'establir una pau positiva [...] sostinguda per institucions polítiques que siguin capaces de gestionar el canvi i de resoldre disputes sense recórrer al conflicte violent». Sobre aquesta base, el DFID planteja un marc integral de construcció de l'estat i construcció de la pau en situacions de conflicte i de fragilitat: abordar les causes i els efectes del conflicte i la fragilitat i construir mecanismes de resolució de conflictes, donar suport a acords i processos polítics inclusius, desenvolupar les funcions fonamentals de l'estat (inclosa la seguretat), i respondre a les expectatives de la població (la qual cosa fa referència a la capacitat per satisfer les condicions per a la negociació sobre les prioritats i les necessitats entre l'estat i la societat).

Aquests conceptes i punts de vista sobre els estats fràgils i la construcció de l'estat i de la pau han esdevingut l'essència dels programes internacionals de desenvolupament recents de molts donants, i influeixen en la configuració de les operacions de pau de les Nacions Unides.

Programes en matèria de conflicte i desenvolupament

En el pas de la seguretat humana al nexa seguretat-desenvolupament, s'han posat en qüestió les idees i els programes de seguretat basats en l'ajuda al desenvolupament. El desenvolupament de programes modulars –en els quals s'apliquen enfocaments predissenyats a un ventall ampli d'intervencions, com la reforma del sector de la seguretat (RSS), el desarmament, la desmobilització i la reintegració (DDR), el control de l'accés a les armes curtes i a les armes lleugeres (ACAL) i la creació d'ocupació– ha suscitat preocupació sobre els enfocaments estandarditzats i que es trasplanten uniformement d'un context a l'altre. El ventall de programes que s'implementen actualment com a part dels pressupostos principals dedicats al desenvolupament és ampli:

- suport als processos de pau i a l'aplicació dels acords de pau;
- suport electoral i construcció institucional dirigits als partits i els parlaments;
- projectes d'impacte ràpid per sostenir una pau fràgil, crear oportunitats de revitalitzar els ingressos econòmics i generar mitjans de vida més segurs;
- la reducció de la presència d'armes curtes i l'acció contra les mines;
- els aspectes civils de la tasca policial i, en termes generals, la reforma del sector de la seguretat;
- la reintegració dels desplaçats interns i els combatents desmobilitzats;
- reforçar la governança i l'estat de dret, la qual cosa inclou l'accés a la justícia, l'arbitratge, els mecanismes de resolució de greuges i les comissions de la veritat i de drets humans;
- els processos de DDR;
- reforçar la societat civil i les iniciatives de diàleg de l'estat i la societat civil.

L'evolució dels projectes i els enfocaments de seguretat i governança constituïa l'indicador més rotund de la força amb la qual una nova agenda del conflicte i el desenvolupament sorgia i transformava la gestió del desenvolupament i el canvi en els països afectats pel conflicte.

El pas de les armes curtes i les armes lleugeres a la reducció de la violència armada

Sovint la preocupació per les armes de guerra se centra en el paper de la tecnologia avançada, especialment quan hi ha una deriva cap a les armes letals de gran abast i precisió. Tanmateix, en moltes guerres el que alimenta el conflicte destructiu són les armes curtes, el mercat mundial de segona mà i el tràfic il·legal. Una conferència de les Nacions Unides l'any 2001 va donar impuls a la lluita contra les armes curtes i les armes lleugeres, en generar un compromís mundial per incrementar la transparència en aquestes cadenes de proveïment i comerç que destaquen per la seva opacitat. Aquest compromís desembocà en el Programa d'Acció de les Nacions Unides per Prevenir, Combatre i Eliminar el Tràfic Il·lícit d'Armes Curtes i Lleugeres en Tots els seus Aspectes. La seva aplicació ha estat lenta, però hi ha signes de progrés, com el desenvolupament d'iniciatives regionals per controlar els fluxos il·licits d'armes; per exemple, el Protocol de Nairobi de 2004 per la Prevenció, el Control i la Reducció de les Armes Curtes i les Armes Lleugeres, que s'aplica als països de la regió dels Grans Llacs i de la Banya d'Àfrica, i la «Convenció de l'ECOWAS sobre les armes curtes i les armes lleugeres, les seves municions i altres materials relacionats», de l'any 2006. Des de 2006, les Nacions Unides han treballat en un tractat mundial sobre el comerç d'armes que abordi la qüestió de les armes convencionals (tot i que falta molt per portar-lo a la taula de negociació).

Els programes i projectes relatius a la reducció de les armes curtes proliferaren i adoptaren la forma de programes (molt visibles) de recollida i destrucció d'armes, que en ocasions incloïen pagaments en metàl·lic o altres incentius perquè els excombatents o els civils entreguessin les armes. De vegades aquests projectes es vinculaven a programes de DDR. En certa manera, l'atenció a les armes curtes i armes lleugeres, com moltes tendències en l'acció internacional, es va esvaïr durant la segona meitat de la primera dècada del segle, la qual cosa reflectia, en part, els dubtes sobre la sostenibilitat d'aquest tipus de projectes i sobre els incentius perversos que es creaven. Per exemple, abundaven les anècdotes de gent que enterrava les armes en bones condicions i entregava unes armes més deteriorades a canvi de diners en metàl·lic. No obstant això, hi ha consens en la idea que la disponibilitat d'armes lleugeres i armes curtes segueix essent un factor que impulsa el conflicte i la violència.

L'agenda de les ACAL s'ha reinventat, i n'hi ha que dirien que s'ha revitalitzat, gràcies a la promoció d'un enfocament més ampli de la seguretat comunitària anomenat «reducció de la violència armada» (RVA). En l'àmbit mundial, aquest enfocament s'ha plasmat des de 2006 en la Declaració de Ginebra sobre la violència armada i el desenvolupament, que ha rebut el suport de 100 estats. Aquesta plataforma defensa que es reforci el paper del desenvolupament en la reducció de l'amenaça i la realitat de la violència en totes les seves formes: relacionades amb el conflicte, relacionades amb el crim o de tipus interpersonal. L'argument que es planteja és que aquests tipus de violència són un impediment per assolir els ODM.

En temps recents, el debat i el pensament s'han centrat en el paper de la seguretat comunitària –i la necessitat de contrarestar la força armada que inclou la violència criminal i la violència domèstica, per exemple– a l'hora de promoure els programes sostenibles i d'origen i

gestió local per reduir el conflicte. Per exemple, es deriven lliçons del treball innovador en matèria de violència urbana i criminalitat relacionada amb la droga a l'Amèrica Llatina, i s'apliquen en situacions de guerra a l'Àfrica, on s'havia tendit a circumscriure els coneixements sobre la violència a conceptes limitats de faccions i grups en conflicte. La RVA se centra en la interconnexió entre el crim i la violència de conflicte en molts contextos; en els programes per a joves, dirigits tant als vulnerables a la violència com als que corren el risc d'entrar en una cultura de violència; i en ciutats i contextos urbans. Un informe recent del Banc Mundial (2010: IX) sobre la violència urbana constata: «[En] molts casos, l'escala de la violència urbana pot eclipsar la d'una guerra oberta. Algunes de les taxes d'homicidis més altes del món es donen en països que no han passat guerres, però que pateixen epidèmies de violència en les seves zones urbanes.» La RVA també retorna a les arrels de la seguretat humana, en el sentit que defensa que sigui la comunitat la que defineixi la seva concepció de la seguretat i la que lideri les respostes corresponents. Entre les eines emprades hi ha les enquestes i els diàlegs centrats en la comunitat, i la implantació de comitès i espais de relació amb els municipis, la policia local i altres grups.

Fonts: OCDE (2009); Oxfam, IANSA i Saferworld (2007); Banc Mundial (2010); Declaració de Ginebra, disponible a <http://www.genevadeclaration.org/>.

Una característica del sorgiment de la reducció de la violència armada (RVA, vegeu el quadre anterior) és l'expectativa que doni lloc a una segona generació de programes d'RSS tant «de dalt a baix» com «de baix a dalt». Els elements del seu disseny són una combinació d'iniciatives molt consolidades de cooperació i entrenament militar amb un desenvolupament de polítiques centrades en la governança que vinculi les insti-

tucions de seguretat amb el control i la supervisió civils –especialment mitjançant la implicació parlamentària i de la societat civil en la rendició de comptes de l'exèrcit, la policia i els cossos de guàrdia fronterera, així com a través dels pressupostos globals dedicats a la despesa en seguretat i defensa. Per exemple, l'any 2004 el CAD de l'OCDE va publicar documents d'orientació sobre la governança i la reforma del sector de la seguretat.⁹ Malgrat que els conceptes i les directrius polítiques per a les intervencions previstes són força sofisticats, la pràctica de la RSS ha estat més esporàdica. Les crítiques s'han centrat en el predomini de l'expertesa militar, fins i tot en equips que es vol que siguin multidisciplinaris; un desenvolupament insuficient d'enfocaments i competències civils; i la necessitat de lligar l'enfocament descendent (de dalt a baix) i autònom de la RSS més directament amb perspectives de la seguretat més ascendents (de baix a dalt) i comunitàries. El paper dels interessos de la seguretat nacional també té un paper en aquest camp: en contextos molt volàtils no és inusual trobar una sèrie d'acords bilaterals de cooperació en el sector de la seguretat que operen en paral·lel (que sovint les perjudica) amb les missions que, sota el mandat de les Nacions Unides, intenten arrancar dels governs emergents el compromís de vetar aquells agents i oficials responsables de violacions de drets humans i d'altres tipus, i d'actuar-hi en contra judicialment. El Timor Oriental i la República Democràtica del Congo en són només dos exemples.

Noves agendes en el conflicte, la seguretat i el desenvolupament: canvi climàtic, inseguretat i conflicte

En temps més recents, els complexos reptes mundials que plantegen les agendes mediambientals de l'escassetat de recursos i el canvi climàtic han ressorgit com a futurs factors de conflicte (Homer-Dixon 1994; Gleditsch 1998; Mazo 2010). Tanmateix, encara que la recerca estigui començant a abordar la relació entre la seguretat mediambiental i el con-

flicte, les polítiques per respondre-hi (per no parlar del consens sobre el problema) són encara escasses i mancades d'experiència (Smith i Vivekananda 2009; Buhaug, Gleditsch i Theisen 2008). En la pràctica, podem trobar projectes i programes que aborden els conflictes per recursos però que pertanyen a l'apartat de la prevenció de conflictes i la construcció de la pau.

Canvi climàtic, recursos naturals i conflicte

La conca del riu Mekong rodeja territoris de la República Democràtica Popular de Laos, Tailàndia, el Vietnam i Cambodja. És una zona costanera vulnerable i de poca altitud que, a causa del canvi climàtic, s'enfronta a l'increment del nivell del mar i als consegüents problemes futurs d'inundacions, així com de sequera relacionada amb la disminució de la pluviositat. L'any 1995 els quatre països esmentats fundaren la Comissió del Riu Mekong, amb el suport de diversos donants d'ajuda internacional, com Alemanya, Austràlia i Suècia. Estableix un marc de governança i cooperació orientat a una estratègia integral de gestió de l'aigua. Aquest marc se centra, entre altres coses, en el canvi climàtic i la consegüent adaptació, de manera que l'ajuda al desenvolupament contribueix a les proves i la recerca tècniques per analitzar els escenaris del canvi climàtic i el seu impacte en els desplaçaments, els mitjans de vida i l'economia, amb el propòsit de configurar solucions preventives i sostenibles.

La Iniciativa de la Conca del Nil, creada l'any 1999, sorgí de les tensions (riu amunt i riu avall) per l'accés i l'ús del riu –en particular pel relatiu control d'Egipte sobre aquest recurs tot i que altres països (sobretot Burundi, la República Democràtica del Congo, Etiòpia, Kenya, Rwanda, el Sudan, Tanzània i Uganda) depenen del riu per l'aigua,

l'energia i l'impacte econòmic. La Iniciativa ha establert un marc per la negociació d'una Comissió a llarg termini que abordi, amb unes bases sostenibles, les qüestions relatives a l'accés, la seguretat, el reg, el canvi climàtic i els reptes del desenvolupament. L'any 2010 aquest procés va fer un pas endavant significatiu: un Acord Marc Comú entre alguns dels seus membres, després d'un cert període de debat i negociació. Malgrat algunes reserves del Sudan i Egipte i la preocupació pel paper de les institucions financeres internacionals, s'espera que ben aviat comenci una nova fase en la cooperació regional i la integració.

En part, aquesta iniciativa està finançada pels seus membres mateixos, més el suport internacional d'un grup nombrós de donants internacionals, com el Banc Mundial, les Nacions Unides, el Regne Unit i Noruega, entre d'altres. El Regne Unit també ha finançat el Diàleg de la Conca del Nil, un fòrum per la participació de la societat civil dirigit a reunir tots els membres de les comunitats i grups afectats i els beneficiaris dels nombrosos projectes gestionats a través de la iniciativa.

Fonts: <http://www.nilebasin.org/> (consultada el 12 d'octubre de 2010); <http://www.mrcmekong.org/about-mrc/programmes>.

Cal fer una cartografia i una anàlisi més fonamentades dels factors i el conflicte locals i de com interactuen, com ja s'està començant a fer (Safferworld 2009). Com subratllàvem en el capítol 2, no es pot dir que cap factor (l'accés als recursos naturals, la pobresa, la política ètnica i identitària, la manca de creixement, la desigualtat, etcètera) sigui causa, per si sol, de conflicte. A Darfur, per exemple, les tensions addicionals entre els ramaders i els agricultors en un conflicte local pels recursos i la degradació del medi ambient han estat factors impulsors d'assassinats i conflic-

tes, però no podem dir que n'hagin estat la causa determinant. Hi ha consens en la idea que el canvi climàtic no pot ser l'únic factor o l'única font de risc que alimenti el conflicte, de manera que no podem suposar que hi hagi una relació causal. El canvi climàtic, per si sol, no causa guerres, però pot ser un «multiplicador de l'amenaça» o generar conseqüències importants: d'aquesta manera, condicions com la debilitat dels estats, la manca de resiliència en les comunitats i l'adaptació escassa a uns patrons canvians en el nivell freàtic, la desertificació i l'erosió del sòl es combinen, a través de diverses permutacions possibles, per incrementar el risc de conflicte i la inseguretat (Mazo 2010; Smith i Vivekananda 2009).

Canvis en l'organització

Aquest entorn canviant de les polítiques mundials ha anat acompanyat d'una proliferació d'actors, atès que moltes organitzacions es reposicionen dins d'un context mundial en transformació. Per exemple, les Nacions Unides ja no són l'únic proveïdor de missions de manteniment de la pau, ni tampoc necessàriament el principal proveïdor. Hem estat testimonis del creixent paper de les organitzacions regionals i, de manera molt destacable, de la UA, en la pau i la seguretat a l'Àfrica. L'operació híbrida de la UA i les Nacions Unides (UNAMID) a Darfur és l'exemple més significatiu de la participació de la UA en aquest tipus de missions, tot i que l'organització també és activa a Burundi i Somàlia. Al mateix temps, l'OTAN s'ha reconfigurat i ha passat de ser una aliança de la Guerra Freda a emprendre tasques de manteniment de la pau i d'estabilització, com palesa el fet que encapçalés la Força Internacional d'Assistència per a la Seguretat (ISAF, per les sigles en anglès) a l'Afganistan i l'entrenament militar per funcions no de combat a l'Iraq. La UE segueix desenvolupant les seves capacitats militars i civils de gestió de crisis i participant en diverses missions en zones properes (Kosovo) i també més llunyanes (la RDC i Geòrgia). Aquestes missions inclouen la gestió fronterera, l'entre-

nement de la policia i les intervencions en favor de l'estat de dret. Malgrat que moltes de les missions depenen d'un mandat de les Nacions Unides, s'incrementa el nombre de missions liderades per la UE. A conseqüència d'aquests canvis en les polítiques, la manera de treballar en el conflicte ha evolucionat amb molta rapidesa.

Actualment, les unitats específiques dedicades a qüestions de conflicte i de crisi són un tret propi de les institucions de cooperació multilaterals i bilaterals, com és el cas del Departament de Conflictes, Afers Humanitaris i Seguretat (CHASE) del DFID del Regne Unit; la unitat de Prevenció de Conflictes i Gestió de Crisis de la Comissió Europea; la Direcció de Prevenció de Crisis i Recuperació del PNUD; la Unitat de Conflictes del Banc Mundial; i la Xarxa de Prevenció de Conflictes i Cooperació al Desenvolupament del CAD de l'OCDE. Al Regne Unit aquests canvis organitzatius –per adaptar-se als canvis en les consideracions relatives a la seguretat nacional i a la transformació de l'entorn polític mundial de l'acció davant els conflictes–, es reflecteixen en la transició des d'una Unitat de Reconstrucció en situacions de Postconflicte a una Unitat d'Estabilització, mentre que es manté la Secció de Prevenció de Conflictes (una altra entitat transgovernamental que també ha experimentat alguns canvis de prioritats i estratègia, en un esforç per definir accions de prevenció de conflictes en un context en què l'Afganistan és, en particular, una de les principals prioritats per a les forces armades britàniques i per als seus compromisos de cooperació). Totes aquestes unitats són transgovernamentals: hi participen el Ministeri de Defensa (MD), el Ministeri de Relacions Exteriors i de la Mancomunitat de Nacions (FCO, per les sigles en anglès) i el DFID.

També hi ha hagut una proliferació d'organitzacions especialitzades de la societat civil en forma d'ONG i *think tanks*, com l'African Centre for Constructive Resolution of Disputes (ACCORD), l'International Crisis Group (ICG), el Centre for Humanitarian Dialogue (CHD), International Alert, Interpeace, l'European Peacebuilding Liaison Office, Saferworld i la Xarxa d'Àfrica Occidental per a la Construcció de la Pau (WANEP). Una

estimació indica que el nombre d'ONG internacionals en l'àrea general de l'assistència humanitària i al desenvolupament va créixer de 1.083 l'any 1914 a 37.000 l'any 2000; prop del 20% d'aquestes ONG internacionals es formaren després de 1990 (PNUD 2002). En tot el món, al llarg de la darrera dècada¹⁰, el desplegament sobre el terreny de personal humanitari s'ha incrementat cada any en una mitjana del 6 per cent; actualment s'estima que hi ha prop de 210.800 treballadors de l'ajuda humanitària en organitzacions acreditades (ALNAP 2010). Com hem esmentat anteriorment, hi ha organitzacions regionals com la UA que han assumit uns papers i una importància renovats en matèria de pau i seguretat. L'any 2004, la UA va formar el seu Consell de la Pau i la Seguretat (amb una Secretaria) per reflexionar sobre problemes de seguretat que afecten tot el continent; així mateix, està desenvolupant les seves capacitats en els camps del manteniment de la pau, la construcció de la pau i la mediació (pacificació). Des de 2007, aquest Consell ha celebrat una consulta anual amb el Consell de Seguretat de les Nacions Unides, i treballa amb les Nacions Unides en les operacions de pau a Darfur, com ja hem dit. A Somàlia, la UA lidera una missió de manteniment de la pau sota el mandat de les Nacions Unides (l'AMISOM); també té un acord de cooperació per la pau i la seguretat amb la Unió Europea, sota el paraigua de l'estratègia conjunta Àfrica-UE per reforçar l'Arquitectura de Pau i Seguretat a l'Àfrica (APSA).

S'han desenvolupat nous mecanismes de finançament per facilitar la resposta ràpida i la flexibilitat fora dels cicles normals de finançament del desenvolupament. L'any 2007, el Mecanisme de Reacció Ràpida de la Comissió Europea (2001) s'amplià notablement per esdevenir l'Instrument d'Estabilitat. Les Seccions de Prevenció de Conflictes instaurades pel govern del Regne Unit l'any 2001 impliquen l'FCO, el Ministeri de Defensa i el DFID en iniciatives regionals i temàtiques. El Fons Fiduciari de Donants Múltiples de la Iniciativa de les Nacions Unides s'establí el 2008 per combatre la violència sexual en els conflictes. En l'àmbit mundial, pel que fa a l'expertesa i l'experiència que hi ha disponibles en tot un ventall d'àrees, s'han actualitzat alguns perfils professionals: és el cas, per exem-

ple, dels assessors en conflictes i els especialistes en justícia transicional, la reforma del sector de la seguretat i les relacions civils-militars.

Pel que fa a l'ajuda al desenvolupament en contextos de conflicte, el fòrum del CAD de l'OCDE (amb 79 estats membres) ha estat a l'avantguarda del desenvolupament de normes i pràctiques per a les polítiques internacionals dels donants. L'any 1997 formulà les *DAC Guidelines on Conflict, Peace and Development Cooperation on the Threshold of the Twenty-First Century*, actualment conegudes com a «Directrius del CAD» (CAD OCDE 1998). Aquestes definicions i aquests debats sobre la prevenció de conflictes, la reforma del sector de la seguretat i la governança en situacions de postconflicte han influït en la naturalesa de l'ajuda al desenvolupament en situacions de conflictes. El CAD de l'OCDE va establir una xarxa sobre països fràgils, en paral·lel amb la reeixida xarxa sobre prevenció de conflictes i cooperació per al desenvolupament que configurarà les Directrius del CAD. De fet, la coexistència i la interacció d'aquestes dues xarxes reflectia la doble estratègia internacional que evolucionava com a resposta al conflicte i a les amenaces contra la seguretat. La seva fusió l'any 2008 per formar la nova xarxa de Conflicte Internacional i Fragilitat (INCAF, per les sigles en anglès) reflectia la convergència de les polítiques i la pràctica des de la prevenció del conflicte i la construcció de la pau fins a una perspectiva que abordava més explícitament les implicacions de la fragilitat i la construcció de l'estat. Aquesta iniciativa es feia ressò també d'altres accions dels donants, entre les quals destaca que el 2007 el Banc Mundial posés la prioritat en «els països fràgils i afectats per conflictes» en qualitat d'un dels seus sistemes estratègics i substituís els seus mecanismes anteriors de finançament amb un nou Fons per la Consolidació de l'Estat i la Pau. Durant els anys 2000, el CAD de l'OCDE va seguir el ritme dels canviants debats sobre les polítiques de seguretat i desenvolupament; debats que en ocasions va liderar. Així mateix, ha guiat el finançament, les polítiques i les pràctiques dels donants en els camps de la prevenció de conflictes, la reforma del sector de la seguretat i la construcció estatal en contextos de fragilitat de l'estat.

En un pla més tècnic, l'OCDE recull les estadístiques sobre cooperació i de la codificació de la cooperació, que han guanyat molta importància. Si la despesa es codifica com a «apta per a AOD» —és a dir, si es pot classificar com a ajuda al desenvolupament— es comptabilitza en el 0,7% de la renda nacional bruta (RNB) que s'ha establert com a objectiu internacional per als governs dels països donants. El 2004 i el 2005 es van afegir a la llista de l'AOD nous codis per a la programació relacionada amb conflictes, que incloïen: (1) el suport a les iniciatives civils de construcció de la pau i prevenció/resolució de conflictes, a través de mitjans com l'intercanvi d'informació, el diàleg i el desenvolupament de capacitats; (2) la recollida i destrucció d'armes curtes i armes lleugeres (no l'emmagatzemament); (3) l'assistència tècnica a la part civil de la RSS, inclosa la policia, la gestió de fronteres, la supervisió parlamentària dels pressupostos de defensa i la reforma dels ministeris de defensa com a part d'una RSS més àmplia; (4) evitar el reclutament d'infants soldats i contribuir a desmobilitzar-los; i (5) participar en operacions de construcció de la pau de les Nacions Unides i donar-hi suport. El manteniment de la pau en sentit estricte segueix essent motiu de controvèrsia, tot i que els costos del manteniment de la pau es poden incloure en l'AOD si procedeixen de les tropes pròpies d'un país que formen part d'una missió de les Nacions Unides.

A conseqüència d'aquests canvis en el pla de les polítiques i les organitzacions, les maneres de treballar dels actors del desenvolupament de tot el món s'han transformat profundament. Han sorgit noves col·laboracions que fomenten una cooperació més estreta entre els especialistes en diplomàcia, defensa i desenvolupament —el repte d'unir diferents institucions governamentals i organitzacions en una mateixa tasca és el que es denomina enfocament de «tot el govern». Les col·laboracions amb la societat civil reflecteixen, en part, l'increment de les tensions de la dicotomia entre el «soci implementador» i el «crític independent» que sempre havia caracteritzat aquesta relació. També hi havia una nova font de tensió entre les ONG del desenvolupament i les ONG especialitzades en

la construcció de la pau, en relació amb els sacrificis i compromisos que calia fer entre la pobresa i la imparcialitat, d'una banda, i les prioritats de pau i seguretat, de l'altra. Aquestes noves formes de treballar i les tensions que hi són inherents reflecteixen les tensions subjacents a la dicotomia entre la seguretat humana i la seguretat militar, que han configurat el paper del desenvolupament en situacions de conflicte al llarg de les darreres dues dècades. Es troben al nucli dels dilemes de la construcció de l'estat i la construcció de la pau com a apoteosi de l'agenda de conflicte i desenvolupament post Guerra Freda. Aquesta estratègia doble de construcció de la pau i, alhora, de construcció de l'estat s'ha erigit com el discurs polític dominant en l'acció envers els «estats fràgils». Difícilment es pot negar que els dos casos excepcionals de l'Iraq i l'Afganistan estan promovent canvis en la concepció i en la pràctica de la construcció de la pau i la construcció de l'estat, amb els consegüents reptes i dilemes relatius al paper del desenvolupament internacional. Aquests dilemes centren l'atenció del capítol 6.

NOTES

1. Dins d'aquesta tendència, les comunitats humanitàries i del desenvolupament reflecteixen cultures organitzacionals i, fins i tot, conceptuals diferenciades que han tingut un paper en les polítiques i les pràctiques en resposta als conflictes. Totes dues comunitats s'han unit, necessàriament amb tensions i amb uns resultats desiguals. En primer lloc, ha sorgit la *intervenció humanitària* com a paradigma (criticat) de les respostes internacionals a conflictes violents que inclouen violacions a gran escala dels drets humans dins d'un estat sobirà en el qual pot haver-hi o no un govern, o el govern ha renunciat a la seva responsabilitat de protegir els seus ciutadans i, per tant, ha esdevingut una part del problema més que no pas la solució. En segon lloc, l'estratègia de *vincular l'assistència urgent i el desenvolupament* ha sorgit com a part d'un reconeixement creixent que els conflictes violents no s'acaben així com així –una realitat que debilita les divisions institucionals del treball en un calendari seqüencial de guerra i assistència humanitària d'emergència

gència seguides en algun moment per la restauració de la pau i la implementació de programes de desenvolupament sostenible a llarg termini. L'existència d'emergències complexes i prolongades representava que l'ajuda humanitària se seguia proporcionant mentre, alhora, els actors del desenvolupament intervenien, en un punt anterior, per cobrir la llacuna entre l'ajuda d'urgència i el desenvolupament mitjançant programes transicionals o de recuperació precoç. En la programació en casos de conflicte, les fronteres entre l'assistència humanitària i el desenvolupament són molt tènues. Tots dos tipus d'ajuda són citats en aquestes pàgines a l'hora d'analitzar les polítiques i els programes en zones de conflicte. El terme «ajuda humanitària» fa referència a les accions immediates, d'emergència i per salvar vides, històricament guiades per la neutralitat i la imparcialitat, mentre que l'assistència al desenvolupament és una ajuda a més llarg termini i inclou uns enfocaments sostenibles sobre la governança i l'alleujament de la pobresa que recentment s'han integrat en el marc mundial dels ODM.

2. Cal subratllar que aquest continu no és necessàriament lineal, tot i que s'hagi criticat els programes per haver partit d'aquesta premissa. En qualsevol situació, qualsevol d'aquestes accions, per si sola, és complexa i immersa en les dinàmiques del conflicte i la pau.
3. Per a més informació sobre la intervenció humanitària, inclosos estudis de cas detallats, vegeu Moore (1998), Ramsbotham i Woodhouse (1996), Weiss (2007) i Wheeler (2002). Sobre el nou humanitarisme, vegeu Fox (2001), Macrae (2002) i Woodward (2001).
4. Per a una revisió exhaustiva i crítica dels sistemes d'alerta precoç, vegeu Nyheim (2008). Per a més informació sobre els orígens de la prevenció de conflictes com a concepte i enfocament, vegeu Aall (2004), Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflict (1997), Hamburg (2002) i Hampson i Malone (2002).
5. Vegeu el Document final de la Cimera Mundial de 2005 de les Nacions Unides (A/60/L.1), articles 97-105, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/487/60/PDF/N0548760.pdf?OpenElement> (consultat el 15 de desembre de 2010, actualment inactiu), i la Resolució 1645 del Consell de Seguretat de les Nacions Unides (2005), <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/654/17/PDF/N0565417.pdf?OpenElement> (consultat el 15 de desembre de 2010, actualment inactiu).
6. Extret de la Resolució 1645 del Consell de Seguretat de les Nacions Unides (2005).
7. De fet, la naturalesa i l'estructura de l'estat –incloses les condicions dels estats fallits i febles– tenen les arrels acadèmiques en la ciència política i en l'estudi de la democràcia i la democratització. Alguns dels seus elements els analitzem en el

capítol 6. En aquest cas, l'objectiu és exposar la implicació amb els estats fràgils i la construcció de l'estat en les noves tendències en les polítiques de desenvolupament dels donants.

8. Vegeu, per exemple, IDS (2010) i Leftwich (2000).
9. Vegeu CAD OCDE (2004). El CAD de l'OCDE disposa d'un manual sobre la reforma del sector de la seguretat que es basa en aquestes directrius. Vegeu <http://www.oecd.org/dataoecd/43/25/38406485.pdf> (consultat el 20 de desembre de 2010, actualment inactiu).
10. 2000-2010, n. de l'ed.

5. Les dones, la pau i la seguretat: la generització del conflicte i el desenvolupament internacionals

En molts estats la guerra arribà a les dones, els infants i els homes no combatents. Sovint eren les víctimes directes i indirectes de la lluita, sotmesos a tortures, mutilacions i assassinats, víctimes de la fam i el setge o obligats a desplaçar-se o a esdevenir treballadors forçats. Sovint les dones i els joves eren agents en zones ocupades o de combat, com a combatents, donant-los suport o, en ocasions, com a col·laboradors o hostatges involuntaris. Les seves experiències de violència i estratègies de resistència i supervivència es relaten més sovint en llibres i pel·lícules que en la literatura de relacions internacionals. Oblidar aquestes experiències és obligat, com a part del procés de «normalització», però també una conseqüència de la incomoditat davant els dilemes morals sobre la complicitat i la capacitat de decisió, sobre la responsabilitat i la culpa (Jan Jindy Pettman, *Worlding Women*, 1996: 129).

Sovint, la premissa que per naturalesa les dones neixen pacífiques i amb tendència a cuidar i nodrir els altres és la que ha posat una càrrega desproporcionada sobre les espatlles de les ONG de dones a tot el món. Des de Palestina a Rwanda passant per Kosovo, les ONG de dones han estat cada vegada més etiquetades per les agències internacionals i els donants occidentals com aquelles que havien de portar la reconciliació als bàndols en conflicte, una tasca formidable fins i tot per a les institucions nacionals i internacionals més ben organitzades, més finançades i amb més suport. De la mateixa manera, sovint els governs nacionals i les ONG internacio-

nals esperen que les ONG de dones s'ocupin de les víctimes de la violència i dels refugiats amb els seus propis recursos i capacitats, mentre que els recursos internacionals es dediquen a una altra cosa. Encara més, a l'hora de prendre decisions, el més freqüent és que aquestes mateixes institucions i agències nacionals i internacionals passin per alt les veus de les dones i, per contra, escoltin les dels representants dels governs i els senyors de la guerra. (Dubravka Zarkov, en el pròleg de *Gender, Violent Conflict and Development*, 2008)

Aquest capítol analitza el gènere com a tema que des dels inicis acompanya la relació entre el conflicte i el desenvolupament. Pren en consideració alguns patrons de flux en l'actual impuls polític al voltant de la dona, la pau i la seguretat en l'àmbit internacional. Com mostren les cites que obren aquest capítol, les lluites relatives al gènere, el conflicte i el desenvolupament han tingut a veure, en part, amb persones i institucions. La recerca acadèmica sobre el gènere i la guerra s'ha vist enriquida pel treball teòric i de camp d'una generació d'activistes, investigadores i acadèmiques, sobretot en les subdisciplines i les literatures del gènere i el desenvolupament, i de les relacions internacionals feministes. La literatura sobre gènere i desenvolupament té una història molt llarga que passa per un moment essencial l'any 1970 amb l'obra pionera d'Ester Boserup (1970) sobre el paper de les dones en el desenvolupament econòmic arreu del món, juntament amb la de moltes altres pensadores i activistes que elaboraren marcs feministes per entendre les dones com a agents i subjectes del desenvolupament en tants altres contextos.¹

Els aspectes fonamentals d'aquests marcs es poden resumir a continuació. Les dimensions de gènere dels papers que les dones tenen en el desenvolupament econòmic s'han visibilitzat en contextos de treball tant productius (com a agricultores, comerciants o treballadores) com reproductius (com a mares, cuidadores de familiars o treballadores comunitàries). Els seus espais públics i privats han estat delineats, juntament amb les estructures dins les quals operen les relacions de gènere –ja sigui la

llar, el clan i els llaços familiars o les estructures polítiques. Tant les teòriques com les activistes han bastit un enfocament del gènere i el desenvolupament que es basa en els drets, de manera que els drets de les dones com a drets humans no només són una qüestió d'igualtat de gènere, sinó també de justícia. En situar les dones com a «subjectes» de la teoria, les polítiques i les pràctiques del desenvolupament, s'han abordat els reptes de la cultura, la classe, l'ètnicitat i altres formes d'identitat en l'anàlisi de les relacions i les estructures de gènere. Així mateix, les respostes estratègiques han analitzat de quina manera hom es dirigeix específicament a les dones en comparació amb la manera com el gènere s'incorpora en els programes i la planificació de desenvolupament (el que en anglès es coneix com *mainstreaming*). Tots aquests temes són l'objecte d'un debat intern intens dins dels estudis de desenvolupament i dins dels estudis feministes, de les dones i de gènere. És aquesta controvèrsia el que permet que la recerca i l'anàlisi feministes segueixin constituint una aportació autocrítica als discursos i les pràctiques en l'àmbit del desenvolupament internacional, inclòs el camp de la reconstrucció de postguerra. Malgrat que tant el desenvolupament humanitari com el desenvolupament en situacions de postconflicte i la construcció de la pau han estat analitzats en els debats de gènere i desenvolupament –de fet, alguns teòrics treballen des d'una perspectiva transversal que agrupa diverses disciplines i, per tant, no són fàcils d'enquadrar en la categoria dels estudis de desenvolupament, l'economia, el dret, la política o les relacions internacionals–, és en les relacions internacionals feministes, on hi ha alguns dels treballs fundacionals sobre les dones i la guerra en particular.

Una de les primeres tasques de les RRII feministes va consistir a visibilitzar les dones en les qüestions sobre els estats, la seguretat i les institucions que predominaven en la disciplina.² En analitzar la guerra i la pau, la recerca de les RRII feministes va posar de manifest i va convertir en objecte de debat tant els papers i les normes implícits que s'atribuïen a les dones com els mecanismes sistèmics del militarisme i el pacifisme i la seva dimensió de gènere pel que fa a la guerra i la pau.³ Les obres

més recents sobre les dones i la guerra aborden temes com la fascinació duradora amb els «rols» i les «aberracions», com les palestines que fan detonar bombes suïcides i altres perpetradores de violència;⁴ els nous mecanismes estructurals i sistèmics del patriarcat i el militarisme en el context de la «guerra contra el terror» el terror mundial;⁵ i el fet que es documenti amb freqüència l'activisme de les dones en la societat civil i en el treball de base per la pau.⁶ A més, hi ha un corpus creixent de treballs sobre polítiques i activisme que influeix en el context d'una nova generació d'operacions d'ajuda internacional, seguretat i desenvolupament en situacions de postconflicte, que inclouen una multitud diversa d'actors, des de grups comunitaris de dones fins a representants especials i enviats.⁷ (Al seu torn, aquest corpus també es veu influït per aquest context.)

Mary Burguières (1990) marca una distinció molt útil entre els *rols* i els *sistemes* que reflecteix tot el ventall d'enfocaments analítics feministes en la literatura sobre les dones i la guerra. Burguières defineix tres escoles de pensament en l'anàlisi feminista de la pau i la guerra. La primera escola fa seu i amplifica l'estereotip de la dona maternal com a base d'una societat pacífica. La segona escola rebutja l'estereotip de la dona pacífica i defensa que les dones són tan capaces de dur a terme un paper militar en defensa de l'estat tan bé com els homes. La tercera escola va més enllà de les representacions dels rols i apunta a les operacions de formació del poder estructural en la promoció del militarisme; es considera que el militarisme i el patriarcat, com a operacions de poder, es reforcen mútuament en la subordinació de la dona i la feminitat, i en la valorització dels homes i la masculinitat.

Entendre el gènere com un joc de rols

L'atenció del feminisme al tema de les dones i la guerra anticipava el potencial transformador de les guerres anticolonials per a les dones a l'Àfrica, l'Àsia i l'Amèrica Llatina. Tanmateix, quan un país rere l'altre

es rendien a la realitat postrevolucionària que empenyia les dones a retornar a la llar, la crida romàntica a alliberar les dones alliberant els estats va perdre volada.⁸ Cynthia Enloe (1988) i Christine Sylvester (1987) posaven èmfasi en l'adopció de papers poc convencionals per a les dones i en la politització dels papers tradicionals de gènere com a causa de l'optimisme davant la participació de les dones en aquelles guerres. Es feia molta atenció a aquestes combatents com a elements subversius que transformaven les expectatives de les relacions de gènere home-dona durant les revolucions. Sylvester indicava que la identitat de dona combatent era una identitat que es podia mobilitzar amb finalitats antipatriarcal, ja que anul·lava les divisions de gènere existents en les relacions de poder laborals i socials. Malgrat tot, aquests canvis es podrien considerar simplement pròrrogues dins d'una «normalitat» arrelada: els revolucionaris esdevenen homes d'estat i, d'aquesta manera, després de la revolució les dones es tornen a trobar relegades a l'àmbit privat de la llar.

Les categories de participació que s'obren a les dones en la guerra estan lligades a un mecanisme del poder patriarcal que depèn d'una dinàmica de presència/absència d'acord amb la qual un conjunt de valors masculins es valoritzen en oposició als «altres» valors femenins devaluats. Aquesta dinàmica comporta que «la presència d'un home depèn de l'absència de dones. A causa d'aquesta interdependència, una anàlisi de gènere sobre les vides i les experiències de les dones no només "afegeix alguna cosa" sobre les dones, sinó que *transforma* el que sabem sobre els homes i les seves activitats» (cursives en l'original) (Peterson i Runyan 1993: 7-8). D'aquesta manera es defineix un espai públic i privat en què la societat estableix les sancions i els premis per les accions aberrants de les dones durant la guerra. En conseqüència, segons Susan Brownmiller (1976) i Enloe (1988), és més fàcil que s'atorgui a les dones papers de suport, no en combat, com a mullers, treballadores de la defensa, infermeres, conductores, administradores i prostitutes: són les que segueixen el campament. Així mateix, fins i tot quan fan el paper arquetípic masculí de combatent, cal construir les dones d'una manera que perpetui el poder

masculí i la subordinació de la dona en aquest procés de militarització de gènere. Enloe (2002) també indica que les aberracions i les expectatives sobre el treball de les dones en situacions de militarització no es redueixen als exèrcits estatals. Els exèrcits irregulars com les guerrilles recluten dones no només per transformar la seva posició social i política, sinó també, com els exèrcits estatals, per optimitzar l'eficàcia militar de les operacions d'insurgència. Això implica assignar papers segons el gènere, la generació i l'estat civil, la qual cosa sovint perpetua la divisió del treball inscrita en les dinàmiques de poder. En aquests termes, els processos de gènere en la militarització, que es basen en unes concepcions concretes de la masculinitat i la feminitat i queden formalitzats en les forces armades estatals, també troben un reflex en les forces no estatals.

En revelar el caràcter ideològic d'aquestes premisses de gènere en el militarisme, el feminisme ha intentat subvertir-les. Jean Bethke Elshtain, a *Women and War*, subverteix els eixos de donar vida / treure la vida i home/dona, que reforcen el militarisme, ja que són relacions de poder de gènere. Per substituir-los, l'autora defineix algunes categories noves d'identitats femenines: «les poques ferotges, les nombroses no combatents i la mare agressiva».⁹ Les identitats masculines s'amplien i inclouen «els nombrosos combatents, els pocs pacífics i els guerrers compassius».¹⁰ Aquestes identitats apunten a una lectura més fluida i complexa dels rols de gènere en la guerra i la pau. També Enloe (1988) sotmet a escrutini l'artificialitat de l'espai públic i privat de gènere construït mitjançant la militarització: subratlla la paradoxa de les dones que, com a infermeres, soldats, agents d'intel·ligència i prostitutes, són a prop de la línia de front però encara són considerades part del front domèstic. Com sosté Pettman, la identitat vulnerable i protegida de víctima es paga amb el silenci, l'aquiescència i la pèrdua d'un «jo» actiu, la qual cosa arrabassa a la dona la capacitat d'agència. Aquest tipus d'explicació sobre la relació entre la dona i la guerra, sosté l'autora, «en despolititza les accions i fa que la seva acció o la seva política semblin revoltoses, rebels, desagrades o busca-raons» (1996: 99-100). Per tant, hi ha una tensió en l'equilibri entre considerar que

les dones són víctimes perpètuas de la violència i que són transformades a través de la participació en el conflicte violent. Cap dels dos extrems dona poder a les dones ni reflecteix les experiències de moltes dones immerses en la guerra. El repte rau en l'intent d'equilibrar una representació de les lluites de les dones que ni les perpetui com a víctimes ni intenti construir un estereotip que lligui les seves activitats a rols concrets.

Podem constatar la persistència de les concepcions de rols fixes en la guerra i la pau fins i tot en l'excepcionalitat de determinades identitats de gènere de les dones. Laura Sjoberg i Caroline Gentry (2007) analitzen les representacions de l'agència de les dones que cometen actes violents que es consideren més enllà de les normes acceptables; dones que, en la seva posició excepcional, són bombes suïcides vivents a l'Orient Mitjà i Txetxènia i genocides a Bòsnia i Hercegovina i Rwanda. Les autores sostenen que el tractament d'aquestes dones en els mitjans de comunicació i en el debat polític (i també en algunes anàlisis feministes) com una cosa desviada, aberrant i, d'alguna manera, excepcional i inhumana només serveix per subratllar la persistència d'estereotips i premisses tradicionals de gènere en la política global de la guerra i la pau. Aquests estereotips segueixen subordinant l'agència de les dones com a actors polítics, ja que interpreten les accions extremes com una feminitat frustrada, una hipersexualitat o, senzillament, com una bogeria i irracionalitat clàssica, en lloc de fer-ho com una cosa que comporta un cert grau de capacitat de decisió i de racionalitat.

Passar dels rols de gènere a les transformacions de gènere

Maxine Molyneux (1985) parla, en el context de la Nicaragua revolucionària, de «mobilització [de les dones] sense emancipació de les dones», i estableix una distinció molt rotunda entre el que denomina «interessos estratègics de gènere» i els «interessos pràctics de gènere». Aquesta teoria sobre els interessos ha tingut molta influència en les concepcions

sobre el gènere, el poder i la transformació en els enfocaments feministes de la pràctica i la teoria del desenvolupament, així com de la participació política. Els interessos estratègics de gènere (en aquest cas, de les dones) apunten a una transformació global de l'entorn de les dones d'una manera que corregeixi els desequilibris de poder a partir de l'anàlisi i que impliqui una consciència feminista polititzada.

Els interessos estratègics es deriven, primerament, de manera deductiva, és a dir, a partir de l'anàlisi de la subordinació de les dones i de la formulació d'un conjunt d'arranjaments alternatius i més satisfactoris que els existents. Aquests criteris ètics i teòrics contribueixen a la formulació d'objectius estratègics per superar la subordinació de les dones, com l'abolició de la divisió sexual del treball, l'alleujament de la càrrega de les tasques domèstiques i de cura dels infants, l'eliminació de les formes institucionalitzades de discriminació, assolir la igualtat política, instaurar la llibertat d'elecció pel que fa a la maternitat i adoptar les mesures adequades contra la violència i el control masculí sobre les dones. (ibíd.: 232-233)

Els interessos pràctics de gènere se centren en els interessos immediats en un determinat context, d'acord amb la possible situació d'una dona, i tenen l'objectiu de millorar-ne l'accés a recursos i serveis dins d'una situació regida per la desigualtat de gènere —no té, doncs, necessàriament l'objectiu de transformar-la.

Els interessos pràctics de gènere es conceben de manera inductiva i procedeixen de condicions concretes de la posició de les dones en la divisió generitzada del treball. A diferència dels seus homòlegs estratègics, els interessos pràctics de gènere són formulats per les mateixes dones que es troben en aquestes situacions, més que no pas per intervencions externes. Els interessos pràctics solen ser una resposta a una necessitat immediata percebuda i, en general, no van lligats a un objectiu estratègic com l'emancipació de la dona o la igualtat de gènere. (ibíd.: 233)

Aquests interessos troben la seva expressió en accions col·lectives davant les penúries i la lluita —per exemple, els disturbis alimentaris o les manifestacions contra les polítiques del govern— però «en si mateixes no representen un desafiament per les formes dominants de subordinació de gènere, encara que en siguin el producte directe» (ibíd.: 233). Caroline Moser (1991) ha assumit la conceptualització dels interessos estratègics i pràctics de gènere en el context de la planificació pel desenvolupament, i parla de «necessitats» pràctiques i estratègiques de gènere en lloc d'«interessos», la qual cosa suscita les crítiques de Naila Kabeer (1994), que considera que el pas dels interessos a les necessitats elimina l'imperatiu polític del gènere com a poder. Aquest debat encara és molt rellevant per al conflicte contemporani i els actuals debats sobre l'estat de l'anàlisi de gènere i la planificació del desenvolupament, en bona part en referència a les dones que es veuen atrapades en els sistemes d'ajuda humanitària i en els processos de construcció de l'estat i de construcció de la pau després d'un conflicte.

Molyneux utilitza la seva distinció entre *estratègic* i *pràctic* per explicar que la guerra revolucionària a Nicaragua no va alliberar les dones perquè les lluites de les dones s'integraven i es diluïen en el nacionalisme, la qual cosa evitava el sorgiment d'una consciència feminista que pogués donar un significat i un efecte transformador a la participació de les dones. Atès que molts moviments d'alliberament consideraven que la principal font d'opressió es trobava en la identitat nacional, qualsevol prioritització de les lluites de les dones per transformar les relacions de gènere s'interpretava com una cosa que debilitava la lluita general. Conseqüentment, les dones es consideren una clientela política que cal mobilitzar per obtenir-ne el suport, com es faria amb qualsevol altre grup subnacional. Tot intent d'anar més enllà d'aquesta «lluita dins de la lluita» implica separar les lluites de gènere de les dones d'altres fonts de diferència i conflicte, com la raça, la classe, la sexualitat i la generació.¹¹ Per tant, la transformació de gènere mitjançant la lluita revolucionària requereix un tipus de consciència que pugui anar més enllà de la mobi-

lització dels estereotips de gènere i arribi a definir una participació i representació adequades de les experiències de lluita de les dones. Pettman caracteritza el desenvolupament d'aquest tipus de consciència com «un moviment des de la consciència femenina, que busca els drets o la seguretat dins les expectatives familiars i de gènere de la lluita nacional, fins a la consciència feminista, d'acord amb la qual les dones activistes consideren l'alliberament de la dona com una part intrínseca de l'alliberament nacional i busquen la transformació social» (1996: 125).

Segons Enloe (2002; 1988), sense un canvi com aquest en les transformacions de gènere, la masculinitat militaritzada que es basa en l'exclusió o en l'«alteritat» de la dona transmet el seu impuls en la vida pública de postguerra. El desig d'estabilitat, normalitat i ordre públic influeix en la fase de construcció de l'estat i de reconstrucció de postguerra. El ressorgiment de la família i la comunitat són fonamentals per a aquesta visió de «retorn a la normalitat» i, per tal de garantir l'estabilitat, es reposiciona les dones en l'àmbit domèstic. La divisió públic/privat es reforça, i qualsevol increment de poder sociopolític o canvi en les relacions de gènere a causa de la guerra es dissol.

Sovint, l'increment de la militarització de l'estat quan absorbeix els homes combatents i líders polítics fa que encara es margini i s'amenaci més les dones en els contextos de postguerra. D'acord amb aquest guió, fins i tot les dones que havien creuat la divisió entre gèneres per prendre les armes i lluitar tenen problemes per conservar la seva condició de veteranes de l'exèrcit d'alliberament. Malgrat que aquestes anàlisis se centren en bona part en les primeres guerres anticolonials, com les de Zimbabwe, Nicaragua i Moçambic, hi ha dos elements que van tornar a posar damunt la taula —la dinàmica de les expectatives de transformació no satisfetes i el reforçament de les premisses de gènere sobre els papers i les posicions de les dones— que segueixen presents en els programes actuals de desenvolupament en situacions de postconflicte. Els mateixos arguments s'apliquen pel que fa a les crides a l'estabilitat i al retorn (o la restauració) de l'estat i la societat. Les dones queden marginades en els processos de

construcció de la pau i construcció de l'estat, que sovint estan vinculats amb acords amb milícies, senyors de la guerra i altres actors, als quals cal acontentar i donar poder i un paper en el nou ordre. S'ha observat en la debilitat dels programes de desarmament, desmobilització i reintegració (DDR) per a dones excombatents a Libèria, moltes de les quals eren nenes soldats en el punt àlgid de la guerra i foren abandonades com a dones inadaptades en la pau de postguerra (Specht 2006; Amnistia Internacional 2008).

En general, l'atenció als papers de gènere, tot i que és molt il·lustrativa, no reflecteix necessàriament l'espectre de rols i les contradiccions inherents entre els que caracteritzen la supervivència en zones afectades per la guerra. És possible que una dona sigui alhora mare, rebel, camperola, prostituta, refugiada, receptora d'ajuda, muller, traïdora i líder de la comunitat. Així mateix, els homes poden ser líders, espectadors humiliats, protectors, perpetradors de violència, senyors de la guerra, soldats, rebels, pares, fills i marits. Mostrar aquestes dinàmiques i comprendre'n les diferències configura un altre dels temes dels escrits sobre les dones i la guerra. La crítica feminista, tant en la recerca sobre gènere i desenvolupament com en les relacions internacionals, ha bregat amb els arguments de la diferència, que al seu torn l'han enriquida. Segons aquests arguments, les dones no són un grup homogeni i no constitueixen un subjecte fix d'investigació ni d'acció en la lluita per l'alliberament, la igualtat o la resistència (Sylvester 1994; Pettman 1996; Jabri i O'Gorman 1999). En molts contextos, les dones i el gènere interactuen amb altres mecanismes de poder com la nacionalitat, l'etnicitat, la sexualitat, l'edat, la pobresa i la classe, en la construcció i la vivència d'identitats de dones en determinats llocs. Chandra Mohanty (1988; 1995) posa en qüestió el feminisme occidental per ser un colonialisme discursiu que crea un «altre» homogeni encarnat per la dona del tercer món, que ha de ser problematitzat i explicat per un «jo» occidental i blanc. Segons Mohanty, a l'hora d'entendre les dones del món no occidental, «l'important és el complex ventall històric de diferències de poder, de punts

en comú i de resistències que existeixen entre les dones a l'Àfrica, i que construeixen la dona africana com a *subjecte* de la seva pròpia política» (1988: 84).

En la pràctica, entendre el gènere i el poder en entorns de conflicte i postconflicte segueix essent molt necessari: malgrat alguns avenços notables, en gran part s'utilitza el concepte de gènere com a equivalent de «les dones». És una cosa que ocorre tant en el treball acadèmic com en les polítiques en el camp del gènere, la violència, la seguretat i la pau. Hi ha hagut alguns treballs pioners pel que fa a l'exploració de les masculinitats i els papers masculins en relació amb la violència i el militarisme, en bona part basats en l'obra fundacional de Rob (Raewyn) Connell (2000; 2002), que escriu sobre masculinitats múltiples i sobre el paper de la construcció social en la seva creació i en la configuració d'una identitat de gènere masculina hegemònica en diferents contextos –la guerra, els esports i els negocis– en què determinats rols o estereotips poden ser hegemònics però no necessàriament compartits de manera comuna o fàcils de viure per part de tots els homes o, fins i tot, per la major part dels homes.¹² Hi ha estereotips de gènere en la configuració de la reforma del sector de la seguretat i dels programes de desarmament, que sovint exclouen les dones o les tracten de manera mínima i superficial alhora que, pel que fa als homes combatents i soldats, adopten premisses generals sobre el poder i la masculinitat. També defineixen el recent interès creixent en els programes dirigits als joves, la radicalització, les bandes i la violència urbana en països en què l'explosió demogràfica dels joves alimenta la por i els estereotips relatius a uns homes joves i descontrolats que cal contenir. L'obra d'Henri Myrtilinen (2003; 2008) sobre el desarmament i la hipermasculinitat i sobre la violència i el poder al Timor Oriental posa l'accent en els papers que es prescriu als homes en la guerra i la violència. Mostra que aquests rols alhora són limitadors i incapaços de reflectir el dinamisme de les identitats de la masculinitat. També estan sorgint treballs sobre les identitats masculines en el conflicte i la violència a partir de

la necessitat i els reptes que planteja el desenvolupament de programes d'ajuda dirigits a excombatents i que aborden herències de la guerra, el gènere i la violència que sovint es prolonguen en temps de pau, recuperació i desenvolupament. Aquests arguments són obvis si tenim en compte que l'estudi crític dels rols prescrits a les dones i de la feminitat hegemònica han estat el cavall de batalla de l'anàlisi feminista. Una col·lecció (Bannon i Correia 2006) explora temes molt urgents –com els homes joves i el gènere en la guerra i la reconstrucció de postguerra; i els homes joves, el conflicte i la urbanització– mitjançant l'anàlisi de casos com els de Sierra Leone i Rwanda.

Dones, pau i seguretat: un marc internacional de polítiques

La Resolució 1325 del Consell de Seguretat de les Nacions Unides (RCS 1325), com a text i en la pràctica, ha estat objecte de l'anàlisi acadèmica feminista. En el terreny de la pràctica s'ha debatut com un triomf de la capacitat de pressió de les activistes de la societat civil i les organitzacions de dones que treballen a escala global, i també de les «femìnòcrates» de les organitzacions internacionals (Shepherd 2008; Cohn *et al.* 2004). Tanmateix, el veredicté dependrà de la implementació de la Resolució, encara en marxa. Els exemples de l'anàlisi sobre el gènere i el desenvolupament que aborden la guerra i el conflicte inclouen els treballs d'Oxfam durant la dècada dels noranta i els de l'Institute of Development Studies (IDS) de la Universitat de Sussex, especialment a través del seu projecte BRIDGE i dels consegüents informes. Les ONG especialitzades i els *think tanks* com ACORD i International Alert també han estat en la primera línia de la investigació i l'anàlisi sobre el gènere, el conflicte i el desenvolupament.¹³ En tots els casos, es tracta d'esforços per estudiar les tensions entre la igualtat de gènere, la resolució de conflictes i la construcció de la pau en les polítiques i els programes de desenvolupament.

2000-2010: una dècada de dones, pau i seguretat a les Nacions Unides

Resolució 1325 (2000)

L'octubre de 2010 les Nacions Unides es reuniren per celebrar el desè aniversari d'una decisió crucial del Consell de Seguretat: la RSC 1325 (2000) sobre les dones, la pau i la seguretat.¹⁴ Aquesta resolució reconeixia, finalment, l'impacte de la guerra en les dones de tot el món i establia l'imperatiu polític de protegir les dones dels actes de violència dirigits contra elles i garantir més participació de les dones en tots els aspectes de la pacificació, el manteniment de la pau i la construcció de la pau. D'aquesta manera, l'agenda mundial de la pau i la seguretat internacionals per fi havia acceptat (almenys en aparença) la importància del gènere per entendre la violència i transformar les perspectives de la pau i la seguretat.

La RCS 1325, adoptada el 31 d'octubre de 2000, feia una crida als estats membres a:

- reafirmar els compromisos existents en la llei humanitària pel que fa a la seva aplicació a les dones;
- reafirmar iniciatives concretes com la Plataforma d'Acció de Pequín;
- prendre en consideració les diferents necessitats dels homes i les dones excombatents;
- posar fi a la impunitat i intentar processar els responsables dels crims de guerra, incloses la violació i la violència sexual;
- incorporar una perspectiva de gènere en les operacions de pau;
- tenir en compte els criteris de gènere i els drets de les dones en les missions de les Nacions Unides; i
- incrementar la participació de les dones en la presa de decisions i en tots els àmbits del manteniment de la pau.

A partir de la RCS 1325, es van encarregar informes més detallats sobre l'estat de les dones, la pau i la seguretat, per informar el desplegament de la Resolució. L'any 2002 l'UNIFEM encarregà un informe independent, «Dones, guerra i pau», dirigit per Elisabeth Rehn (ex ministra de Defensa finlandesa i relatora especial de les Nacions Unides sobre els Drets Humans a Bòsnia i Hercegovina), i Ellen Johnson Sirleaf (que esdevingué la primera presidenta de Libèria i que actualment segueix en el càrrec). L'estudi de l'UNIFEM era punyent i va posar sobre la taula, des de la feina sobre el terreny, els problemes reals que afrontaven les dones en països assolats per la guerra: la violència específicament dirigida a elles, la manca d'atenció en els programes de reconstrucció i la virtual absència de les dones en les meses de negociació dels processos de pau arreu del món. Aquestes constatacions es reafirmaren en un altre estudi de 2002, relatiu a «Les dones, la pau i la seguretat», preparat com a seguiment de la RCS 1325 i presentat al Consell de Seguretat.

Resolució 1820 (2008)

El marc de compromís de la RCS 1325 es reforçava l'any 2008 amb l'adopció de la RCS 1820, que se centrava en les accions concretes per combatre la violència sexual en el conflicte, incloses unes millors estratègies de prevenció i protecció durant la guerra, així com mesures per posar fi a la impunitat dels culpables. La RCS 1820 estava impulsada per la brutal realitat que assolava l'est de la República Democràtica del Congo i que resumia generacions i generacions d'atrocitats com les violacions de guerra, que, en certa manera, les Corts Penals Internacionals ja havien reconegut a Rwanda i a l'antiga Iugoslàvia. El febrer de 2010, el secretari general de les Nacions Unides nomenà específicament un representant especial (RESG) sobre la violència sexual en els conflictes, d'acord amb la RCS 1888 del setembre de

2009, que succeïa la RCS 1820. La xarxa de la Iniciativa de les Nacions Unides contra la Violència Sexual en Conflictes (Iniciativa de les Nacions Unides) està formada per 13 entitats de les Nacions Unides i assisteix en l'aplicació de la RCS 1820, de manera que ofereix una plataforma preparada per al nou RESG.¹⁵

En especial, la RCS 1820 s'ha centrat en la necessitat de dades sòlides per justificar l'argument que la violència sexual en els conflictes és un problema de seguretat i que la violació és un crim de guerra. Actualment, en els debats internacionals sobre aquesta qüestió es parteix de la premissa de treball que cal que aquest problema assoleixi un «llindar de credibilitat»;⁴⁷ d'aquesta manera, els articles 12 i 15 de la Resolució demanen explícitament que es millori la recollida i l'anàlisi de dades per informar la implementació de la resolució.

Fonts: Consell de Seguretat de les Nacions Unides (2000); Consell de Seguretat de les Nacions Unides (2008a); Rehn i Johnson Sirleaf (2002); NU (2002); NU (2010b)

Pel que fa a la implementació de la RCS 1325, podem identificar dos enfocaments diferenciats. El primer integra la Resolució en els marcs polítics existents. N'és un exemple la inclusió d'un capítol sobre gènere en el manual sobre la reforma del sector de la seguretat publicat pel CAD de l'OCDE (CAD OCDE 2009).¹⁶ El segon enfocament consisteix a desenvolupar marcs polítics i plans d'acció específics. Tant el Comitè Internacional de la Creu Roja com les Nacions Unides (inclosa l'UNIFEM), ONG especialitzades com International Alert, la Comissió Europea i els estats membres de la UE han encarregat treballs de fons per fonamentar les decisions polítiques i les estratègies de cooperació, com a resposta a una creixent importància de les qüestions relatives a les dones, la pau i la seguretat. L'any 2011 hi havia 16 plans d'acció nacionals, arreu del món, per implementar la RCS 1325, que se sumen a l'Enfocament Complet de

la UE, adoptat el desembre de 2008. Tanmateix, només tres d'aquests plans pertanyen a països afectats per conflictes (Costa d'Ivori, Libèria i Uganda) en què l'acció en matèria de dones, pau i seguretat hauria de ser prioritària. Dotze d'aquests plans estan vinculats amb donants d'Europa occidental. Com hem dit en el quadre anterior, les Nacions Unides també van nomenar un representant especial sobre la violència sexual l'any 2009, amb jurisdicció específica per garantir que l'acció per posar fi a la violència sexual en els conflictes esdevingui una part integral de les operacions de les Nacions Unides.

El repte compartit tant de l'enfocament d'incorporació en el marc comú com de l'enfocament basat en la creació d'una via específica garanteix que les intervencions responguin a les situacions concretes en lloc de respondre a programes, mandats o estructures institucionals pre-existents. La RCS 1325 i les resolucions que la succeïren (RSC 1820, 1888 i 1889) també han generat un diluvi de nous programes en matèria de dones, pau i seguretat, per obra de les ONG i les agències internacionals; per exemple: el suport de l'UNIFEM a la participació de les dones en les iniciatives de pacificació i en els processos de pau formals, com el de Darfur; els projectes del Comitè Internacional de Rescat sobre la violència sexual i de gènere a Libèria i la RDC, que oferien a dones que han patit la violència sexual serveis mèdics, atenció psicosocial i suport per a la reintegració a la comunitat i la consecució de mitjans de vida; i el programa Women in Peacebuilding Programme (WIPNET) a l'Àfrica occidental, actiu durant el procés de pau de Libèria i que continua construint una base de suport social per a la participació de les dones en les iniciatives de pacificació en els àmbits local, nacional i regional.

En l'àmbit de les Nacions Unides, durant molt de temps les operacions de manteniment de la pau han estat un bastió masculí i militar. No obstant això, actualment els assessors en matèria de gènere han guanyat rellevància en les operacions de pau de les Nacions Unides: el 2005, deu de les divuit operacions de pau disposaven d'aquest tipus d'assessors, com les de la RDC, l'Afganistan, Libèria, el Timor Oriental i el Sudan (DOMP

2005). El 2011, prop del 30% del personal civil en servei en les setze missions de pau de les Nacions Unides eren dones. Només el 7% del component de policia civil (d'un total de 13.000) i el 2% del contingent militar (d'un total de 87.000) són dones, però la situació està millorant.¹⁷ El fet que el Departament d'Operacions de Manteniment de la Pau de les Nacions Unides (DOMP) hagi publicat mensualment estadístiques de gènere de cada missió des de mitjans de 2006 és testimoni de l'impacte de la RCS 1325 sobre les percepcions de les missions.¹⁸ Part d'aquest impuls a la presència d'assessors de gènere en les accions de manteniment de la pau prové d'aquesta resolució pionera, però el camp concret del manteniment de la pau i de les operacions humanitàries encara està sovint definit per una cultura resistent de masculinitat militar i operacional. Finalment, les reaccions polítiques i dels mitjans davant dels casos d'explotació sexual i abús d'autoritat (ESA) pel personal militar i civil de les Nacions Unides —especialment en operacions de pau a l'Àfrica occidental i la RDC— van ajudar tant com la RCS 1325 al fet que els enfocaments de gènere entressin en l'agenda operacional.

Les premisses de gènere i la programació de DDR a Libèria

En la realitat de la guerra hi ha altres aspectes de gènere que requereixen més reconeixement. Per exemple, els joves de 10 a 18 anys formen un grup molt vulnerable, sovint en el punt de mira de les milícies i dels rebels com a nens soldats que serveixen de carn de canó en moltes guerres. L'impacte d'aquest fet en els programes de desarmament, desmobilització i reintegració (DDR) és continu quan els nens retornen convertits en homes: abandonar la vida al campament i reintegrar-se a la família i a la comunitat sovint és un procés dolorós, de manera que amb freqüència la desmobilització de comba-

tents, que és un dividend de la pau, desemboca en un increment de la violència domèstica. Les dues primeres «D» inclouen la recollida de les armes i el pagament d'una gratificació, mentre que la «R» pot implicar algun tipus de formació de curta durada i una petita ajuda monetària puntual de reintegració. Tanmateix, els creadors d'aquests programes rarament fan atenció a la mare, la germana, la muller o els fills que esperen aquest home que no han vist durant anys; tothom ha canviat, de manera que el repte de la reintegració a la llar és dolorós i a llarg termini.

Els estudis de les experiències de les noies amb la DDR a Libèria demostren com el qüestionament des de perspectives de gènere pot obrir vies d'anàlisi molt pràctiques sobre per què aquests processos fracassen pel que fa a les nenes i a les dones o no tenen en compte les realitats dels riscos de gènere ni els reptes en situacions de postconflicte que afronten els combatents, les seves mullers i les persones que donaven suport quan retornen dels campaments rebels. Specht (2006) identifica factors com l'exclusió de les nenes soldats i dels partidaris no combatents de les llistes recopilades pels comandants dels registres de la DDR; la confiscació de les armes pels comandants, la qual cosa priva les noies d'intercanviar armes per diners i d'accedir al programa; l'entrega a les noies de transferències en metàl·lic que creen nous riscos i les fan vulnerables davant els seus companys sentimentals i famílies; i el retard en l'inici del procés, motiu pel qual algunes noies s'han vist obligades a adoptar alternatives de vida arriscades com la prostitució, l'emigració, el comerç de carrer o l'entrada en relacions abusives. Algunes noies ja eren mares adolescents i, per tant, no podien abandonar els seus fills per entrar als campaments, mentre que d'altres han sofert als campaments rebels i no volen tornar de cap manera a viure en un campament.

Hi ha tendències ben documentades, com l'increment en la prostitució local habitual en totes les situacions militaritzades, que han format part de les operacions de manteniment de la pau de les Nacions Unides des del principi. Les nenes i les dones vulnerables que necessiten accedir a aliments, diners i recursos hi veuen la possibilitat de treure'n benefici. Més concretament, ha anat creixent la consciència i la denúncia dels abusos i la violència directament exercits per les forces de manteniment de la pau i el personal civil contra les dones que es troben sota la seva protecció. Conseqüentment, s'han establert normes internacionals en forma de codis de conducta i mecanismes de rendició de comptes (dins de les organitzacions humanitàries i entre si) per aplicar aquestes normes.¹⁹ Per tant, l'aplicació de la RCS 1325 i de les posteriors resolucions ha comportat que s'abordessin alguns fets i dilemes incòmodes sobre el paper dels protectors i dels cooperants mateixos en l'agreujament del risc i la inseguretat que afronten les dones afectades per la guerra. Les polítiques i els plans d'acció no canviaran les realitats sobre el terreny de la nit al dia, però són un indicador clar que, en les màximes instàncies polítiques, s'ha rebut i s'ha entès el missatge que les dones i les nenes també seran protegides fins i tot dels seus protectors.

Guerres contemporànies i intervencions internacionals

Els nostres coneixements i les nostres respostes en matèria de dones, pau i seguretat segueixen posant-se a prova (amb urgència) en guerres contemporànies que encara imposen les seves dinàmiques canviants, violentes i cròniques. L'ofensiva militar accelerada que el govern de Sri Lanka portà a terme entre el gener i el maig de 2009 al nord del país arraconà la població civil juntament amb les guerrilles dels Tigres d'Alliberament del Tamil Eelam (més coneguts com a Tigres Tàmils); es van veure desplaçats a bosses de territori cada vegada més reduïdes. L'abril de 2009 un nombre de persones atrapades d'entre 80.000 i 120.000 (entre civils i insurgents) com-

partien una franja de terra que no ofería gaires oportunitats ni com a refugi ni com a via per escapar-se. El govern tractava els civils com a combatents que decidien no desplaçar-se, mentre que la guerrilla tàmil els tractava com a escuts humans i hostatges per bastir l'últim esforç de resistència.

Al conflicte de la República Democràtica del Congo, que s'ha descrit com la Guerra Mundial d'Àfrica, el problema de les violacions com a arma de guerra i la generalització de la violència sexual en la zona oriental del país han donat impuls a l'acció internacional. Amb un popurri de milícies i també de forces armades oficials i forces de manteniment de la pau de les Nacions Unides sobre el terreny, segueix havent-hi un context militaritzat i insegur. De fet, les mateixes forces armades del govern (FARDC) són una barreja producte dels esforços recurrents per integrar les diverses milícies, la qual cosa desestabilitza un sector de la seguretat relativament indisciplinat i sense rendició de comptes. Aquesta situació ha posat la missió de les Nacions Unides en la difícil situació d'aplicar el mandat d'imposar el desarmament de les milícies a l'est de la RDC i, alhora, proporcionar protecció als civils. Un informe per al Consell de Seguretat de les Nacions Unides l'any 2008 subratllava aquesta incapacitat per complir els seus compromisos: afirmava que, només al Kivu Nord els efectius de manteniment de la pau ascendien únicament a 10 per cada 10.000 civils, la qual cosa posa també de relleu la magnitud de les aspiracions de prevenció i protecció pel que fa a la violència sexual a l'est del país (Consell de Seguretat de les NU 2008b). El juliol i l'agost de 2010 hi va haver un altre cicle d'atrocitats massives, en forma de violacions sistemàtiques a la regió de Walikale, al Kivu Nord (est de la RDC). El desembre de 2010, l'informe al Consell de Seguretat de les Nacions Unides sobre la implementació de la RCS 1820 constata que:

La violència sexual també havia servit per netejar de població algunes zones mineres que, al seu torn, serveixen per finançar i prolongar el conflicte. Les violacions massives a Walikale (RDC) indiquen que hi ha una connexió entre l'explotació il·lícita dels recursos naturals, les operacions

continuades dels grups armats il·legals i uns nivells elevats de violència contra les dones. Aquesta sèrie de violacions en massa van coincidir amb el saqueig i el pillatge per les Forces Democràtiques d'Alliberament de Rwanda (FDAR) i els Mai-Mai Cheka, els membres dels quals encerclaven les dones i els impedié fugir dels pobles assetjats. Es va informar de tres-cents tres casos, i moltes dones havien estat violades en grup per fins a cinc o sis homes alhora. (NU 2010b, §11)

A l'Iraq, Nadjé Al-Ali i Nicola Pratt (2009) revelaven l'impacte negatiu de la intervenció internacional i donaven profunditat a la complexitat i l'agència de la vida de les dones sota l'ocupació. Analitzen per què la intervenció internacional no només no ha alliberat les dones sinó que també ha utilitzat el capital polític dels drets de les dones per justificar agendes i propòsits més ambiciosos en matèria de construcció de l'estat i d'estabilització que, en part, debiliten i agreugen la posició de les dones a l'Iraq. És freqüent que a Bagdad la comunitat internacional es compromet, de paraula, amb la RCS 1325, però a l'hora d'implementar-ho es passi per alt la violència contra les dones a l'Iraq, procedent de moltes fonts, i també l'absència de les dones en els mecanismes decisoris dels programes de pau i desenvolupament. Al-Ali i Pratt se centren en dones vídues, desplaçades i empobrides que es veuen immerses en ambients de vida perillosos, amb l'objectiu de mostrar el funcionament i els defectes en la seguretat, la protecció i l'ajuda humanitària que teòricament les haurien d'ajudar. Mostren com molts actors assignen a les dones el paper d'objecte de les polítiques, amb poques referències a les opinions o a les experiències de les dones mateixes; les dones esdevenen un camp de batalla per les ideologies de tots els bàndols, per decidir qui és la dona iraquiana, qui la protegeix i com cal que es comporti. La prioritat que s'atorga a les dinàmiques i relacions estructurals i sistèmiques retorna l'anàlisi feminista (i l'anàlisi de la guerra en termes més generals) al seu nucli i l'allunya dels papers despolititzats i asèptics que perviuen i que segueixen condicionant moltes polítiques, programes i estudis sobre la

dona a la guerra: principalment, el de dones com a víctimes, com a casos aberrants o com a mares; o el de dones d'elit com a figures simbòliques per les quals cal felicitar-se.

L'Afganistan i l'Iraq són guerres molt recents i diferents pel que fa al context mundial de la «guerra contra el terror» i la combinació d'intervencions militars i de cooperació de maneres noves i ambigües que posen en qüestió i distorsionen les línies del manteniment de la pau, la contrainsurgència, l'assistència humanitària i la construcció de la pau. En tot cas, si les analitzem de més a prop, tot i que aquests països presenten perspectives úniques i diferenciades sobre la guerra contemporània, en gran part reflecteixen les continuïtats universals de la població que es veu atrapada en conflictes violents, en qualitat de comunitats assetjades que han de respondre a tots els atacs. Lina Abirafeh (2009) ofereix un punt de vista únic, perquè ha treballat amb «l'aparell de la cooperació» a l'Afganistan i també ha fet entrevistes i recerca en profunditat amb dones i homes de comunitats afganeses i diferents àmbits. Abirafeh posa l'accent en les conseqüències negatives per a les dones que ha tingut l'enfocament de la intervenció internacional pel que fa a la programació de gènere, alhora que mostra com l'enfocament tecnocràtic del gènere com a part dels objectius militars i de cooperació en matèria de contrainsurgència i construcció de la pau genera els seus propis fracassos i contradiccions. Hi ha moltes carències: la incomprensió sobre la importància de la religió i de la cultura islàmica en la vida de les dones a l'Afganistan; el fet que es passa per alt la importància de l'experiència històrica del país en la resistència davant les intervencions estrangeres; i el biaix urbà i elitista que motiva el compromís amb les dones i hi consagra recursos, però que els nega la capacitat d'acció i mecanismes i recursos propis per sortir-se'n. Quan ens posa davant aquest mirall, Abirafeh també revela l'esperança de rescatar el «gènere i el conflicte» de si mateix.

En l'actualitat hi ha guerres en llocs molt diferents però que apunten a les mateixes conclusions i evoquen lliçons històriques sobre les dones i la guerra: que els polítics i els treballadors de la cooperació repeteixen

premisses i no aprenen del passat a l'hora de configurar l'assistència i la cooperació en les operacions internacionals, i que el fet que les vides i les identitats de les dones i com es construeixen siguin objectes de guerra per a diversos bàndols (inclosos els que es denominen mantenidors de la pau i protectors) comporta, en la pràctica, que les dones esdevinguin el camp de batalla d'altres guerres, ja siguin estatals, religioses o per recursos. Enloe adverteix que «quan es dona el cas que qualsevol elit masculinitzada fa seu l'alliberament de la dona instrumentalment, com a justificació de conveniència per les seves accions, cal que estiguem molt alerta; el tornaran a guardar a l'armari tan aviat com deixi de contribuir als seus objectius a més llarg termini» (Cohn i Enloe 2003: 1203).

Conclusions

No podem oblidar que el conflicte violent té lloc a molts nivells i que el desenvolupament i les solucions polítiques parteixen de determinades premisses, comporten els seus propis riscos, atorguen determinats rols i identitats als homes i les dones, i garanteixen que la guerra, el militarisme i els tipus privilegiats de masculinitats guerrerres i de feminitats victimitzades de tots els bàndols perpetuïn la violència. En la nissaga de la crítica feminista aquestes lliçons mantenen la seva rellevància a la República Democràtica del Congo, on es corre el risc que la victimització de les dones amb les violacions i la violència sexual esdevingui l'única història que es recordi sobre la guerra. Entendre els riscos que corren les dones i com sobreviuen és crucial per bastir l'agència i la dignitat de les dones com a mares, nenes, dones, mullers, filles, refugiades, activistes i líders comunitàries, educadores, camperoles i dones de negocis. En última instància, el motor dels objectius de la recuperació i la construcció de la pau ha de ser la prioritització de l'agència. El repte consisteix a garantir que la RCS 1325 de les Nacions Unides segueix constituint una agenda política i no permetre que esdevingui una agenda tecnocràtica. Això vol dir considerar

les seves conseqüències des de l'òptica de la transformació en els rols, els contextos institucionals i les vides quotidianes de les dones —entre la inseguretat, la pobresa i la violència— i no només en termes de projectes regits per una gestió basada en resultats. En un sentit més general, l'anàlisi feminista o, més aviat, el que Cynthia Enloe denomina «curiositat feminista», és molt prometedora i parteix de la perspectiva de servir-se de l'actual atenció a les operacions complexes de construcció de la pau i de l'estat per impulsar una crítica rigorosa i radical sobre tota l'estructura del conflicte i el desenvolupament. La crítica feminista té una llarga experiència a l'hora de posar en dubte els mecanismes estructurals del poder i les institucions que converteixen allò internacional en una cosa personal. Els progressos recents pel que fa a abordar les masculinitats diferenciades en la guerra i la pau, així com en la investigació de les realitats de la «guerra contra el terror», la seguretat i l'estabilització per a les dones a l'Iraq i l'Afganistan, justifiquen les expectatives.

NOTES

1. Per saber més en matèria de gènere i desenvolupament, vegeu Boserup (1970), Cornwall, Harrison i Whitehead (2007), Elson (1991), Jackson i Pearson (1998), Kabeer (1994) i Moser (1991; 1993).
2. Per a una panoràmica de les relacions internacionals feministes, vegeu Enloe (1989; 2007), Grant i Newland (1991), Peterson (1992), Peterson i Runyan (1993), Pettman (1996), Shepherd (2010) i Tickner (1992; 2001).
3. Per a una panoràmica dels enfocaments i els temes feministes sobre la dona i la guerra, vegeu Boulding (2000), Brownmiller (1976), Burguières (1990), Cockburn i Zarkov (2002), Cohn i Enloe (2003), Elshtain (1995), Enloe (1988; 1989; 2007), Jacobs, Jacobson i Marchbank (2000), Meintjes, Turshen i Pillay (2001), Molyneux (1985), Moser i Clark (2001) i O'Gorman (1999).
4. Vegeu, per exemple, Sjöberg i Gentry (2007).
5. Vegeu, per exemple, Al-Ali i Pratt (2009) i Enloe (2007).
6. Vegeu, per exemple, Naraghi-Anderlini (2007).

7. Aquests treballs sobre polítiques inclouen el Comitè Internacional de la Creu Roja (ICRC 2001), Rehn i Johnson Sirleaf (2002), Nacions Unides (2002), International Alert (2002) i Sherriff i Barnes (2008).
8. Per a una anàlisi anterior i més àmplia sobre aquests temes, vegeu O'Gorman (1999).
9. En anglès: *Ferocious Few, Non-Combatant Many and Aggressive Mother*.
10. En anglès: *Militant Many, Pacific Few, and Compassionate Warriors*.
11. El terme «lluïtes dins la lluita» prové de l'obra de Norman Kriger *Zimbabwe's Guerrilla War: Peasant Voices* (1992), en què recorre a agendes alternatives a la del nacionalisme per explicar la mobilització dels camperols a favor de la revolució. Entre aquestes agendes hi ha el gènere, la generació i l'estratificació social.
12. Per conèixer més perspectives sobre la masculinitat, la guerra, la violència i les relacions internacionals, vegeu Cockburn i Zarkov (2002), Parpart i Zalewski (2008) i Pettman (1996: capítol 5).
13. Per conèixer exemples d'Oxfam, vegeu O'Connell (1993) i Walker (1994); sobre el projecte Bridge, vegeu Byrne (1995) i El Jack (2003); sobre ACORD, vegeu El Bushra i Piza-Lopez (1993); i, sobre International Alert, vegeu El Bushra (2003) i Naraghi-Anderlini (2001).
14. Consell de Seguretat de les Nacions Unides (2000), Rehn i Johnson Sirleaf (2002) i United Nations (2004). L'octubre de 2015, amb motiu de la celebració dels 15 anys de la RCS 1325, es va fer públic l'Estudi Global sobre la Implementació de la Resolució 1325, coordinat per Radhika Coomaraswamy. El Consell de Seguretat de les NU també va aprovar una nova resolució sobre Dones, pau i seguretat (RCS2242) [n. de l'ed.]
15. Sobre l'ús d'aquest terme, vegeu International Crisis Group (2008).
16. Aquesta es considera la referència en les polítiques d'ajuda internacional i la programació relativa a la governança del sector de la seguretat en situacions de conflicte i fragilitat. El manual original es completà el 2007; més tard, gràcies a l'activisme i a l'atenció d'alguns membres del CAD, així com de diverses organitzacions de la societat civil, es desenvolupà el capítol dedicat al gènere en línia amb la Resolució 1325 del Consell de Seguretat de les Nacions Unides.
17. <http://www.un.org/en/peacekeeping/documents/factsheet.pdf> (consultat el 10 de juliol de 2010).
18. <http://www.un.org/en/peacekeeping/contributors/gender.shtml> (consultat el 10 de juliol de 2010).

19. Com a resposta a les revelacions sobre els abusos i l'explotació sexuals (AES) i el replantejament que se'n va fer des de principis dels anys noranta, les Nacions Unides, les ONG i les polítiques i els marcs d'acció dels donants adopten, de manera creixent, diferents codis de conducta per operar en situacions de crisi i postcrisi. El codi de conducta relatiu a l'assistència en cas de desastre per al moviment internacional de la Creu Roja i de la Mitja Lluna Roja i les ONG («Code of Conduct for the International Red Cross and Red Crescent Movement and NGOs in Disaster Relief») de 1994 és una referència àmpliament acceptada pel que fa a un comportament correcte en la prestació d'assistència humanitària. També hi ha la declaració de compromís per eliminar l'explotació i els abusos sexuals pel personal de les Nacions Unides i aliè a les Nacions Unides («Statement of Commitment on Eliminating Sexual Exploitation and Abuse by UN and non-UN Personnel») i la iniciativa Humanitarian Accountability Partnership (HAP); l'HAP treballa amb ONG humanitàries per establir mecanismes confidencials de denúncia per als interessats i per fomentar el suport i la revisió entre iguals a l'hora d'abordar els riscos d'AES en la prestació d'ajuda humanitària i per imposar la rendició de comptes en tots els àmbits.

6. Els estats fràgils i els límits de la construcció de la pau i la construcció de l'estat

Aquest llibre finalitza amb una avaluació del predomini actual de l'eix construcció de la pau / construcció de l'estat. Fins a quin punt indica que les polítiques i els programes en zones de conflicte s'estan extralimitant? Com hem pogut observar al llarg d'aquest llibre, l'agenda de conflicte i desenvolupament ha fet replantejar nous dilemes: com poden els soldats, els diplomàtics i els treballadors de la cooperació treballar conjuntament en situacions de conflicte? Com condicionem l'assistència al desenvolupament en situacions complexes sense ofegar els programes tradicionals de reducció de la pobresa? En contextos afectats per la guerra, la cooperació sempre es veu compromesa? Com mesurem l'èxit? Malgrat que inicialment els enfocaments de la seguretat humana centrats més explícitament en el desenvolupament foren els que donaren forma als programes de seguretat i desenvolupament, es tem que el canvi en les polítiques per prioritzar els estats fràgils (en resposta a la reconceptualització de les amenaces) hagi comportat un canvi de paradigma. Fins i tot davant de la naturalesa global i interconnectada de la inseguretat en tot un ventall de qüestions, el concepte mateix de la seguretat humana es veu assetjat pel ressorgiment de la seguretat militar i estatocèntrica com a interès predominant.

Les principals crítiques a les actuals operacions de pau en països afectats per conflictes se centren en la naturalesa de les seves reivindicacions quan s'erigeixen en defensors universals de la pau i la democràcia, la imposició «de dalt a baix» d'enfocaments i programes comuns en diferents contextos, un biaix estatocèntric, la promoció de la racionalitat institucional i un enfocament que menysprea les realitats locals. Aquestes

crítiques contra la «pau liberal» i l'ús despectiu del terme, que actualment exigeix cometes, també parteixen de determinades premisses sobre els conceptes, els actors, els enfocaments i els resultats de la pau, la seguretat i l'estructura del desenvolupament en el pla internacional.

Els dilemes actuals en matèria de desenvolupament i conflicte

Protegir qui de què?

La securitització de la cooperació és un dels grans temes en la relació entre el conflicte i el desenvolupament, i reflecteix les tensions recurrents entre la seguretat humana i la seguretat militar, que hem exposat en el capítol 4. La preocupació pels estats fràgils es fa palesa quan Duffield afirma que «la reproblemàtica de la seguretat en termes de subdesenvolupament està esdevenint perillosa», en el sentit que el paper del desenvolupament en la construcció de la pau i la prevenció del conflicte es reconfigura dins d'«[un] nou marc de la seguretat [...] en el qual l'estabilitat es considera impossible sense el desenvolupament, mentre que el desenvolupament no és sostenible sense estabilitat» (2001: 259). És clar que la «guerra contra el terror» ha transformat les concepcions de la seguretat. Dins de la definició de desenvolupament humà, s'ha passat de centrar l'atenció sobre la seguretat humana de les persones pobres en el context de la pobresa a fer-ho sobre l'amenaça que representen els pobres per a la seguretat mundial. Com assenyalen Beall *et al.*, sovint en els debats sobre el nexa seguretat-desenvolupament «no és clar de qui és la seguretat de la qual es parla; cal fer una distinció nítida entre la seguretat de les persones dels països que s'intenten desenvolupar i la seguretat del país del donant» (2006: 60). El risc de barrejar els programes antiterroristes i el desenvolupament no rau únicament en la idea d'arrabassar a la reducció de la pobresa el seu paper central en el desenvolupament, sinó també en el risc de contribuir al fracàs del desenvolupament i de la

seguretat en totes les seves dimensions. El canvi envers un concepte de la seguretat basat en l'antiterrorisme també genera una paradoxa: la importància central que s'atorga a les relacions entre l'estat i la societat i a les negociacions en la construcció de la pau i de l'estat es veu qüestionada perquè s'ha donat cobertura als governs en els seus esforços per debilitar i etiquetar els grups de la societat civil i els dissidents (Howell 2006).

Implicació local i apropiació

En un llenguatge planer, la gent s'ha d'implicar en el seu propi procés de pau, que cal que neixi, creixi i arrela en la consciència de les persones. Per tant, la consolidació de la pau només es pot produir dins de comunitats i dins d'un país [...]. Cal que vagi més enllà de la retòrica i que se centri en els fets. (NU 2010a: articles 17 i 19)

Fent-se ressò d'una crítica fonamental a la interpretació neoliberal de la construcció de l'estat i de la pau, Richmond (2008a: 113) considera que aquest tipus d'enfocaments idealitzen la cosa local amb l'objectiu de justificar la imposició «de dalt a baix» de programes i enfocaments per quatre vies concretes: la població local es considera exòtica i desconeguda, poc competent, astuta i poc digna de confiança; o un recurs que cal cooptar per als projectes. Malgrat tot, els crítics mateixos també pequen d'enaltir els autòctons sense tenir prou en compte el ventall d'actors de la guerra i la pau que constitueixen la realitat local: si es vol assolir una pau duradora, les ONG pacifistes no poden ser els únics actors per la pau. Gran part dels comentaris sobre la implicació local tracten la població local com una entitat monolítica, passiva i a la qual s'imposen les coses sense agència, resistència ni negociació per les elits, la població ni la comunitat locals; i sens dubte sense complicitat amb la violència ni amenaces per la pau. El resultat d'aquestes expectatives és una manca constant de coneixements específics sobre qui configura exactament la població local.

Béatrice Pouligny (2006) hi contraposa una perspectiva analítica, titulada *Peace Operations Seen from Below* (les operacions de pau vistes des de baix), que substantia les crides omnipresents en favor de l'apropiació local. D'aquesta manera, problematitza l'àmbit local com un espai variat i insegur amb molts agents i estudia en profunditat les dinàmiques interactives de les relacions entre les Nacions Unides i l'àmbit local en diferents llocs, com el Salvador, Cambodja i Haití. Pouligny exposa en quins sentits les noves operacions de pau multidimensionals poden semblar superficials, allunyades de la vida de la gent i, alhora, penetrar en el teixit del país i la societat d'una manera inèdita: «[E]s podria predir que [les intervencions] tenen el potencial d'influir sobre nombrosos components d'aquestes societats, precisament en un moment en què s'estan re-negociant alguns elements crucials de les relacions entre els ordres polític i social.» (2006: x)

En aquest context, les interaccions de les Nacions Unides amb la població local s'entenen com a «plurals i dinàmiques», en lloc de passives, i poden ser tant negatives com positives. Segons l'autora, els actors que formen l'espai local són nombrosos i no es poden reduir a la simple dicotomia entre «la societat civil i l'estat fallit» –de fet, els diferents actors poden adoptar una barreja de papers, en ocasions contradictoris, per gestionar les fluides relacions de poder en el seu entorn i per sobreviure a la seva inestabilitat (Pouligny 2006: 42-44). Per exemple, un activista local pels drets humans que rep finançament d'una agència occidental també pot ser un ancià del poble, un regidor local electe o un parent del senyor de la guerra local. La «barreja de fidelitats i lleialtats sovint és difícil d'entendre» (2006: 56). Amb freqüència, les Nacions Unides i altres actors exteriors no entenen o no aprecien aquesta fluidesa; per tant, cal que facin més atenció a les anàlisis del context i les xarxes que fan de mitjanceres en les relacions locals. Des que els actors internacionals s'hi impliquen, ja formen part d'aquestes xarxes en interacció i no sempre són conscients de com funciona aquesta posició o com és percebuda. Les decisions sobre amb qui cal associar-se i qui cal finançar poden afavorir,

injustament, actors locals ben situats. El ball dels col·laboradors inclou sovint un govern naixent i dèbil –que també té una actitud de recerca i de precaució envers els actors locals– i diferents grups comunitaris i del desenvolupament. És freqüent també que la societat civil estigui implicada en el conflicte i en la seva herència, en lloc de ser, necessàriament, una alternativa a un estat que es considera fallit. Per tant, entendre les dinàmiques de canvi de la intervenció internacional en aquest context local complex és crucial per reeixir.

Aquests debats sobre la naturalesa de la població local i sobre com s'hi ha d'intervenir tenen una altra cara, que planteja un altre dilema: el paper dels experts en la pau i el desenvolupament. Uma Kothari (2005b) presenta una crítica molt potent de la «indústria» del desenvolupament i del paper de l'«expertesa» i els «experts» a l'hora de reforçar les relacions de poder entre donant i receptor, a manera del «jo» i l'«altre». Amb aquesta anàlisi, Kothari descobreix que hom s'apropia de l'articulació local i les formes locals de dissensió o les converteix en una cosa tecnocràtica i, d'aquesta manera, se'ls arrabassa l'agència i l'autonomia. Aquest poder de l'empresa neoliberal porta Kothari, entre d'altres, a considerar el desenvolupament internacional com una extensió o una reafirmació de l'autoritat colonial d'Occident (de la manera més palmària en països afectats per conflictes) –un punt de vista que, davant l'evidència, és difícil de discutir. Tanmateix, és una concepció molt simplista del poder, que sempre és asimètric i «de dalt a baix», i en el qual sempre hi ha guanyadors i perdedors. D'una manera similar, Oliver Richmond considera que els enfocaments de la construcció de la pau que es plantejaven en la nova generació d'operacions de pau

[eren] activitats «normalitzadores» de la governança que comportaven la introducció de l'epistemologia liberal a les zones de conflicte. L'epistemologia liberal ofereix una ontologia en la qual la pau és plausible i positiva en un marc de governança, regulació i llibertat liberals; i ofereix també una metodologia d'acord amb la qual la seva construcció és només una qüestió racional i tècnica de resolució de problemes. (2008a: 116)

Malgrat tot, aquestes anàlisis parteixen de la premissa que hi ha unes capacitats, una coherència i una coordinació que no són reals: no reflecteixen les tensions inevitables i necessàries en el si de les intervencions internacionals de desenvolupament en zones de conflicte (ni tampoc el ventall d'actors i d'agendes), com tampoc reflecteixen què constitueix l'«apropiació local» ni la manca de consens sobre els punts de sortida de les intervencions internacionals.

L'esfondrament de l'estat i la governança alternativa

L'esfondrament significa que ja no operen les funcions bàsiques de l'estat [...]. Com a centre de govern que pren les decisions, l'estat és paralitzat i inoperant: no es legisla, no es manté l'ordre i no es treballa per la cohesió social [...]. Com a símbol d'identitat, ha perdut la capacitat de donar un nom al seu poble i un significat a la seva acció social [...]. Com a territori, ja no hi ha una organització central sobirana que en garanteixi la seguretat i l'aprovisionament [...]. Com a institució política que deté l'autoritat, ha perdut la legitimitat, que ara d'altres poden apropiarse, de manera que ha perdut el dret a governar i a gestionar els afers públics [...]. Com a sistema d'organització socioeconòmica, el seu equilibri funcional entre entrades i sortides és destruït; ja no rep suport ni exerceix el control sobre el seu poble, i ja ni tan sols se li fan peticions, perquè el seu poble sap que és incapaç de proporcionar subministraments. Ara que ja no funciona, mancat tant de fonts carismàtiques de legitimitat com de fonts institucionals, ha perdut el dret a manar. (Zartman 1995: 5)

En la cobertura mediàtica i política, s'ha afirmat que la construcció de la pau i la construcció de l'estat són intercanviables o que es fusionen en la «construcció nacional», la qual cosa és bastant diferent de la construcció de l'estat. Com hem explicat en el capítol 2, pel que fa al nacionalisme i a les identitats, la idea de nació fa referència a la

creació d'una identitat col·lectiva pel poble, mitjançant una cultura, uns símbols i unes tradicions que no necessàriament han d'estar lligats a un territori. L'estat nació d'Occident, en què el poble i el territori comparteixen fronteres, és un fenomen relativament recent produït de llargues dècades o, fins i tot, segles de desenvolupament (Tilly 1975). Aquesta idea de la nació i la idea de l'estat (força diferenciada i que essencialment se centra en el desenvolupament d'una organització i unes estructures de govern nacional i local) han acabat fusionades i confoses a l'hora de descriure els enfocaments del desenvolupament i la governança en zones de conflicte.

Els termes «construcció nacional» i «construcció de l'estat» van més enllà de les prescripcions tecnocràtiques de l'estat de dret, la creació d'una constitució i la prestació de serveis públics; encarnen els transcendents debats polítics relatius a la intervenció mundial i unilateral d'Occident, el canvi de règim a l'Afganistan i l'Iraq, la governança neocolonial en les experiències de govern de transició a Kosovo i el Timor Oriental, i els dissenys neoliberals de la naturalesa de la pau en tots aquests casos (com també a la RDC i el Sudan). Tanmateix, fonamentalment la construcció de l'estat segueix tenint a veure amb estats funcionals (en el si d'un ordre internacional) que puguin protegir i proveir el seu poble i garantir la seguretat interior i exterior. Si la despullem de pompositat, la construcció nacional és el contracte social entre l'estat i la societat en termes de legitimitat i rendició de comptes. També té a veure amb una prestació bàsica de serveis als ciutadans per permetre el funcionament de la societat i l'economia. Els mandats d'administració transicional de les Nacions Unides al Timor Oriental i Kosovo són exemples de casos en què les Nacions Unides, en nom de la comunitat internacional, han governat de manera fiduciària. Aquesta presència ha anat acompanyada, d'una banda, d'ombres derivades de l'arrogància del poder i, de l'altra, pels objectius impossibles i «destinats a fracassar» de complir un mandat i unes expectatives amplis, i construir un estat a través d'extensions del mandat de 6-12 mesos i de

pressupostos durament negociats i inevitablement insuficients. El 27 de setembre de 2002 el Timor Oriental esdevingué el 191è membre de les Nacions Unides i l'estat independent més recent, després d'haver declarat la independència el 20 de maig de 2002 després d'un referèndum l'any 1999 i un període d'administració interina de les Nacions Unides entre el 1999 i el 2002 (UNTAET).

El mandat d'aquesta missió era molt complet. La Resolució 1272 del Consell de Seguretat de les Nacions Unides (1999) convertia les Nacions Unides en el govern *de facto* del país, per preparar la independència. La missió, encapçalada per Sergio Vieira de Mello, representant especial del secretari general, estava «investida de la responsabilitat general de l'administració del Timor Oriental i [...] i amb la potestat d'exercir tota l'autoritat legislativa i executiva, inclosa l'administració de justícia». Malgrat que es considera un èxit en relació amb la declaració d'independència del Timor Oriental l'any 2002, la missió ha estat objecte de crítiques molt punyents. Una de les principals crítiques és per la manca de contactes i d'implicació locals de la missió, així com de la seva incapacitat per proporcionar prou dividendes en termes de reconstrucció i serveis per garantir que el nou país no visqui una fallida de l'estat (Chopra 2002). Una altra avaluació indica que senzillament la missió no estava preparada per complir el mandat de govern i construcció de l'estat i s'orientà envers el manteniment de la pau i no cap a la construcció nacional (Suhrke 2001). Paris (2004: 220) té una visió més constructiva de la missió de la UNTAET, que veu com una mostra de l'habitual falta de compromís internacional a llarg termini. L'autor descriu l'administració transicional com un model assertiu de construcció de la pau, per la voluntat dels constructors de la pau d'assumir tota la responsabilitat per la reconstitució d'un aparell estatal plenament funcional. Tanmateix, també cal reflexionar sobre la naturalesa de l'estat que sorgí del suport internacional (no només de les Nacions Unides, sinó també de grans donants com Austràlia, Portugal, el Japó i, cada vegada més, la Xina). S'hi pot aplicar el que deia Humpty Dumpty:

*all these king's
horses
and all these king's men
have not been able
to put it
together again.*¹

Al Timor Oriental la construcció de l'estat ha estat carregada de tensions i de paradoxes pel que fa al llegat colonial i l'experiència actual de la implicació internacional. Una qüestió espinosa radica en la intensa dependència respecte d'una estructura d'assessors internacionals en constant rotació en els ministeris del govern (també molt costosa en ajuda): s'ha expressat la preocupació pels salaris elevats i per la qualificació i l'experiència de molts professionals. L'adopció del portuguès com a llengua oficial del país i l'ús de l'anglès com a llengua franca de la presència internacional, en un context en què la major part de la població no parla cap de les dues llengües, té implicacions profundes per als esforços de capacitació i també afecta directament la capacitat del poble d'exigir drets i serveis –principalment, en l'accés a l'educació i la justícia. El tètum (una llengua oficial) i el bahasa (indonesi) són llengües d'ús generalitzat arreu del país.

La independència del Timor Oriental

La independència marcà el final d'una història llarga i brutal de colonialisme, ocupació i resistència. Colonitzat per Portugal i ocupat per Indonèsia (1975-1999), després de la independència l'estat del Timor Oriental afronta uns reptes significatius pel que fa a forjar una identitat nacional, construir un diàleg nacional, consolidar les capacitats del govern en tots els àmbits i posar fi a la pobresa i la marginació

entre la població. Amb una població de només una mica més d'un milió de persones, caracteritzada per una població jove en ràpid creixement i una taxa de fertilitat alta (7,8), el Timor Oriental presenta moltes possibilitats i molts riscos que s'entrellacen en l'impuls per construir l'estat, l'economia i la societat. Deixant de banda factors regionals com el predomini d'Austràlia i les relacions amb Indonèsia, així com la renda nacional procedent dels recursos del petroli coster, el reptes i riscos de conflicte que afronta el Timor Oriental tenen un fort component interior.

La independència del Timor Oriental s'ha caracteritzat pels mandats canviants de cinc missions de les Nacions Unides. La Missió de les Nacions Unides al Timor Oriental (UNAMET) (juny-octubre de 1999) era una missió política amb el mandat d'organitzar i efectuar una consulta popular per determinar el futur estatus del país. L'Administració de Transició de les Nacions Unides al Timor Oriental (UNTAET) (octubre de 1999 – maig de 2002) fou una operació de manteniment de la pau establerta pel Consell de Seguretat després que els timoresos orientals rebutgessin l'autonomia especial. Exercia l'autoritat administrativa sobre el Timor Oriental durant la transició a la independència. La Missió de Suport de les Nacions Unides al Timor Oriental (UNMISSET) (maig de 2002 – maig de 2005), que també era una missió de manteniment de la pau, tenia el mandat de donar suport al nou Timor Oriental independent fins que totes les responsabilitats operacionals fossin cedides completament a les autoritats nacionals. Un cop retirada la missió de manteniment de la pau, una nova missió política, l'Oficina de les Nacions Unides al Timor Oriental (UNOTIL) (maig de 2005 – agost de 2006) donava suport al desenvolupament de la policia i d'institucions estatals d'importància crucial, i donava formació específica sobre la governança democràtica i els drets humans. Les Nacions Unides retornaren amb força després de la crisi de 2006,

mitjançant la preexistent Missió Integrada de les Nacions Unides al Timor Oriental (UNMIT). Ha estat un mandat extens que cobria les forces policials (tant en general com pel que fa, més específicament, a la seva capacitat), la reforma del sector de la seguretat, el diàleg nacional i la col·laboració amb el govern mitjançant les agències, els fons i els programes de les Nacions Unides (l'equip de les Nacions Unides al país) en la implementació dels plans de desenvolupament nacionals. S'havia previst que el mandat es reconsiderés, amb una possible retirada de la missió, després de les eleccions de 2012. Així mateix, hi havia pressió perquè la UNMIT ajudés el govern a establir alguns fonaments crucials en la seguretat i el diàleg nacional abans de la inevitable retirada de la missió.

L'atenció internacional al Timor Oriental va créixer després de la crisi de 2006, motivada per les divisions dins l'exèrcit i entre l'exèrcit i la policia, que desembocaren en enfrontaments al carrer i causaren 42 morts, 40 ferits i més de 70.000 persones desplaçades.² La violència desencadenà una onada d'atacs arreu del país, que incloïen pallisses i incendis provocats d'habitatges, en un context en què es van posar damunt la taula molts greuges als quals no s'havia donat resposta. Un estudi sobre les pràctiques dels donants a la llum de la crisi de 2006, encarregat per l'agència noruega de cooperació NORAD, subratlla fins a quin grau els actors del desenvolupament havien passat per alt el risc de conflicte o violència en el disseny dels seus programes durant el període 2002-2006. La revisió avalua en quina mesura les polítiques i la despesa de la cooperació havia agreujat alguns desequilibris que contribuïren a les tensions del conflicte, i constatà un èmfasi excessiu en els esforços de construcció de l'estat a la capital i el govern central, l'atenció insuficient a les iniciatives

microeconòmiques i d'ocupació, i la manca d'atenció al sorgiment de l'exclusió política i econòmica arreu del país (Norad 2007).

Les noves eleccions presidencials i parlamentàries de 2007 van estar marcades per la controvèrsia, perquè el FRETILIN, el partit que sorgí de la resistència timoresa a l'ocupació indonèsia, va perdre les eleccions i inicialment es resistí a acceptar que havia d'abandonar el poder. Un altre detonant foren els atacs d'oficials rebels de l'exèrcit contra el president i el primer ministre el febrer de 2008. Tanmateix, es considera que aquests detonants, en si, són els símptomes de tensions més sistèmiques i històriques i de conflictes sense resoldre al país; hi ha el risc que esdevinguin futures clivelles que alimentin el conflicte violent si no se solucionen. Entre els actors locals i internacionals hi ha consens sobre quines són algunes de les qüestions a revisar: el bon funcionament de la policia i l'exèrcit en un estat democràtic; un procés de diàleg nacional acompanyat d'un sistema judicial reforçat i operatiu per curar el passat i posar els fonaments d'un futur compartit; incrementar la capacitat i les funcions de l'estat, l'economia i la societat; i, prop d'una dècada després de la independència, oferir al poble timorès una evidència tangible de la pau i el desenvolupament.

Les limitacions del suport internacional al Timor Oriental no fan desaparèixer la necessitat que els líders polítics encapçalin la construcció d'unes institucions estatals adequades que retin comptes davant de tots els ciutadans (ni la responsabilitat de fer-ho). En aquesta tasca afronten col·lectivament els reptes de superar les tensions i desigualtats urbanes-rurals, generacionals i de gènere, i de respondre al llegat durador de la llarga guerra de la independència: atrocitats contra els drets humans i el retard de la justícia; la lluita entre faccions revolucionàries; i una desmobilització i reintegració inacabada. El Timor Oriental reflecteix les necessàries interaccions i tensions internacionals, nacionals i locals que defineixen el desenvolupament i la construcció de la pau després d'un conflicte.

La fragilitat de l'estat pot comportar intervencions internacionals i assistència, com a part de la recerca de legitimitat i resiliència, que tinguin un potencial contraproductiu de desestabilització i que, al seu torn, generin xocs externs: els tristament famosos programes econòmics d'ajustament estructural de la dècada dels vuitanta en són un exemple molt oportú. Paris (2004) defensa «la institucionalització abans de la liberalització» com a remei per als arranjaments ràpids i les avaluacions abans d'hora (com les eleccions) de la primera onada de noves operacions de pau de les Nacions Unides que van fallar o recaure en el conflicte. En la seva anàlisi, la construcció de la pau i la construcció de l'estat no són esdeveniments, sinó processos de preparació de la pau i el desenvolupament sobre els fonaments sòlids d'unes institucions endògenes, tant per assegurar la governança com per «minimitzar els efectes desestabilitzadors del procés de liberalització» en contextos fràgils després d'un conflicte.

Les actuals configuracions de la construcció de l'estat i de la construcció de la pau també poden extreure lliçons del debat que, en els cercles del desenvolupament, tracta sobre una governança «suficientment bona», en contraposició amb una llarga llista d'agendes de polítiques i de models perfectes. Grindle (2004: 535) planteja que una agenda de governança «suficientment bona» es basaria en una «concepció més matisada de l'evolució de les capacitats de les institucions i el govern, que fos explícita sobre els sacrificis i les prioritats en un món en què no es pot pretendre lluitar a la vegada per tots els objectius desitjables, aprendre què funciona en lloc de centrar-se solament en les mancances de la governança, prendre's seriosament el paper del govern en la lluita contra la pobresa i fonamentar l'acció en les realitats del context de cada país».

Repensar la fallida de l'estat a Somàlia

Somàlia és un trencaclosques per a la comunitat internacional: l'estat fallit definitiu també és testimoni de la resiliència natural *sense* un estat i, per tant, bandeja una premissa bàsica de l'agenda del conflicte i el desenvolupament: que el subdesenvolupament engendra la guerra i la guerra engendra subdesenvolupament en una crisi que es perpetua a si mateixa (Bradbury 2008; Berdal 2005; Menkhaus 2004). Les fonts citades subratllen que no estan infravalorant la naturalesa i el nivell de violència i inestabilitat a Somàlia, però alhora destaquen que l'ajuda internacional i la intervenció militar en bona part han fracassat, i que no han sabut tenir en compte què fa que Somàlia sigui resilient.

Mark Bradbury examina de quina manera Somalilàndia, una regió del nord-oest de l'antiga Somàlia, desafia les premisses de la construcció de la pau com a «territori autogovernat» que no és un estat però que presenta aspectes d'estatalitat, com un govern electe, la recaptació d'impostos, la gestió dels serveis i les fronteres, la intervenció en el mercat i la provisió de seguretat per als ciutadans. Somalilàndia mostra, per les seves exportacions de bestiar, els serveis bancaris i el comerç, com funciona una economia viva sense els mecanismes formals d'un estat, i com s'insereix en l'economia política globalitzada en diversos sentits. Bradbury sosté que «[una] de les paradoxes de la intervenció internacional a Somàlia és que, mentre que la diplomàcia i la construcció de l'estat s'han centrat a restablir un govern sobirà, els somalis mateixos han creat diverses formes de governança dins del territori de l'antiga república» (2008: 245). L'autor cita altres factors que afavoreixen el sorgiment de Somalilàndia com un «sistema polític estable» que inclou una societat civil activa, la vigència de la llei consuetudinària i el lideratge tradicional de l'economia i la soci-

etat pastoralista. Anomena aquest fenomen «democràcia pastoral», una fusió de pràctiques de governança tradicionals i modernes per restaurar l'ordre, donar seguretat als ciutadans, intercedir en les relacions de poder i establir els drets de propietat.

Matt Berdal (2005: 697) subratlla que hi ha un «procés de desmobilització autogenerat» que desafia els enfocaments internacionals de DDR i RSS: «Els avenços en governança local al llarg de la darrera dècada³, aproximadament, també ajuden a explicar l'èxit sorprenent del desenvolupament i la desmobilització dels excombatents a Somàlia des del 1994; és sorprenent perquè va tenir lloc en absència d'un govern central, perquè no anaven acompanyats d'una reforma del sector de la seguretat ni d'una reconciliació nacional i perquè no rebien assistència d'actors externs.» El cas de Somàlia convida la comunitat internacional a observar no només l'esfondrament del govern o els problemes de desenvolupaments per la situació crònica, sinó també el fracàs de les intervencions militars i de cooperació, i analitzar de més a prop què sobreviu i com sobreviu.

Mark Bradbury, en escriure sobre Somalilàndia (2008), fa una crida a «augmentar la creativitat diplomàtica» i a «acceptar internacionalment les formulacions alternatives de la governança de l'estat». Aquests tipus d'alternatives també els pren en consideració Alex de Waal (2009) en el seu argument crític amb les institucions liberals, que estudia contextos en què les «afinitats socials i les xarxes de patrocini» poden conservar més influència i en els quals el «mercado patrimonial» és el mecanisme organitzador, ja que la influència es negocia i es comercia de diferents maneres amb actors interns i externs. Aquestes anàlisis d'alternatives tenen una aplicació més general i cal prendre-se-les més seriosament en les estructures internacionals de les missions, els recursos i els esforços.

L'afganització del desenvolupament com a construcció de la pau

Els casos excepcionals de l'Iraq i l'Afganistan estan generant canvis en la concepció i l'aplicació pràctica de la construcció de la pau i la construcció de l'estat, i plantegen reptes i dilemes rellevants sobre el paper del desenvolupament internacional. Es planteja un model de desenvolupament basat en el contracte social d'acord amb el qual els estats ofereixen els serveis fonamentals (tenint en compte que actualment es defineix la seguretat com un servei, juntament amb la sanitat, l'educació, el sanejament o l'estat de dret) al seu poble a través d'un govern i una administració operatius. L'altra cara del contracte és que la població ha de poder obligar els seus governs i líders a retre comptes, i que les persones han de poder participar com a ciutadans en l'estat en situació de postconflicte. Aquest esquema requereix que es reforcin les organitzacions de la societat civil i les relacions entre l'estat i la societat civil, així com la supervisió dels civils sobre els processos i les institucions governamentals.

El que els crítics denominen «pau liberal», encarnat en les operacions de pau d'aquest segle en tot un ventall de contextos, va ser transformat per la invasió de l'Iraq pels Estats Units, que va suscitar una àmplia oposició (també a Occident). La invasió de l'Iraq va fer que es redefinís el cas de l'Afganistan com una situació d'insurgència similar a la iraquiana, mentre que, de fet, en aquest país la intervenció militar inicial del 2001 tenia el suport del Consell de Seguretat de les Nacions Unides i de molts estats membres de les Nacions Unides després dels atacs de l'11-S a Nova York. La bona voluntat internacional es va malgastar a l'Iraq, en detriment de qualsevol argument futur a favor d'una intervenció humanitària o de la responsabilitat de protegir en situacions en què hi ha una amenaça de genocidi o proves de violacions a gran escala dels drets humans (Williams 2006; Sisk 2008).

La relació entre el desenvolupament, la presència militar i la diplomàcia ha canviat al llarg de la darrera dècada⁴. Les respostes internacionals davant el conflicte a l'Iraq i l'Afganistan han transformat significativament el context d'acció. Un canvi revelador ha estat l'establiment d'equips provincials de reconstrucció (EPR): uns equips multidisciplinaris civils-militars que operen en zones molt insegures de l'Afganistan en tasques i projectes relacionats en matèria de seguretat, governança i desenvolupament. Entraren en funcionament l'any 2002 i actualment hi ha 23 equips gestionats per la Coalició i per la ISAF. En particular, els actors humanitaris no acullen amb beneplàcit l'*ethos* i l'estructura civils-militars dels EPR, que els fan reviu el malestar pel «nou humanitarisme» que hem mencionat en el capítol 4. Consideren que els EPR redueixen l'espai humanitari en guerres sense línia de front, que posen en perill els principis humanitaris de la imparcialitat i la neutralitat i que violen directius i codis de conducta consolidats en matèria d'assistència humanitària –com els elaborats per la Creu Roja i l'Oficina de Coordinació d'Afers Humanitaris de les Nacions Unides (Gordon 2010; Runge 2009).

Un altre canvi a l'Afganistan i l'Iraq radica en les tàctiques i les operacions de contrainsurgència, que van més enllà de l'enfocament integrat que inclou organitzacions militars, diplomàtiques i de desenvolupament i que hem destacat en el capítol 4. Les campanyes orientades a guanyar-se les simpaties de la població, com la iniciativa «Hearts and minds», no es poden equiparar a projectes i enfocaments de desenvolupament, ni les iniciatives de desenvolupament es poden protegir a si mateixes amb banderes i emblemes; els segrestos i atacs periòdics contra els cooperants i el bombardeig del quarter general de les Nacions Unides a Bagdad l'any 2003 són recordatoris brutals de l'esfondrament de qualsevol frontera entre la guerra i el desenvolupament. Com assenyala Howell (2006: 129-130),

[el] personal militar s'ha apropiat el llenguatge del desenvolupament, la societat civil i els drets per tal de diluir el seu militarisme i guanyar suport local. Aquesta estratègia per guanyar-se les simpaties de la població ha

adoptat diverses formes, com donar caramels als nens pel carrer, distribuir octavetes que fan un retrat negatiu de l'enemic, construir escoles, hospitals i pous, i proporcionar ajuda alimentària.

Howell (2006: 131) proposa a les ONG humanitàries i de desenvolupament que esdevinguin apàtrides i, d'aquesta manera, «exerceixin més control sobre la construcció de les seves identitats». Malgrat tot, actualment els interessos humanitaris i del desenvolupament constitueixen una potència i una indústria mundials de ple dret, de manera que no les hauríem de veure com a víctimes de les circumstàncies en les lluites pels significats i l'acció en matèria de conflicte i desenvolupament; hi ha diners a mobilitzar a través de programes relacionats amb conflicte, com indiquen Beall *et al.* (2006). Durant l'any 2008, els fluxos de cooperació a 43 països considerats fràgils o afectats per conflictes assoliren un total de 33.200 milions de dòlars, prop del 30% de l'AOD; més del 50% d'aquesta xifra s'assignà a sis països (en ordre descendent: l'Afganistan, Etiòpia, l'Iraq, Cisjordània i Gaza, el Sudan i Uganda). La despesa en activitats de seguretat relacionades amb l'AOD ascendí des de 974 milions de dòlars l'any 2007 fins a 1.500 milions de dòlars el 2008 –dedicats principalment a la construcció de la pau i la prevenció i resolució de conflictes (CAD OCDE 2010a).⁵

A més, no tots els soldats responen als estereotips; malgrat que la contrainsurgència forma part, sens dubte, del paisatge afganès i els soldats hi són per establir i securitzar el territori i per enfrontar-se als talibans, també efectuen tasques que van més enllà de les seves funcions convencionals. La transfusió civil-militar flueix en tots dos sentits. Les implicacions i l'impacte dels creixents contactes i atribucions civils dels soldats plantegen una qüestió que demana més reflexió. També s'ha criticat les forces de manteniment de la pau per mancances en la protecció que brinden i per abús d'autoritat. També cal abordar aquestes crítiques i posar-les en el context de la llarga història de les forces de manteniment de la pau, al llarg de la qual molts pobles les han considerat l'única resposta real del món exterior als seus problemes –i quan no han aparegut,

com en el destacat cas de Rwanda, no se n'ha passat per alt l'absència. Cal introduir més tons de gris en els debats sobre les interaccions entre els diferents actors sobre el terreny.

Aquesta afganització de les respostes internacionals s'està començant a manifestar en les organitzacions internacionals i bilaterals. El personal que ha servit a l'Afganistan, i que potser hi ha aconseguit un ascens, és assignat a altres càrrecs regionals o mundials relatius a la cooperació i la resposta a conflictes d'altres zones del món. En els seus nous càrrecs hi afronten reptes diferents (entre d'altres, culturals) que es poden convertir en excuses per a la inacció o per a una aplicació inapropiada de les lliçons afganeses; per evitar-ho cal entendre i analitzar aquests nous reptes amb una certa humilitat. Actualment hi ha un consens en la idea que «conflicte i fragilitat» –com a terme universal per denominar una miriada de situacions de conflicte i postconflicte des de l'Azerbaidjan fins a Zimbabwe (passant per l'Afganistan, l'Iraq i el Sudan)– ha de passar pel filtre d'un procés rigorós d'anàlisi i comprensió si es vol que informi les polítiques i els programes en contextos molt diferents.

La qualitat de la pau⁶

És una mica paradoxal que el terme «construcció de la pau» hagi esdevingut una consigna política per guiar les intervencions internacionals, especialment si tenim en compte els seus orígens alternatius (n'hi hauria que dirien «principals») com a concepte de base entrelligat amb la resolució de conflictes. La resolució de conflictes té l'objectiu d'evitar, finalitzar i transformar el conflicte violent. El seu objectiu immediat consisteix a posar fi a les hostilitats si han esclatat o a evitar que una disputa augmenti fins a un punt en què esclatin les hostilitats i es generalitzin la violència i les morts. L'objectiu subjacent de la *resolució* de conflictes consisteix a abordar les causes *profundes* del conflicte, com la discriminació contra

les minories, i instaurar un entorn que posi les bases de la pau per garantir que la violència ni ocorri ni es repeteixi. L'estructura institucional i les normes relatives al conflicte internacional es remunten a la fundació de les Nacions Unides l'any 1945 i, sobretot, al capítol VI de la Carta de les Nacions Unides, amb una atenció especial a la «resolució pacífica de disputes». L'article 33 exposa tot el ventall d'accions previstes, que inclou la negociació, la investigació, la mediació, la conciliació, l'arbitratge, el procediment judicial, el recurs a agències o mecanismes regionals, o altres mètodes de la seva elecció. També inclou els «bons oficis» (diplomàcia) del secretari general de les Nacions Unides o dels seus enviats. Segons «Una agenda per la pau» (Boutros-Ghali 1992), els esforços de pacificació poden ser preventius o *preventius*, de manera que s'anticipen al conflicte abans que esclati: és a dir, una diplomàcia preventiva. Aquest èmfasi en la resolució té uns fonaments molt sòlids en les organitzacions de pau religioses, culturals i civils que han promogut la construcció de la pau des de baix, amb una llarga història.

N'hi ha que sostenen que la resolució de conflictes és una tasca diferent que ha de romandre lliure d'estructures de desenvolupament i de tecnocràcia. Simon Fisher i Lada Zimina (2009) distingeixen entre la construcció de la pau «tècnica» i la «transformadora» –la primera és el domini de la «indústria de la pau» (inclosa l'expertesa desenvolupada en les institucions analitzades en el capítol 4) i la segona està impulsada pels moviments socials– i defensen la transformació dels conflictes com a objectiu de la construcció de la pau i com a factor clau que determina la qualitat de la pau que es persegueix.

Kenneth Bush (el defensor de l'AIPC, esmentat en el capítol 3) considera que el component autòcton de la construcció de la pau és el tret definitori de la qualitat de la pau:

Convé subratllar que la construcció de la pau no té a veure amb la imposició de «solucions», sinó amb la creació d'oportunitats i amb la creació d'espais polítics, econòmics i socials dins dels quals els actors autòctons

es puguin identificar, desenvolupar i emprar els recursos necessaris per construir una societat pacífica, pròspera i justa. La construcció de la pau és un procés doble que exigeix tant la desconstrucció de les estructures de violència com la construcció de les estructures de pau. (Bush 1998: 33.)

Els activistes i els grups també poden considerar que la construcció de la pau «de baix a dalt» és una manera d'obligar els donants, els governs de països en situació de postconflicte i les organitzacions regionals i internacionals a retre comptes quan la construcció de la pau passa de la retòrica a la pràctica. El fet que el DFID s'adherís a la «pau positiva», per exemple, mereix d'una anàlisi més detallada. Com es tradueix a la pràctica? Els governs són els únics agents capaços (o els més capaços) de propiciar i fer possible un veritable canvi positiu?

A la llum de les «alternatives de governança» que hem analitzat anteriorment, i de la qüestió de qui és el beneficiari de la seguretat que proveïm, sorgeix la qüestió òbvia de la rendició de comptes. El concepte del contracte social entre el govern i el ciutadà, l'estat i la societat, té una importància cabdal en el nexa construcció de l'estat / construcció de la pau que predomina arreu del món. Es posa molt d'èmfasi en la capacitat de la gent d'exigir drets i serveis dels seus governs i en la idea que disposi dels mitjans per assegurar que els seus líders retin comptes. Aquesta prioritització de la governança de les elits, al centre de l'estat en la provisió de serveis, és, segons Richmond (2008a; 2008b), una «pau virtual», però en realitat no és una pau, en absolut. Richmond i Franks (2009: 86) consideren que l'èxit en termes de pau s'ha de definir com una «situació que se sosté per si mateixa». Per aconseguir-ho, cal que la rendició de comptes no només s'apliqui a la governança nacional, sinó també a la governança i la legitimitat internacionals: que els que hi intervinguin retin comptes davant la població en nom de la qual diuen que actuen. Això també afecta la qualitat de la pau.

Conclusions

La utilització de l'ajuda al desenvolupament com a instrument de política exterior per assolir objectius polítics i/o militars de seguretat, més enllà de qualsevol motiu altruista o moral explícit o implícit, no és nou. El que sí que és nou és l'alineament de l'ajuda amb conceptes canviants de la seguretat en les complexes guerres contemporànies, i en el marc de complexes respostes internacionals que han professionalitzat i tecnocratitzat cada vegada més la naturalesa i els resultats de l'ajuda al desenvolupament en països en guerra. En certa manera, la institucionalització de l'ajuda relacionada amb els conflictes l'ha feta més mòbil i flexible en el seu marc temporal i el seu desplegament en situacions de violència continuada o postconflicte (ja no s'espera entre bastidors, sinó que treballa en la «transició» des de l'assistència d'emergència i orientada a una «recuperació ràpida»). No obstant això, els crítics assenyalen que cal entendre la població, la societat i les institucions locals, i implicar-les, amb l'objectiu de plantejar formes alternatives de governança que vagin més enllà de l'estat (i en més profunditat) a la recerca de l'estabilitat i la pau, i de promoure un debat més obert sobre la política de la cooperació i la seguretat.

La normativa i els paràmetres de les polítiques internacionals de resposta als conflictes duradors al sud global evolucionen en la direcció dels discursos recents de construcció de l'estat, construcció de la pau i contrainsurgència. Això representa que la cooperació, com a recurs i com a objectiu normatiu de ple dret, actualment està subjecta als diferents objectius dominants de la intervenció (l'estabilització, la lluita antiterrorista, la lluita contra el crim organitzat i les iniciatives per evitar les migracions), la qual cosa podria comprometre els fonaments morals i les justificacions de la cooperació en si.

Tanmateix, es podria sostenir que els dilemes de les polítiques i els programes d'ajuda en zones de conflicte reproduïxen el dilema més general de quina és la millor manera de respondre als conflictes actuals.

En les intervencions internacionals, quins resultats són realistes i probablement acceptables per uns contribuents d'arreu del món que són més cíncics? Com es pot oferir una assistència que funcioni, encara que no encaixi amb els models que es promouen? En la relació entre el conflicte i el desenvolupament, com es pot prioritzar la transformació del conflicte en detriment de la gestió del conflicte o l'enfocament de «no fer mal»? De fet, hauríem de donar a la transformació un paper prioritari en aquesta relació?

En tot cas, acusar totes les intervencions de formar part d'algun tipus de projecte imperial neoliberal simplifica excessivament les causes, els factors i l'impacte del conflicte en moltes regions, així com els reptes que planteja reduir la violència i promoure alguna mena de pau, ja sigui negativa o positiva. Les crítiques estructurals resisteixen i mantenen part de la seva validesa pel que fa a l'ambició i els fracassos de les operacions de pau a finals del segle XX, però, per la naturalesa càustica d'aquestes crítiques, és possible que amb freqüència exagerin fins a quin punt aquests problemes deriven cap al neoimperialisme o alguna forma de conspiració neoliberal. En lloc d'entendre i abordar les mancances o d'estudiar les intencions de les iniciatives internacionals en situacions de conflicte, la qüestió de l'extralimitació del desenvolupament senzillament s'ha abandonat, sense oferir o estudiar cap alternativa factible.

La guerra asimètrica⁷ forma part d'aquest panorama complex; també el nivell creixent de militància i terrorisme com a forma de violència, així com l'acció antiterrorista per evitar-lo i combatre'l; però també en formen part els governs corruptes i una indústria de la cooperació caracteritzada tant per la proliferació d'ONG internacionals que arriben a zones de desastre com per la tecnocràcia de les Nacions Unides. Segueix essent un món imperfecte. Potser s'ha atribuït al desenvolupament el paper de ser la «serventa intel·lectual» de l'*statu quo* i el baluard de les ànsies d'aventura neoliberals en els conflictes internacionals, però, malgrat tot, les idees i els programes que hem analitzat revelen també una agenda de canvi radical, que no accepta la concepció del conflicte com una cosa inherent

i que, per contra, intenta transformar les causes i l'evolució dels conflictes en molts aspectes diferents. S'han comès molts errors i el veritable problema pot raure en l'intent de fer que aquesta agenda de prevenció de conflictes i construcció de la pau s'extralimiti mitjançant polítiques i programes de desenvolupament, però això no vol dir necessàriament que calgui abandonar l'objectiu.

Els debats i les qüestions que aquest llibre ha identificat com l'«agenda del conflicte i el desenvolupament» assenyalen diverses vies d'acció potencials, com suspendre l'ajuda i realinear els pressupostos nacionals en conseqüència, redimensionar a la baixa les ambicions de totes les iniciatives internacionals, i permetre a la societat civil d'arreu del món d'agafar un paper més de lideratge en les qüestions de pau i desenvolupament. La naturalesa d'aquest debat és important, perquè cal reconsiderar el paper del desenvolupament en situacions de conflicte i trobar alternatives per superar les tendències polaritzadores dels debats actuals –si volem que la resposta al conflicte internacional segueixi essent motiu de preocupació a escala mundial. Per fer-ho, serà necessària una mica d'humilitat, tant entre els acadèmics com entre els professionals, per aprendre de l'experiència de la post Guerra Freda i reconsiderar les principals qüestions. Quins objectius, recursos i resultats internacionals és factible esperar i perseguir? I quina és la millor manera d'ajudar els governs i les societats dels països en situació de conflicte a configurar les seves visions i iniciatives pròpies a favor de la pau i el desenvolupament?

NOTES

1. Tots aquests cavalls del rei / i tots aquests homes del rei / no han estat capaços / de reconstruir-lo.
2. ICG (2006); Nacions Unides (2006a); Nacions Unides (2006b).
3. Probablement 1995-2005 [n. de l'ed.]
4. 2000-2010, n de l'ed.

5. Es tracta de xifres d'ajuda dels 79 estats membres del CAD de l'OCDE.
6. Aquest terme apareix a Richmond i MacGinty (2007).
7. El terme «guerra asimètrica» fa referència a la disparitat entre els protagonistes més febles i els més forts, per la qual el bàndol que és percebut com a més dèbil en termes de capacitat convencional i recursos militars aborda la guerra amb tàctiques diferents (sovint indirectes) que solen implicar i afectar els civils. En conseqüència, és possible que l'actor més feble en realitat tingui més poder o assoleixi victòries davant de la fortalesa militar aparentment superior de l'adversari. Aquestes tàctiques de guerra asimètrica sovint estan vinculades amb la guerra de guerrilles i la insurgència, així com amb les tàctiques de contrainsurgència desenvolupades per forces més convencionals per respondre-hi. Més recentment hi ha hagut debats sobre en quin grau el terrorisme ha esdevingut una forma influent de guerra asimètrica. Vegeu Mack (1975) i Stepanova (2008).

Acrònims

ACAL	armes curtes i armes lleugeres
ACCORD	African Centre for the Constructive Resolution of Disputes (Centre Africà per a la Resolució Constructiva de Disputes)
ACORD	Agency for Cooperation and Research in Development (Agència per a la Cooperació i la Recerca sobre Desenvolupament)
AEC	avaluació estratègica del conflicte
AES	abús i explotació sexuals
AHM	assistència humanitària mundial
AIPC	avaluació de l'impacte en la pau i el conflicte
AOD	ajuda oficial al desenvolupament
ALNAP	Active Learning Network for Accountability and Performance in Humanitarian Assistance (Xarxa d'Aprenentatge Actiu per a la Responsabilitat i l'Eficàcia en l'Assistència Humanitària)
AMISOM	Missió de la Unió Africana a Somàlia
BM	Banc Mundial
CAD	(de l'OCDE) Comitè d'Assistència al Desenvolupament (de l'Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmics)
CHASE	Conflict, Humanitarian and Security Department (Departament de Conflictes, Afers Humanitaris i Seguretat) del DFID
CHD	Centre for Humanitarian Dialogue (Centre per al Diàleg Humà)
CICR	Comitè Internacional de la Creu Roja

CSCW	Centre for the Study of Civil War at PRIO (Centre per a l'Estudi de la Guerra Civil, al PRIO)
DDR	desarmament, desmobilització i reintegració
DFID	UK Department for International Development (Departament [Ministerial] de Desenvolupament Internacional del Regne Unit)
DI	desplaçats interns
DOMP	Departament d'Operacions de Manteniment de la Pau de les Nacions Unides
ECOWAS	Comunitat Econòmica dels Estats de l'Àfrica Occidental
FCO	Foreign and Commonwealth Office (Oficina d'Afers Exteriors i de la Commonwealth)
FEWER	Forum on Early Warning and Early Response (Fòrum sobre l'Alerta Precoç i la Resposta Ràpida)
G8	Grup de 8 (el Canadà, França, Alemanya, Itàlia, el Japó, Rússia, el Regne Unit i els Estats Units)
GPI	índex de pau mundial
GTZ/BMZ	Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit/Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung (Associació per a la Cooperació Tècnica, dependent del Ministeri Federal de Cooperació i Desenvolupament Econòmics d'Alemanya)
HSRP	Human Security Research Project (Projecte de Recerca sobre la Seguretat Humana)
IANSA	International Action Network on Small Arms (Xarxa d'Acció Internacional sobre les Armes Curtes)
ICG	International Crisis Group (Grup Internacional de Crisi)
IDMC	Internal Displacement Monitoring Centre (Centre de Supervisió dels Desplaçats Interns)
IDRC	International Development Research Centre (Centre de Recerca per al Desenvolupament Internacional)

INCAF	International Network on Conflict and Fragility (Xarxa Internacional sobre el Conflicte i la Fragilitat, al CAD de l'OCDE)
ISAF	Força Internacional d'Assistència per a la Seguretat a l'Afganistan
MD	Ministeri de Defensa
NU	Nacions Unides
OAP	Organització per a l'Alliberament de Palestina
OCAH	Oficina per a la Coordinació dels Afers Humanitaris de les Nacions Unides
ODM	objectius de desenvolupament del mil·lenni
ODI	Overseas Development Institute
OIT	Organització Internacional del Treball
ONG	organització no governamental
ONGI	organització no governamental internacional
OSC	organització de la societat civil
OTAN	Organització del Tractat de l'Atlàntic Nord
PMD	país menys desenvolupat
RNB	renda nacional bruta
PNUD	Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament
PPME	país pobre molt endeutat
PRIO	Peace Research Institute Oslo (Institut de Recerca per la Pau, Oslo, Noruega)
R2P	responsabilitat de protegir
RCS	resolució del Consell de Seguretat de les Nacions Unides
RDC	República Democràtica del Congo
RESG	representant especial del secretari general de les Nacions Unides
RRII	relacions internacionals
RSS	reforma del sector de la seguretat

RVA	reducció de la violència armada
SIPRI	Stockholm International Peace Research Institute (Institut Internacional de Recerca per la Pau, Estocolm, Suècia)
SIU	Styrelsen för Internationellt Utvecklingssamarbete (Agència Sueca per al Desenvolupament Internacional)
UA	Unió Africana
UCDP	Uppsala Conflict Data Project (Projecte de Dades sobre Conflictes, Uppsala)
UNAMID	Operació Híbrida de la Unió Africana i les Nacions Unides a Darfur
UNIFEM	Fons de Desenvolupament de les Nacions Unides per a les Dones
UNTANET	Administració de Transició de les Nacions Unides al Timor Oriental
USAID	Agència dels Estats Units per al Desenvolupament Econòmic
VSG	violència sexual i de gènere
WANEP	West Africa Network for Peacebuilding (Xarxa d'Àfrica Occidental per a la Construcció de la Pau)
WIPNET	Women in Peacebuilding Programme (Programa per les Dones en la Construcció de la Pau)

Bibliografia

- AALL, P. «Non-Governmental Organisations and Conflict Prevention: Roles, Capabilities, Limitations». A: D. Carment i A. Schnabel (eds.), *Conflict Prevention: from Rhetoric to Reality*. Boston: Lexington Books, 2004.
- ABIRAFEH, L. *Gender and International Aid in Afghanistan: the Politics and Effects of Intervention*. Jefferson i Londres: McFarland and Company, 2009.
- ADAMS, M. i BRADBURY, M. «Conflict and Development: Organisational Adaptation in Conflict Situations», *Oxfam Working Paper*, Oxfam UK and Ireland amb ACORD, Responding to Conflict (RTC) i la Universitat de Birmingham, 1995.
- AGERBAK, L. «Breaking the Cycle of Violence: Doing Development in Situations of Conflict». A: *Development in Practice* 1 (3): 151-158, 1992.
- AL-ALI, N. i PRATT, N. *What Kind of Liberation? Women and the Occupation of Iraq*. Berkeley: University of California Press, 2009.
- ALLEN, E., *et al.* «Against Sociobiology». A: A. L. Kaplan (ed.), *The Sociobiology Debate: Readings on Ethical and Scientific Issues*. Nova York: Harper and Row Publishers, 1978.
- ALNAP. «The State of Humanitarian Assistance: Assessing Performance and Progress». Estudi pilot, Londres: ALNAP (ODI), 2010.
- Amnistia Internacional. «Liberia: a Flawed Process Discriminates against Women and Girls». AFR 34/ 004/ 2008, Londres: Amnistia Internacional, 2008. <http://www.amnesty.org/en/library/asset/AFR34/004/2008/en/c075ab0f-00cf-11dd-a9d5-b31ac3ea5bcc/afr340042008eng> (consultat el 19 de desembre de 2010, actualment inactiu).
- ANDERSON, B. *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*. Segona edició revisada, Londres: Verso, 1991 (1983).
- ANDERSON, M. *Do No Harm: How Aid Can Support Peace –or War*. Boulder i Londres: Lynne Rienner, 1999.
- ATWOOD, D. i TANNER, F. «The UN Peacebuilding Commission and International Geneva». A: *Disarmament Forum* 2: 22-36, 2007.

AYOUB, M. «State Making, State Breaking, and State Failure». A: C. Crocker, F. O. Hampson i P. Aall (eds.), *Turbulent Peace*. Washington: USIP Press, 2001.

Banc Mundial. *Breaking the Conflict Trap: Civil War and Development Policy*. Oxford: Banc Mundial i Oxford University Press, 2003.

– «Timor-Leste's Youth in Crisis: Situation Analysis and Policy Options». Washington: Banc Mundial, 2007. <http://siteresources.world-bank.org/INTTIMORLESTE/Resources/youngincrisienglish.pdf> (consultat el 6 de desembre de 2010; actualment inactiu)

– «Violence in the City: Understanding and Supporting Community Responses to Urban Violence». Washington: Departament de Desenvolupament Social, Equip de Conflicte, Crim i Violència, Banc Mundial, 2010.

BANNON, I. i CORREIA, M. (eds.). *The Other Half of Gender: Men's Issues in Development*. Washington: Banc Mundial, 2006.

BARASH, D. P. i WEBEL, C. (2009) *Peace and Conflict Studies*, segona edició, Sage, Londres.

BARBOLET, A.; GOLDWYN, R. H.; GROENEWALD; i SHERRIFF, A. «The Utility and Dilemmas of Conflict Sensitivity» A: D. Bloomfield, M. Fischer i B. Schmelzle (eds.), *New Trends in Peace and Conflict Impact Assessment (PCIA)*. Berlín: Berghof Handbook Dialogue Series núm. 4, Berghof Research Centre for Constructive Conflict Management, p. 2-17, 2005. http://www.berghof-foundation.org/fileadmin/redaktion/Publications/Handbook/Dialogue_Chapters/dialogue4_barbolet_etal.pdf (consultat el 14 d'octubre de 2010).

BARNETT, J. «Peace and Development: Towards a New Synthesis». A: *Journal of Peace Research* 45 (1): 75-89, 2008.

BEALL, J.; GOODFELLOW, T.; i PUTZEL, J. «The Discourse of Terrorism, Security and Development». A: *Journal of International Development* 18 (1): 51-67, 2006.

Bellamy, A. J. (2009) *A Responsibility to Protect: the Global Effort to End Mass Atrocities*, Polity Press, Cambridge.

BERDAL, M. «Beyond Greed and Grievance –and Not Too Soon...». Revisió bibliogràfica, *Review of International Studies* 31 (4): 687-698, 2005.

BERDAL, M. i MALONE, D. M. (eds.) *Greed and Grievance: Economic Agendas in Civil Wars*. Boulder: Lynne Rienner, 2000.

BOOTH, K. (ed.) *Critical Security Studies and World Politics*. Boulder: Lynne Rienner, 2004.

BOSERUP, E. *Woman's Role in Economic Development*. Londres: Earthscan, 1970 (1989).

BOULDING, E. *Cultures of Peace: the Hidden Side of History*. Syracuse: Syracuse University Press, 2000.

BOUTROS-GHALI, B. «An Agenda for Peace: Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peacekeeping». Informe del secretari general, Nova York: Nacions Unides, 1992.

– «An Agenda for Development». Informe del secretari general, Nova York: Nacions Unides, 1995.

BRADBURY, M. *Becoming Somaliland*. Oxford: James Currey, 2008.

BROWN, M. E. «Ethnic and Internal Conflicts: Causes and Implications». A: C. Crocker et al. (eds.), *Turbulent Peace: the Challenges of Managing International Conflict*. Washington: United States Institute of Peace, p. 209-226, 2001 (2005).

BROWNMILLER, S. *Against Our Will: Men, Women and Rape*. Nova York: Bantam, 1976.

BUHAUG, H.; GLEDITSCH, N. P.; i THEISEN, O. M. (2008) «Implications of Climate Change for Armed Conflict». Informe, Oslo i Washington: PRIO i Banc Mundial. http://siteresources.worldbank.org/INTRANETSOCIALDEVELOPMENT/Resources/SDCCWorkingPaper_Conflict.pdf (consultat el 13 d'octubre de 2010).

BURGUIERES, M. «Feminist Approaches to Peace: Another Step for Peace Studies». A: *Millennium* 19 (1): 1-18, 1990.

BUSH, K. «A Measure of Peace: Peace and Conflict Impact Assessment (PCIA) of Development Projects in Conflict Zones». A: *Working Paper*, núm. 1. Ottawa, Canadà: Evaluation Unit, International Development Research Centre, 1998.

– «PCIA Five Years On: the Commodification of an Idea». A: A. Austin, M. Fischer i O. Wils (eds.), *Peace and Conflict Impact Assessment. Critical Views on Theory and Practice*, Berghof Handbook Dialogue Series, núm. 1. Berlín: Berghof Research Centre for Constructive Conflict Management, p. 37-51, 2003. http://www.berghof-handbook.net/documents/publications/dialogue1_pcia_complete.pdf (consultat el 4 de desembre de 2010).

BUZAN, B. i HANSEN, L. (eds.) *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

BYRNE, B. «Gender, Conflict and Development, Volume 1: Overview». A: BRIDGE Report (*Briefings on Development and Gender*), núm. 34. Sussex: Institute of Development Studies, 1995.

CAD OCDE. «Conflict, Peace and Development Cooperation on the Threshold of the Twenty-First Century». París: CAD Development Cooperation Guideline Series, OCDE, 1998.

– «The DAC Guidelines: Helping to Prevent Violent Conflict». Inclou l'informe original de 1997, titulat «Conflict, Peace and Development Cooperation on the Threshold of the Twenty-First Century», París: OCDE, 2001. <http://www.oecd.org/dataoecd/15/54/1886146.pdf> (consultat el 6 de desembre de 2010, actualment inactiu).

– «Security System Reform and Governance». París: DAC Guidelines and Reference Series, OCDE, 2004. <http://www.oecd.org/dataoecd/8/39/31785288.pdf> (consultat el 10 de març de 2011, actualment inactiu).

– «Principles for Good International Engagement in Fragile States and Situations». París: OCDE, 2007.

– «Concepts and Dilemmas of State Building in Fragile Situations: from Fragility to Resilience». Document de debat del CAD de l'OCDE, separata del *Journal on Development* de l'OCDE, núm. 9 (3): 5-79 (a càrrec de B. Jones, R. Chandran, E. Cousens, J. Slotin i J. Sherman), París: OCDE, 2008.

– «Official development assistance over fifty years». París: OCDE, 2009a, http://www.oecd.org/document/41/0,3343,en_2649_34447_46195625_1_1_1_1,00.html (consultat el 2 de novembre de 2010, actualment inactiu).

– «Ensuring Fragile States Are Not Left Behind». Informe resum, París: Xarxa Internacional sobre el Conflicte i la Fragilitat, OCDE, 2010a.

– «Development aid rose in 2009 and most donors will meet 2010 targets». París: OCDE, 2010b.

http://www.oecd.org/document/11/0,3343,en_2649_34447_44981579_1_1_1_1,00.html (consultat el 2 de novembre de 2010, actualment inactiu).

CALHOUN, C. *Nations Matter: Culture, History and the Cosmopolitan Dream*. Abingdon: Routledge, 2007.

Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflict. «Preventing Deadly Conflict, Final Report». Nova York: Carnegie Corporation, 1997. http://books.google.fr/books?id=_3_c7OILUBAC&pg=PR2&dq=Preventing+Deadly+Conflict,+Final+Report%E2%80%9D&hl=es&sa=X&ei=ip19VP-lGlvhau6egtAJ&ved=0CC0Q6AEwAg#v=onepage&q=Preventing%20Deadly%20Conflict%2C%20Final%20Report%E2%80%9D&f=false (actualment inactiu).

venting%20Deadly%20Conflict%2C%20Final%20Report%E2%80%9D&f=false (actualment inactiu).

CHANDLER, D. «The Responsibility to Protect: Imposing the Liberal Peace». A: *International Peacekeeping* 11 (1): 59-81, 2004.

– «The Uncritical Critique of Liberal Peace». A: *Review of International Studies*. Cambridge Journals Online, DOI (identificador digital):10.1017/S0260210510000823, 2010. (consultat el 26 d'agost de 2010).

CHAPMAN, N.; DUNCAN, D.; TIMBERMAN, D.; i ABEYGUNAWARDANA, K. «Evaluation of Donor-Supported Activities in Conflict-Sensitive Development and Conflict Prevention and Peacebuilding in Sri Lanka, Main Evaluation Report, testing of OECD DAC pilot guidance for monitoring and evaluation of conflict prevention and peacebuilding». París: OECD, 2009. <http://www.oecd.org/dataoecd/63/50/44138006.pdf> (actualment inactiu)

CHOPRA, J. «Building State Failure in East Timor». A: *Development and Change*, 33 (5): 679-1.000, 2002.

CICR (Comitè Internacional de la Creu Roja). «Women Facing War: ICRC Study on the Impact of Armed Conflict on Women». Ginebra: CICR, 2001. <http://www.alnap.org/resource/9996> (consultat el 27 de juliol de 2010).

COCKBURN, C., i ZARKOV, Z. (eds.) *The Postwar Moment: Militaries, Masculinities and International Peacekeeping*. Londres: Lawrence and Wishart, 2002.

COHN, C. i Enloe, C. «A Conversation with Cynthia Enloe: Feminists Look at Masculinity and Men Who Wage War». A: *Signs* 24 (4): 1187-1207, 2003.

COHN, C.; KINSELLA, H.; i GIBBINGS, S. «Women, Peace and Security: Resolution 1325». A: *International Feminist Journal of Politics* 6 (1): 130-140, 2004.

COLLIER, P. «Economic Causes of Civil Conflict and Their Implications for Policy». A: C. Crocker, F. O. Hampson i P. Aall (eds.), *Turbulent Peace: The Challenges of Managing International Conflict*. Washington: United States Institute of Peace, 2001 (2005).

– «The Conflict Trap». A: *The Bottom Billion: Why the Poorest Countries are Failing and What Can be Done About It*. Oxford: Oxford University Press, cap. 2, p. 17-37, 2008.

COLLIER, P. i HOEFFLER, A. «Greed and Grievance in Civil War». A: *Policy Research Working Paper 2355*. Washington: Banc Mundial, 2000.

CONNELL, R. W. *The Men and the Boys*. Cambridge: Polity Press, 2000.

– «Masculinities, the Reduction of Violence and the Pursuit of Peace». A: C. Cockburn i D. Zarkov (eds.), *The Postwar Moment: Militaries, Masculinities and International Peacekeeping*. Londres: Lawrence and Wishart, 2002.

Consell de Seguretat de les Nacions Unides. Resolució 1272, S/RES/1272. Nova York: 25 d'octubre de 1999.

– Resolució 1325, S/RES/1325 (2000). Nova York: 31 d'octubre de 2000.

– Resolució 1820, S/RES/1820 (2008). Nova York: 19 de juny de 2008 (2008a).

– «Fourth Special Report of the Secretary-General on the United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of Congo». S/2008/728, §47, novembre de 2008 (2008b).

COOPER, N. «Picking out the Pieces of the Liberal Peace». A: *Security Dialogue* 36 (4): 463-478, 2005.

COOPER, R. *The Breaking of Nations: Order and Chaos in the Twenty-First Century*. Nova York: Atlantic Monthly Press, 2003.

CORNWALL, A.; HARRISON, E.; i WHITEHEAD, A. *Feminisms in Development: Contradictions, Contestations and Challenges*. Londres i Nova York: Zed Books, 2007.

COSER, L. *The Functions of Social Conflict*. Nova York: The Free Press, 1956.

CRAMER, C. «Homo Economicus Goes to War: Methodological Individualism, Rational Choice, and the Political Economy of War». A: *World Development* 30 (11): 1845-1864, 2002.

– «Does Inequality Cause Conflict?». A: *Journal of International Development* 15 (4): 397-412, 2003.

– *Civil War Is Not a Stupid Thing: Accounting for Violence in Developing Countries*. Londres: Hurst and Company, 2006.

– «What Price Peace? Working Paper 1: Methodological Challenges of Assessing Cost-Effectiveness of Conflict Prevention». Estudi no publicat encarregat pel DFID, resum, Regne Unit: 2010. <http://www.gsdc.org/docs/open/HD702.pdf> (consultat el 15 de desembre de 2010).

CROCKER, C.; HAMPSON, F. O.; i AALL, P. (eds.) *Turbulent Peace: The Challenges of Managing International Conflict*. Washington: United States Institute of Peace, 2001 (2005).

CURLE, A. *Making Peace*. Londres: Tavistock Publications, 1971.

DAVIES, J. C. «Biological Perspectives on Human Conflict». A: T. R. Gurr (ed.), *Handbook of Political Conflict*. Nova York: The Free Press, p. 19-69, 1980.

DESAI, V. i POTTER, B. (eds.) *The Companion to Development Studies*. Londres: Arnold, 2002.

DE WAAL, A. *Famine Crimes: Politics and the Disaster Relief Industry in Africa*. Londres i Oxford: African Rights i James Currey, 1997.

– «Mission without End? Peacekeeping in the African Political Marketplace». A: *International Affairs* 85 (1): 99-113, 2009.

DFID. «Conducting Conflict Assessment: Guidance Notes». Londres: Department for International Development, 2002. <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/> (consultat el 13 d'octubre de 2010) i http://www.ineesite.org/uploads/files/resources/doc_1_Conducting_Conflict_Assessments.pdf (actualment inactiu).

– (2003) «Summary of Evaluation of the Conflict Prevention Pools». Londres: Department for International Development. http://dev-zone.cen.brad.ac.uk/acad/cics/publications/conflictprevention/conclusions/evaluation_summary_%28EV647%29.pdf (consultat el 5 de desembre de 2010; actualment inactiu).

– «Eliminating World Poverty: Building Our Common Future». Llibre blanc del govern, Londres: Department for International Development, 2009. <http://www.caadp.net/pdf/building-our-common-future-print.pdf> (actualment inactiu).

– «Building Peaceful States and Societies: a DFID Practice Paper». Londres: DFID, 2010. <http://www.reliefweb.int/rw/lib.nsf/db900SID/JBRN-83GJC2?OpenDocument> (consultat el 20 de desembre de 2010).

DOLLARD, J.; MILLER, N. E.; DOOB, L. W.; MOWRER, O. H.; i SEARS, R. S. *Frustration and Aggression*. Londres: Routledge, 1988 (1939).

DOMP. «Gender and UN Peacekeeping Operations». Nova York: Departament d'Operacions de Manteniment de la Pau de les Nacions Unides, 2005. http://www.un.org/en/peacekeeping/publications/gender_brochure.pdf (consultat el 10 de juliol de 2010).

– «UN Peacekeeping Factsheet». Nova York: Departament d'Operacions de Manteniment de la Pau de les Nacions Unides, 2010. <http://www.un.org/en/peacekeeping/documents/factsheet.pdf> (consultat el 28 d'octubre de 2010).

- DOYLE, M. W. «Kant, Liberal Legacies and Freedom» (1a part). A: *Philosophy and Public Affairs* 12 (3): 205-235, 1983 (1983a).
- «Kant, Liberal Legacies and Freedom» (2a part). A: *Philosophy and Public Affairs* 12 (4): 323-353, 1983 (1983b).
- «Liberal Internationalism: Peace, War and Democracy». A: *Nobelprize.org*, web oficial del Premi Nobel, 22 de juny 2004. http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/articles/doyle/ (consultat el 10 de novembre de 2010).
- DOYLE, M. W. i SAMBANIS, N. *Making War and Building Peace*. Princeton: Princeton University Press, 2006.
- DUFFIELD, M. *Global Governance and New Wars: the Merging of Development and Security*. Londres: Zed Books, 2001.
- *Development, Security and Unending War*. Cambridge: Polity, 2007.
- DUNNE, T.; KURKI, M.; i SMITH, S. (eds.) *International Relations Theories: Discipline and Diversity*. Oxford: Oxford University Press, 2010, 2a ed.
- EASTERLY, W. *The White Man's Burden*. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- EL JACK, A. «Gender and Armed Conflict: Overview Report». A: BRIDGE (*Briefings on Development and Gender*), Institute of Development Studies, Universitat de Sussex, 2003.
- EL-BUSHRA, J. «Women Building Peace: Sharing Know-How». Informe del seminari, Londres: International Alert, 2003.
- EL-BUSHRA, J. i PIZA-LOPEZ, E. «Development in Conflict: the Gender Dimension». Informe del seminari, Oxford: Oxfam i Agency for Cooperation and Research and Development (ACORD), 1993.
- ELSHTAIN, J. B. *Women and War*. Chicago: University of Chicago Press, 1995, 2a ed.
- ELSON, D. *Male Bias in the Development Process*. Manchester: Manchester University Press, 1991.
- ENLOE, C. (1988) *Does Khaki Become You? The Militarization of Women's Lives*. Londres: Pandora Press, 1998, 2a ed.
- *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*. Londres: Pandora, 1989.

- «Demilitarization of More of the Same? Feminist Questions to Ask in the Postwar Moment». A: C. Cockburn i D. Zarkov (eds.), *The Postwar Moment: Militarities, Masculinities and International Peacekeeping*. Londres: Lawrence and Wishart, 2002.
- *Globalization and Militarism: Feminists Make the Link*. Maryland: Rowan and Littlefield, 2007.
- EVANS, G. *The Responsibility to Protect: Ending Mass Atrocity Crimes Once and for All*. Washington: Brookings Institution Press, 2008.
- FEARON, J. i LAITIN, D. «Ethnicity, Insurgency and Civil War». A: *American Political Science Review* 97 (1): 75-90, 2003.
- FISHER, S. (ed.) *Working with Conflict: Skills and Strategies for Action*. Londres: Zed Books, 2000.
- FISHER, S. i ZIMINA, L. «Just Wasting Our Time? Provocative Thoughts for Peacebuilders». A: B. Schmelzle i M. Fischer (eds.), *Peacebuilding at a Crossroads? Dilemmas and Paths for Another Generation*, Berghof Handbook Dialogue Series, núm. 7. Berlín: Berghof Research Centre for Constructive Conflict Management, p. 11-35, 2009.
- FOX, F. «New Humanitarianism: Does It Provide a Moral Banner for the Twenty-First Century?». A: *Disasters* 24 (4): 275-289, 2001.
- Fund for Peace i Foreign Policy. *Failed States Index*. Washington. <http://www.foreignpolicy.com/failedstates> (consultat el 20 d'octubre de 2010).
- GALTUNG, J. «Violence, Peace and Peace Research». A: *Journal of Peace Research* 6 (3): 167-191, 1969.
- «Twenty-Five Years of Peace Research: Ten Challenges and Some Responses». A: *Journal of Peace Research* 22 (2): 141-158, 1985.
- «Cultural Violence». A: *Journal of Peace Research* 23 (3): 291-305, 1990.
- GELLNER, E. *Nations and Nationalism*. Oxford: Basil Blackwell, 1983.
- GHA. «GHA Report 2010». Well, Somerset: Global Humanitarian Assistance, Development Initiatives, 2010, http://www.globalhumanitarianassistance.org/wp-content/uploads/2010/07/GHA_Report8.pdf (consultat el 2 de novembre de 2010).
- GLEDITSCH, N. P. «Armed Conflict and the Environment: a Critique of the Literature». A: *Journal of Peace Research* 35 (3): 381-400, 1998.

GLENNIE, J. *The Trouble with Aid: Why Less Would Mean More for Africa*. Londres: Zed Books, 2008.

Global Witness. «A Rough Trade: the Role of Governments and Companies in the Angolan Conflict». Informe de recerca, Londres: Global Witness Ltd, 1998.

GOODHAND, J. «Violent Conflict, Poverty and Chronic Poverty». Regne Unit: CPRC Working Paper 6, Chronic Poverty Research Centre, 2001. <http://www.chronicpoverty.org/publications/details/violent-conflict-poverty-and-chronic-poverty/ss> (consultat el 18 d'octubre de 2010).

– «Enduring Disorder and Persistent Poverty: a Review of the Linkages between War and Chronic Poverty». A: *World Development*, 31 (3): 629-646, 2003.

GORDON, S. «The United Kingdom's Stabilisation Model and Afghanistan: the Impact on Humanitarian Actors». A: *Disasters* 34 (3): 368-387, 2010.

GOUREVITCH, P. «Alms Dealers: Can You Provide Humanitarian Aid without Facilitating Conflicts? ». A: *New Yorker*, 11 d'octubre de 2010.

GPI «Peace: Its Causes and Economic Value». Article de debat, Sydney: Global Peace Index, Institute for Economics and Peace, 2009.

– «Global Peace Index 2010». Sydney: Institute for Economics and Peace, 2010. <http://www.visionofhumanity.org/info-center/media-pack/2010-global-peace-index/> (consultat el 28 d'octubre de 2010).

GRANT, R. i NEWLAND, K. (eds.) *Gender and International Relations*. Buckingham: Open University Press, 1991.

GRINDLE, M. «Good Enough Governance: Poverty Reduction and Reform in Developing Countries». A: *Governance: an International Journal of Policy, Administration, and Institutions* 17 (1): 525-548, 2004.

GROOM, A. J. R. «Paradigms in Conflict: the Strategist, the Conflict Researcher and the Peace Researcher». A: *Review of International Studies* 14 (2): 97-115, 1988.

GSÄNGER, H. i FEYEN, C. «PCIA Methodology: a Development Practitioner's Perspective». A: A. Austin, M. Fischer i O. Wils (eds.), *Peace and Conflict Impact Assessment: Critical Views on Theory and Practice*, Berghof Handbook Dialogue Series, núm. 1. Berlín: Berghof Research Centre for Constructive Conflict Management, p. 67-75, 2003. http://www.berghof-handbook.net/documents/publications/dialogue1_pcia_complete.pdf (consultat el 4 de desembre de 2010).

GTZ «Peace and Conflict Assessment: a Methodological Framework for Conflict- and Peace-Oriented Alignment of Development Programmes». Alemanya: GTZ/BMZ, Eschborn, 2008. http://www.forumzfd-akademie.de/files/va_media/nid2214.media_filename.pdf (actualment inactiu)

GURR, T. *Why Men Rebel*. Princeton: Princeton University Press, 1970.

HAMBURG, D. A. *No More Killing Fields: Preventing Deadly Conflict*. Nova York: Rowman and Littlefield, 2002.

HAMPSON, F. O. i MALONE, D. M. (eds.) *From Reaction of Conflict Prevention: Opportunities for the UN System*. Boulder: Lynne Rienner, 2002.

HANLON, J. «200 Wars and the Humanitarian Response». A: H. Yanacopulos i J. Hanlon (eds.), *Civil War, Civil Peace*. Milton Keynes i Oxford: Open University i James Currey, 2006.

HARBOM, L. i WALLENSTEEN, P. «Armed Conflicts, 1946-2008». A: *Journal of Peace Research* 46 (4): 477-487, 2009.

– «Armed Conflict, 1946-2009». A: *Journal of Peace Research* 47(4): 501-510, 2010.

HETTNE, B. «Peace and Development: Contradictions and Compatibilities». A: *Journal of Peace Research* 20 (4): 329-342, 1983.

HOFFMAN, M. «PCIA Methodology: Evolving Art Form or Practical Dead End». A: A. Austin, M. Fischer i O. Wils (eds.), *Peace and Conflict Impact Assessment. Critical Views on Theory and Practice*, Berghof Handbook Dialogue Series, núm. 1. Berlín: Berghof Research Centre for Constructive Conflict Management, p. 11-35, 2003. http://www.berghof-handbook.net/documents/publications/dialogue1_pcia_complete.pdf (consultat el 4 de desembre de 2010).

HOMER-DIXON, T. F. «Environmental Scarcities and Violent Conflict: Evidence from Cases». A: *International Security* 19 (1): 5-40, 1994.

HOWELL, J. «The Global War on Terror, Development and Civil Society». A: *Journal of International Development* 18 (1): 121-135, 2006.

Human Security Report Project. «Human Security Report 2005: War and Peace in the Twenty-First Century». Vancouver i Oxford: Human Security Centre, Universitat de British Columbia, Oxford University Press, 2005.

– «Human Security Brief 2006». Vancouver: Human Security Centre, Universitat de British Columbia, 2006.

HUNTINGTON, S. P. *Political Order in Changing Societies*. New Haven: Yale University Press, 1968.

– «The Clash of Civilisations?». A: *Foreign Affairs*, 72 (3): 22-50, 1993.

– *The Clash of Civilisations and the Remaking of World Order*. Nova York: Simon and Schuster, 1996.

ICG (International Crisis Group). «Resolving Timor-Leste's Crisis». A: *Asia Report*, núm. 120, Jakarta i Brussel·les: octubre de 2006.

– «Combating Sexual Violence in Conflict: Using Facts from the Ground». Discurs de Donald Steinberg davant la Iniciativa de les Nacions Unides contra la Violència Sexual en els Conflictes, desembre de 2008. <http://www.crisisgroup.org/en/publication-type/speeches/2008/combating-sexual-violence-in-conflict-using-facts-from-the-ground.aspx> (consultat l'1 d'agost de 2010).

ICISS. «Responsibility to Protect». Informe de la International Commission on Intervention and State Sovereignty, Ottawa: International Development Research Centre (IDRC), 2001.

IDMC. «Internal Displacement: a Global Overview of Trends and Developments in 2009». Editat per N. M. Birkeland, K. Halff i E. Jennings, Internal Displacement Monitoring Centre, Ginebra: 2010.

IDS. «An Upside Down View of Governance». Institute of Development Studies, Universitat de Sussex, 2010.

International Alert. «Gender Mainstreaming in Peace Support Operations: Moving Beyond Rhetoric to Practice». Informe a càrrec de D. Mazurana i E. P. Lopez, Londres: International Alert, 2002.

– «Programming Framework for International Alert: Design, Monitoring and Evaluation». Londres: International Alert, 2010. http://www.international-alert.org/sites/default/files/library/Programming_Framework_2010.pdf (consultat el 15 de desembre de 2010).

International Dialogue on Peacebuilding and Statebuilding. «The Dili Declaration: a New Vision for Peacebuilding and Statebuilding». 2010. <http://oecd.org/dataoecd/12/30/44927821.pdf> (consultat el 6 de març de 2011, actualment inactiu).

JABRI, V. *Discourses on Violence: Conflict Analysis Reconsidered*. Manchester: Manchester University Press, 1996.

JABRI, V. i O'GORMAN, E. (eds.) *Women, Culture and International Relations*. Boulder i Londres: Lynne Rienner, 1999.

JACKSON, C. i PEARSON, R. (eds.) *Feminist Visions of Development*. Londres: Routledge, 1998.

JACKSON, R. i SØRENSEN, G. (2010) *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*. Oxford: Oxford University Press, 4a ed.

JACOBS, S.; JACOBSON, R.; i MARCHBANK, J. *States of Conflict: Gender, Violence and Resistance*. Londres: Zed Books, 2000.

JACOBY, T. *Understanding Conflict and Violence: Theoretical and Interdisciplinary Approaches*. Londres: Routledge, 2008.

JEONG, H. W. *Peace and Conflict Studies: an Introduction*. Aldershot: Ashgate, 2000.

– *Understanding Conflict and Conflict Analysis*. Londres: Sage, 2008.

KABEER, N. *Reversed Realities: Gender Hierarchies in Development Thought*. Londres: Verso, 1994.

KALDOR, M. *New and Old Wars: Organised Violence in a Global Era*. Cambridge: Polity Press, 2006 (1999), 2a ed.

KALYVAS, S. «'New' and 'Old' Civil Wars: a Valid Distinction?». A: *World Politics* 54 (1): 99-118, 2001.

KANT, I. *Perpetual Peace*. Pròleg de N. Murray Butler, Nova York: Columbia University Press, 1939 (1795).

KAPLAN, R. *Balkan Ghosts: a Journey Through History*. Nova York: St Martin's Press, 1993.

– «The Coming Anarchy: How Scarcity, Crime, Overpopulation and Disease are Rapidly Destroying the Social Fabric of our Planet». A: *Atlantic Monthly*. Febrer de 1994. <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/1994/02/the-coming-anarchy/4670/1/> (consultat el 16 de setembre de 2010).

KEDOURIE, E. *Nationalism*. Oxford: Wiley-Blackwell, 1993 (1960), 4a ed.

KEEGAN, J. *A History of Warfare*. Londres: Hutchinson, 1993.

- KEEN, D. *Conflict and Collusion in Sierra Leone*. Oxford: James Currey, 2005.
- *Complex Emergencies*. Cambridge: Polity, 2008.
- KOTHARI, U. (ed.) *A Radical History of Development Studies: Institutions, Individuals, and Ideologies*. Londres: Zed Books, 2005 (2005a).
- «Authority and expertise: the professionalisation of international development and the ordering of dissent». A: *Antipode* 37 (3): 425-446, 2005 (2005b).
- KRIGER, N. J. *Zimbabwe's Guerrilla War: Peasant Voices*. Cambridge: African Studies Series, Cambridge University Press, 1992.
- LE BILLON, P. «Angola's Political Economy of War: the Role of Oil and Diamonds, 1975-2000». A: *African Affairs* 100 (398): 55-80, 2001.
- «Buying Peace or Fuelling War: the Role of Corruption in Armed Conflict». A: *Journal of International Development* 15 (4): 413-426, 2003.
- LEFTWICH, A. *States of Development: on the Primacy of Politics in Development*. Cambridge: Polity Press, 2000.
- LEONHARDT, M. «Towards a Unified Methodology: Reframing PCIA». A: A. Austin, M. Fischer i O. Wils (eds.) *Peace and Conflict Impact Assessment: Critical Views on Theory and Practice*, Berghof Handbook Dialogue Series, núm. 1. Berlin: Berghof Research Centre for Constructive Conflict Management, p. 53-66, 2003. http://www.berghof-handbook.net/documents/publications/dialoguel_pcia_complete.pdf (consultat el 4 de desembre de 2010).
- LORENZ, K. *On Aggression*. Londres: Meuthen, 1966.
- MACRAE, J. *Aiding Recovery? The Crisis of Aid in Chronic Political Emergencies*. Londres: Zed Books, 2001.
- «The New Humanitarianisms: a Review of Trends in Global Humanitarian Action». A: *HPG Report*, núm. 11. Londres: Humanitarian Policy Group, Overseas Development Institute, 2002.
- MACK, A. «Why Big Nations Lose Small Wars: The Politics of Asymmetric Conflict». A: *World Politics* 27 (2): 175-200, 1975.
- MACK, R. i SNYDER, R. «The analysis of social conflict – toward an overview and synthesis». A: *Journal of Conflict Resolution* 1 (4): 212-248, 1957.

- MALEŠEVIĆ, S. *The Sociology of War and Violence*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- MAZO J. *Climate Conflict: How Global Warming Threatens Security and What to Do About It*. Londres: International Institute for Strategic Studies, 2010.
- MCLEAN HILKER, L. i FRASER, E. «Youth Exclusion, Violence, Conflict and Fragile States». Informe elaborat per a l'Equity and Rights Team del DFID, Londres: 2009. <http://www.gsdrc.org/docs/open/CON66.pdf> (consultat el 6 de desembre de 2010).
- MEINTJES, S.; TURSHEN, M.; i PILLAY, A. *The Aftermath: Women and Post-Conflict Transformation*. Londres: Zed Books, 2001.
- MELANDER, E.; M. ÖBERG; et al. «Are 'New Wars' More Atrocious? Battle Intensity, Civilians Killed and Forced Migration before and after the End of the Cold War». A: *European Journal of International Relations* 15 (3): 505-536, 2009.
- MENKHAUS, K. *Somalia: State Collapse and Terrorism*. Oxford: Adelphi Paper 364, Oxford University Press, 2004.
- MILLER, N. E. «The Frustration-Aggression Hypothesis». A: P. R. Lawson (ed.), *Frustration: the Development of a Scientific Concept*. Nova York: Macmillan, 1965.
- MITCHELL, C. R. *The Structure of International Conflict*. Londres: Macmillan, 1981.
- MOHANTY, C. «Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses». A: *Feminist Review* 30 (tardor): 61-88, tardor de 1988.
- «Feminist Encounters: Locating the Politics of Experience». A: L. Nicholson i S. Seidman (eds.), *Social Postmodernism: Beyond Identity Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- MOLYNEUX, M. «Mobilisation without Emancipation? Women's Interests, State and Revolution in Nicaragua». A: *Feminist Studies* 11 (2): 227-254, 1985.
- MOORE, J. (ed.) *Hard Choices: Moral Dilemmas in Humanitarian Intervention*. Lanham: Rowman and Littlefield, 1998.
- MOSER, C. O. N. «Gender Planning in the Third World: Meeting Practical and Strategic Needs». A: R. Grant i K. Newland (eds.), *Gender and International Relations*. Buckingham: Open University Press, p. 83-121, 1991.
- *Gender Planning and Development: Theory, Practice and Training*. Londres: Routledge, 1993.

MOSER, C. O. N. i CLARKE, F. C. (eds.) *Victims, Perpetrators or Actors? Gender, Armed Conflict and Political Violence*. Londres: Zed Books, 2001.

MYRTTINEN, H. «Disarming Masculinities». A: *Disarmament Forum 4 (Special Issue on Women, Men, Peace and Security* [número especial sobre dones, homes, pau i seguretat]). Ginebra: Institut de les Nacions Unides d'Investigació sobre el Desarmament (UNIDIR), 2003.

– «Sketching the Militias: Constructions of Violent Masculinity in the East Timor Conflict». A: D. Zarkov (ed.), *Gender, Violent Conflict and Development*. Nova Delhi: Zubaan, p. 180-201, 2008.

NARAGHI-ANDERLINI, S. *Women Building Peace: What They Do, Why It Matters*. Boulder i Londres: Lynne Rienner, 2007.

– «Women, Peace and Security: a Policy Audit, From Beijing Platform for Action to UN Security Council Resolution 1325». Informe encarregat per International Alert, Londres: 2001.

NARDIN, T. «Theory and practice in conflict research». A: T. R. Gurr (ed.), *Handbook of Political Conflict: Theory and Research*. Nova York: The Free Press, 1980.

NEWMAN, E. «The 'New Wars' Debate: a Historical Perspective Is Needed». A: *Security Dialogue* 35 (2): 173-189, 2004.

NORAD. «Review of Development Cooperation in Timor-Leste». Informe, Jakarta: Ambaixada de Noruega i NORAD, 2007.

NORDSTROM, C. *A Different Kind of War Story*. Filadèlfia: University of Pennsylvania Press, 1997.

– *Shadows of War: Violence, Power and International Profiteering in the Twenty-First Century*. Berkeley: University of California Press, 2004.

– *Global Outlaws: Crime, Money and Power in the Contemporary World*. Berkeley: University of California Press, 2007.

NU. «Supplement to Agenda for Peace: Position Paper of the Secretary-General on the Occasion of the Fiftieth Anniversary of the United Nations». A/50/60 - S/1995/1, Nova York: Nacions Unides, 1995.

– «Report of the Panel on United Nations Peace Operations». A/55/305 - S/2000/809, Nova York: Nacions Unides, 2000.

– «Report of the Secretary-General on Prevention of Armed Conflict». Nova York: A/55/985 - S/2001/574, Nacions Unides, 2001.

– «Women, Peace and Security: a Study Submitted by the Secretary-General Pursuant to Security Council Resolution 1325 (2000)». Nova York: Nacions Unides, 2002.

– «Report of the Panel of Experts on the Illegal Exploitation of Natural Resources and Other Forms of Wealth of the Democratic Republic of Congo». Informe al Consell de Seguretat, S/2003/1027, Nova York: octubre de 2003.

– «A More Secure World: Our Shared Responsibility». Informe del Grup d'Alt Nivell sobre les Amenaces, els Reptes i el Canvi (dependent del secretari general), A/59/565, Nova York: Nacions Unides, 2004.

– «In Larger Freedom: Towards Security, Development and Human Rights for All». Informe del secretari general al Consell de Seguretat, A/59/2005, Nova York: Nacions Unides, 2005.

– «Report of the United Nations Independent Special Commission of Inquiry for Timor-Leste». Ginebra: octubre de 2006 (2006a).

– «Report of the Secretary-General on Timor-Leste Pursuant to Security Council Resolution 1690 (2006)». S/2006/628, agost de 2006 (2006b).

– «Protect, Respect and Remedy: a Framework for Business and Human Rights». Informe del representant especial del secretari general sobre els Drets Humans i les Empreses Transnacionals i Altres Empreses, A/HRC/8/5, Ginebra: 7 d'abril de 2008.

– «Report of Secretary-General pursuant to Security Council resolution 1820 (2008)». S/2009/362, Nova York: Nacions Unides, 2009 (2009a).

– «Report of the Group of Experts on the Democratic Republic of Congo». Informe al Consell de Seguretat, S/2009/603, Nova York: Nacions Unides, novembre de 2009 (2009b).

– «Implementing the Responsibility to Protect». Informe del secretari general al 63è període de sessions de l'Assemblea General, A/63/677, de seguiment de la Cimera del Mil·lenni, Nova York: Nacions Unides, 2009 (2009c).

– «Review of the United Nations Peacebuilding Architecture», S/2010/393, Nova York: Nacions Unides, 2010 (2010a).

– «Report of the Secretary-General on the implementation of Security Council resolutions 1820 (2008) and 1888 (2009)». S/2010/604, Nova York: Nacions Unides, 2010 (2010b).

NYHEIM, D. «Can Violence, War and State Collapse Be Prevented? The Future of Operational Conflict Early Warning and Response Systems». Document de debat encarregat per la Xarxa Internacional sobre el Conflicte i la Fragilitat (INCAF) del CAD de l'OCDE, París: 2008. <http://www.carleton.ca/cifp/app/serve.php/1158.pdf> (consultat el 15 de desembre de 2010).

O'CONNELL, H. (ed.) «Women and Conflict». A: *Oxfam Focus on Gender* 1 (2), 1993.

OBERMAYER, Z.; MURRAY, C. J. L.; i GAKIDOU, E. «Fifty Years of Violent War Deaths from Vietnam to Bosnia: Analysis of Data from the World Health Survey Programme». A: *British Medical Journal* 336 (7659): 1482-1486A, 2008.

OCDE. «Guidelines for Multinational Enterprises». OCDE, París: 2000. http://www.oecd.org/about/0,3347,en_2649_34889_1_1_1_1_1,00.html (consultat el 10 d'octubre de 2010, actualment inactiu).

– «Encouraging Effective Evaluation of Conflict Prevention and Peacebuilding Activities: Towards DAC Guidance». Separata d'*OECD Journal on Development* 8 (3): 3-102, escrita per M. B. Anderson, D. Chigas i P. Woodrow, 2007. <http://www.oecd.org/dataoecd/52/3/39660852.pdf> (consultat el 10 de març de 2011, actualment inactiu).

– «Armed Violence Reduction: Enabling Development». A: *Policy Paper* de l'INCAF, París: OCDE, 2009.

O'GORMAN, E. «Writing Women's Wars: Foucauldian Strategies of Engagement», a V. Jabri i E. O' Gorman (eds.). A: *Women, Culture and International Relations*, Boulder: Lynne Rienner, 1999.

Oxfam IANSA i Saferworld. «Africa's Missing Billions: International Arms Flows and the Cost of Conflict». Oxford: Oxfam, 2007.

PAC (Partnership Africa Canada). «The Heart of the Matter: Sierra Leone, Diamonds and Human Security». Informe de PAC, Ottawa: 2000.

PARIS, R. «International Peacebuilding and the 'Mission Civilisatrice'», *Review of International Studies* 28 (4): 637-656, 2002.

– *At War's End: Building Peace after Civil Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

– «Bringing the Leviathan Back in: Classical Versus Contemporary Studies of the Liberal Peace». A: *International Studies Review* 8 (3): 425-440, 2006.

– «Saving Liberal Peacebuilding». A: *Review of International Studies* 36 (2): 337-365, 2010.

PARIS, R. i SISK, T. D. (eds.) *The Dilemmas of Statebuilding: Confronting the Contradiction of Postwar Peace Operations*. Nova York: Routledge, 2009.

PARPART, J. L. i ZALEWSKI, M. *Rethinking the Man Question: Sex, Gender and Violence in International Relations*. Londres: Zed Books, 2008.

PETERSON, V. S. (ed.) *Gendered States: Feminist (Re)Visions of International Relations Theory*. Boulder: Lynne Rienner, 1992.

PETERSON, V. S. i RUNYAN, A. S. *Global Gender Issues*. Boulder: Westview Press, 1993.

PETTMAN, J. J. *Worlding Women: a Feminist International Politics*. Londres i Nova York: Routledge, 1996.

PNUD *Human Development Report 1994: New Dimensions of Human Security*. Nova York i Oxford: PNUD i Oxford University Press, 1994.

– «The Role of UNDP in Crisis and Post-Conflict Situations». Document de la Junta Executiva, DP/2001/4, PNUD, Nova York: 2000. <http://www.undp.org/execbrd/pdf/dp01-4.pdf> (consultat el 2 de novembre de 2010, actualment inactiu).

– «Human Development Report 2002: Quotable Facts». 2002. http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2002_Facts.pdf (consultat el 27 d'octubre de 2010).

– «Conflict-Related Development Analysis». Direcció de Prevenció de Crisis i Recuperació, Nova York: 2003. http://www.undp.org/cpr/documents/prevention/integrate/CDA_complete.pdf (consultat el 10 de març de 2011, actualment inactiu).

– *Human Development Report 2005. International Cooperation at a Crossroads: Aid, Trade and Security in an Unequal World*. Oxford: Oxford University Press, 2005.

– *Human Development Report 2009. Overcoming barriers: Human mobility and development*. Nova York: Nacions Unides, 2009.

POLMAN, L. *War Games: the Story of Aid and War in Modern Times*. Londres: Penguin, 2010.

POULIGNY, B. *Peace Operations Seen from Below: UN Missions and Local People*. Londres: Hurst and Company, 2006.

Projecte del Mil·lenni de les Nacions Unides. «Investing in Development: a Practical Plan to Achieve the Millennium Goals». Nova York: Nacions Unides, 2005.

PUGH, M. «The Political Economy of Peacebuilding: a Critical Theory Perspective». A: *International Journal of Peace Studies* 10 (2): 23-42, 2005.

RAMSBOTHAM, O. i WOODHOUSE, T. *Humanitarian Intervention in Contemporary Conflict: a Reconceptualisation*. Cambridge: Polity Press, 1996.

RAMSBOTHAM, O.; WOODHOUSE, T.; i MIAL, H. *Contemporary Conflict Resolution*. Cambridge: Polity Press, 2005, 2a ed.

REHN, E. i JOHNSON SIRLEAF, E. «Women, War and Peace: the Independent Experts' Assessment on the Impact of Armed Conflict on Women and Women's Role in Peace-Building». Nova York: UNIFEM, 2002. <http://hdrnet.org/549/>.

RICHARDS, P. (ed.) *Fighting for the Rainforest: War, Youth and Resources in Sierra Leone*. Oxford: James Currey, 1996.

– *No Peace No War: an Anthropology of Contemporary Armed Conflict*. Oxford i Athens: Ohio University Press i James Currey, 2005.

RICHMOND, O. P. *Peace in International Relations*. Londres: Routledge, 2008 (2008a).

– «Reclaiming Peace in International Relations», *Millennium* 36 (3): 439-470, 2008 (2008b).

RICHMOND, O. P. i MACGINTY, R. (eds.) «The Liberal Peace and Post-Conflict Reconstruction». A: *Global Society* 21 (3) (número especial), 2007.

RICHMOND, O. P. i FRANKS, J. (eds.) *Liberal Peace Transitions: between Statebuilding and Peacebuilding*. Edimburg: Edinburgh University Press, 2009.

RIDD, R. i CALLAWAY, E. (eds.) *Caught Up in Conflict: Women's Responses to Political Strife*. Londres: Macmillan, 1986.

RIDDELL, R. G. *Does Foreign Aid Really Work?* Oxford: Oxford University Press, 2007.

RIST, G. *The History of Development: from Western Origins to Global Faith*. Londres: Zed Books, 2008, 3a ed.

ROBERTS, A. «Lives and Statistics: Are 90 Per Cent of War Victims Civilians?». A: *Survival* 52 (3): 115-136, 2010.

ROGERS, P. i RAMSBOTHAM, O. «Then and Now: Peace Research – Past and Future». A: *Political Studies* 47 (4): 740-754, 1999.

RUNGE, P. «The Provincial Reconstruction Teams in Afghanistan: Role Model for Civil-Military Relations?». Bonn i Londres: Occasional Paper 4, Bonn International Centre for Conversion (BICC), 2009.

Saferworld. «Climate Change and Conflict: Lessons from Community Conservancies in Northern Kenya». Nairobi: Conservation Development Centre (CDC), The International Institute for Sustainable Development (IISD) i Saferworld, 2009. <http://www.saferworld.org.uk/downloads/pubdocs/Climate%20change%20and%20conflict.pdf> (consultat el 14 d'octubre de 2010).

SCOTT, J. C. «Peasant Revolution: a Dismal Science». A: *Comparative Politics* 9 (3): 231-248, revisió bibliogràfica, 1977.

SHAWCROSS, W. (2000) *Deliver Us from Evil: Warlords and Peacekeepers in a World of Endless Conflict*, Bloomsbury, Londres.

SHEARER, D. (2001) «Aiding of Abetting? Humanitarian Aid and its Economic Role in Civil War». A: M. Berdal i D. M. Malone (eds.), *Greed and Grievance: Economic Agendas in Civil Wars*. Boulder: Lynne Rienner, p. 189-204, 2001.

SHEPHERD, L. J. *Gender, Violence and Security: Discourse as Practice*. Londres: Zed Books, 2008.

SHEPHERD, L. J. (ed.) (2010) *Gender Matters in Global Politics: a Feminist Introduction to International Relations*. Londres: Routledge, 2010.

SHERRIFF, A. i BARNES, K. «Study for the Slovenian Presidency on Enhancing the EU Response to Women and Armed Conflict». Maastricht: European Centre for Development Policy Management, 2008.

SIDA «Manual for Conflict Analysis». Estocolm: Swedish International Development Assistance, 2006. http://www.conflictsensitivity.org/sites/default/files/Manual_for_Conflict_Analysis.pdf (consultat el 10 de març de 2011).

SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) *SIPRI Yearbook 2009: Armaments, Disarmament and International Security*. Oxford: Oxford University Press, 2009.

- *SIPRI Yearbook 2010: Armaments, Disarmament and International Security*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- SISK, T. D. «Peacebuilding as Democratization: Findings and Recommendations». A: A. K. Jarstad i T. D. Sisk (eds.), *From War to Democracy: Dilemmas of Peacebuilding*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- SJOBERG, L. i GENTRY, C. E. *Mothers, Monsters, Whores: Women's Violence in Global Politics*. Londres: Zed Books, 2007.
- SLIM, H. «Violence and Humanitarianism: Moral Paradox and the Protection of Civilians». A: *Security Dialogue* 32 (3): 325-339, 2001.
- SMITH, A. D. *National Identity*. Londres: Penguin, 1991.
- «The Ethnic Sources of Nationalism». A: *Survival: Global Politics and Strategy* 35 (1): 48-62, 1993.
- SMITH, D. i VIVEKANANDA, J. «Climate Change, Conflict and Fragility: Understanding the Linkages, Shaping Effective Responses». Londres i Brussel·les: International Alert i la Comissió Europea, 2009. http://www.international-alert.org/sites/default/files/publications/Climate_change_conflict_and_fragility_Nov09.pdf.
- SPAGAT, M.; MACK, A.; COOPER, T.; i KREUTZ, J. «Estimating War Deaths: an Arena of Contestation». A: *Journal of Conflict Resolution* 53 (6): 934-950, 2009.
- SPECHT, I. «Red Shoes: Experiences of Girl-Combatants in Liberia». Informe, Ginebra: Organització Internacional del Treball, 2006. http://www.transitioninternational.com/?Portfolio_and_Services:Recent_Publications (consultat el 30 de juliol de 2010).
- STEPANOVA, E. *Terrorism in Asymmetrical Conflict: Ideological and Structural Aspects*. SIPRI Research Report, núm. 23, Oxford: Oxford University Press, 2008.
- STEWART, F. «Horizontal Inequalities: a Neglected Dimension of Development». CRISE Working Paper 1, Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity, Universitat d'Oxford, 2003.
- STEWART, F. (ed.) (2008) *Horizontal Inequalities and Conflict: Understanding Group Violence in Multiethnic Societies*. Londres: Palgrave Macmillan, 2008.
- STEWART, F.; FITZGERALD, V.; et al. *War and Underdevelopment: the Economic and Social Consequences of Conflict*. Volum 1, Oxford: Oxford University Press, 2001.

- SUHRKE, A. «Peacekeepers and Nation-builders: Dilemmas of the UN in East Timor». A: *International Peacekeeping* 8 (4): 1-20, 2001.
- SYLVESTER, C. «Some Dangers in Merging Feminist and Peace Projects». A: *Alternatives* 12 (4): 493-509, 1987.
- *Feminist Theory and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- TICKNER, J. A. *Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving Global Security*. Nova York: Columbia University Press, 1992.
- *Gendering World Politics: Issues and Approaches in the Post-Cold War Era*. Nova York: Columbia University Press, 2001.
- TILLY, C. (ed.) *The Formation of National States in Western Europe*. Princeton: Princeton University Press, 1975.
- UE. «A Secure Europe in a Better World». Document presentat per Javier Solana, alt representant de la Política Exterior i de Seguretat Comuna (PESC), i adoptat pel Consell Europeu a Brussel·les, 12 de desembre de 2003.
- USAID «Conducting a Conflict Assessment: a Framework for Strategy and Program Development». Washington: US Agency for International Development, 2004. http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNADD459.pdf.
- UVIN, P. *Aiding Violence: the Development Enterprise in Rwanda*. Bloomfield: Kumarian Press, 1998.
- WALKER, B. (ed.) «Women and Emergencies». Oxford: Oxfam Focus on Gender 4, Oxfam, 1994.
- WEBB, K. «Conflict: Inherent and Contingent Theories». A: *World Encyclopedia of Peace*. Volum 1, Oxford: Pergamon Press, p. 169-174, 1986.
- «Science, Biology and Conflict». A: *Paradigms* 6: 65-96, 1992.
- WEISS, T. G. *Humanitarian Intervention: Ideas in Action*. Cambridge: Polity Press, 2007.
- WHEELER, N. J. *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- WILLIAMS, A. «Reconstruction: the Bringing of Peace and Plenty or Occult Imperialism?». A: *Global Society* 21 (3): 539-551, 2006.

WILLIAMS, P. D. (ed.) *Security Studies: an Introduction*. Londres: Routledge, 2008.

WILSON, E. O. *Sociobiology: the New Synthesis*. Cambridge: Harvard University Press, 1975.

WOODWARD, S. L. «Humanitarian War: a New Consensus?». A: *Disasters* 25 (4): 331-334, 2001.

WRONG, M. «*It's Our Turn to East*»: *the Story of a Kenyan Whistleblower*. Londres: Fourth Estate, 2009.

YANACOPULOS, H. i HANLON, J. (eds.) *Civil War, Civil Peace*. Milton Keynes i Oxford: Open University i James Currey, 2006.

ZARKOV, D. (ed.) *Gender, Violent Conflict and Development*. Boulder: Lynne Rienner, 2008.

ZARTMAN, William I. «Introduction: Posing the Problem of State Collapse». A: William I. Zartman (ed.), *Collapsed States: The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority*. Boulder: Lynne Rienner, 1995.

ZIMMERMAN, E. *Political Violence, Crises and Revolutions*. Rochester: Schenkman, 1983.